

tiszatáj

74. ÉVFOLYAM

”

”

1
2021. január

Tartalom

LXXV. évfolyam, 1. szám / 2021. január

MARNO JÁNOS	Ennek a fele igaz (igaz, eligazodni mégsem könnyű benne); Rorate; Gyerekcipőben az alapjövedelem	3
SÁNTHA JÓZSEF	Az utolsó pillantás	6
„Alternatív földrajz” – kortárs egyiptomi költők		
HENAN SHAFEI	Mi vagyunk az egyedüliek; Gyász; Paranoia (Tüske László fordításai)	12
GIHAN OMAR	Az apa éjjel jön ki; Csoportos szex; Már az elején megmondtam; Ne dobd vissza a halakat a tengerbe; Nem vagyok tökéletes kert (Tüske László fordításai)	15
IMAN MERSAL	A küszöb; A rossz; Alternatív földrajz; Az ablakból; Az otthon (Tüske László fordításai)	20
SAMAH MOUSTAFA	A bánat évében; (Júszuf nem létezett) (Tüske László fordításai)	27
REPKŐ ÁGNES	Egy kirándulás; Csütörtök délután; Szex, fagyalt és irodalom; Hazaérés	29
DOMOKOS MÁRTON	Hotel Phaiak; Mindeközben a dal az angyalokról	34
CSIPPÁN PÉTER	Színes álmok jönnek, mondta a kedves	37
HARTAY CSABA	Egyik szeptemberre sem hasonlítottunk; Majd belassul	47
CSONTOS MÁRTA	A Man Of Habits; Más színben feltüntetve... ..	49
MIZSUR DÁNIEL	Nem kéne akkor kitalálnom történeteket	52
BÁLINT PÉTER	„te fogod a gyerekeket tanítani” (Jézus és a mesehős gyermekkorának hermeneutikai vizsgálata)	56
GÖMÖRI GYÖRGY	Glosszák Balassi életrajzához	68
MISKOLCZY AMBRUS	A nemzetekfölötti és a nemzeti Hunyadi János képzete	75

mérlegen

FÖRKÖLI GÁBOR	A bőség zavara (Szilágyi István: Messze túl a láthatáron) 86
BOLDOG ZOLTÁN	Ami nem öl meg, az olvasóvá tesz (Péterfy Gergely: A golyó, amely megölte Puskit) 89
MÁRJÁNOVICS DIÁNA	Apánk szétrobbant mája (Harag Anita: Évszakhoz képest hűvösebb) 93
HERCEG LILLA	„Nem ismerek más színeket” (Sánta Miriám: Hétfőn meghalsz) 95
P. SIMON ATTILA	Tárgyilagos kimúlás (Áfra János – Szegedi-Varga Zsuzsanna: Termékeny félreértés/Productive Misreadings) 98
KOLOZSI ORSOLYA	Egy pompás olvasó (Károlyi Csaba: Pompás hely) 102
SZÉCHENYI ÁGNES	Pardon... (Az Új Nemzedék rovata Kosztolányi Dezső szerkesztésében 1919–1921) 105

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Árvaság, úgysem érted 112
-----------	---------------------------------

Illusztrációk

NAGY GÁBOR alkotásai a szegedi REÖK *Átkelés – Nagy Gábor kiállítása* anyagából a 46., 48., 51., 55., 67., 92., 97., 101., 111. oldalon, a belső borítón és a címlapon

MARNO JÁNOS

Ennek a fele igaz

(IGAZ, ELIGAZODNI MÉGSEM KÖNNYŰ BENNE)

Álmomban ott voltam a társadalom legalján. Legalján születtem is a valóságban, egy zsákfaluban, melyet csak rendőrségi engedéllyel hagyhatott el a magamfajta alja népség. Szerettem ott szenvedéllyel mégis. Álmomban nem. Szökni akartam mindenáron, anyám szoknyájába kapaszkodva, egy olyan szoknyába, amelyet soha nem viselt szegény a valóságban. Kendőszoknyáról van szó, melyet lába köré kanyarít a nőszemély, úgy, hogy a bokája is csak ritkán villanjon ki alóla. Egy zsákfaluban ez természetes, nem? Szöktem tehát, és kapaszkodtam, és már túl jártunk Dombokon, Hegyeken is, álmomban mégsem tágtítottam sehogy, ott lábatlankodtam végig a legalján.

Rorate

Köhécselek. Emlékszem, hogy' izgultam kisfiúként, valahányszor a Mami, vagyis a nagymamám kalácsot kelesztett a kistemplom második vagy harmadik padjának a térdeplőjén a térde tésztájából. Nem tudtam a misére rendesen odafigyelni, a Csete névre hallgató plébánosunkra, aki háttal

a gyér gyülekezetnek hadarta el,
kövér karjait kelletlenül tárogatva,
a rorate imáit. Résnyire lesütött
szememet a Mami térdkalács-
tészáján tartottam, neki szenteltem
teljes figyelmemet. A mise végén
átkeltünk a Bécsi út bazaltkockáin
s betértünk a szemközti pékségbe,
a fekete fejkendő, szakajtós
asszonyok közé vegyülve. A szívem
majd' kiugrott, hogy mi lesz a Mami
térdével. Majd' megsültünk a templomi
fagyoskodás után. Égett a légcsővem.
A Mami fején se kendő, se kalap,
csupán az akkor még vastag és dús,
fekete hajából font, kalácsformájú,
özvegyi korona, mely lángra kaphat.
Vagy jobban hangzana a „lángra lobbanhat?”
Pár napja a bal fülem dobhártyája
időnként, szeszélyesen, szárnycsapdosó
hangokat hallat, vagy mintha a hártját
hirtelen fuvallatok érnék, ilyenkor úgy
lejegyezném: Istenem, milyen rég volt
mindez, mindez és még mennyi milyen rég!

Gyerekcipőben az alapjövedelem

„Azt kell világosan látnunk, hogy.”

Tegyük fel, hogy a társadalom nem
látja a világon semmi hasznunkat.
Mivel azonban szakadatlanul
tanul adni magára, eltűri
létezésünket, nem és nem taszít ki
magából, nem él a természetben
oly természetesnek számító kirekesztés
fizikai vagy pszichológiai eszközeivel,
még a gyermekeinket sem nézi ki

a játszóterekről. Pedig azok a kis senki-háziak alattomosan és nyíltan is imádják bántalmazni a társadalom példás párjainak a gyermekeit, még a kigyúrtságukat fitogtató apukák jelenléte sem riasztja vissza őket a jólöltözött csöppségek vegzálásától. A csöppségek meg csak nyelnek, nyelik a könnyeiket, némán, mint a bárányok, mintha még a semmiből jöve emlékeznének a nemlétben uralkodó farkastörvényekre.

A kigyúrt apa pedig nem lép közbe védelmezni a báránkját, hagyja, hogy az zokszó nélkül szaladjon át a tuskodombtól a kötélhágcsóval kombinált szerpentincsúszdához. Ekkor érezni már, hogy ma még egypár perccel korábban őszül. Készülődhet a társadalom a közelgő télre, magunk is húzódhatunk vissza az egykori CBA, ma SPAR feliratú élelmiszerbolt bejáratát szegélyező fémrácsküszöbre, mert hiába minden, sehogy se megy elszoknunk onnan. Persze, a vidék az más, vidéken Voltaire-t olvasván művelnénk kertjeinket, számolván a veszéllyel, hogy valamelyik ágyásban Tesla kóbor árama üthet váratlanul agyon bennünket. Felvillan egy százas égő, egy Tungstram, és eldurran a földben.

SÁNTHA JÓZSEF

Az utolsó pillantás

Mikor kezdjem sminkelni magam, kérdezte Anasztaszija, amikor már jócskán ittak a Párizsból hozott, hosszan érlelt pezsgőből, és úgy ültek az ágyon, törökülésben, és sírtak és nevettek, és borzalmas volt minden. És Oleg a kényelmetlen francia egyenruhát lassan kigombolva újra csak egy meztelen testté lett. Mondta ő magának: A jelzéseket, a jelöléseket félreérteni, mindig más gyakorlatok másolása, hogy nem lép bele a tegnap-voltba; Sem önmaga már, sem pedig írásai hitelessége nem nyújt egy térnyi lehetőséget, esendőséget sem nyújt; Amikor pedig megáll a kiüresedése, akár arcának elpirulása, ahol még a vésők sem érintik meg. Az elkésődés olyan hosszú alagút, ahol gyakorta szárnyalt, és még észre sem vette, hogy már ez nem is ő. Mintha csak távolról látná, hogy a vastag hóban hova igyekszik. Látta magát ebben az értéktelen és letarolt közeledésben. Ahogy a ceruzáját a papírhoz érintette, és nem érzett semmi mást, csak hogy idegenként tombol a mondatai közepén, ahogy egy kis gyerek, aki nem érzi át a maga szükségszerűségét, mert még nem tanulta meg, miként bánják el magával.

Azt is gondolta Oleg azon a reggelen, hogy a normalitás már semmiképpen nem fér el az általa képzelt világban, ha még ő ilyeneken is morfondírozik. Látta Anasztasziját a hóban, mindig csak Napóleon-kori női jelmezekben látta, és kivétel nélkül mindig mintha egy hintóval érkezett volna éppen valamelyik szentpétervári palotába. Az egész elképzelésében volt valami a lány finom karcsúságából. Ahogy a válla fölött visszanézett most, mintha a ködből egy fémes tárgy tűnt volna elő. Reggel nem szoktak ezek ilyen nyíltan előhozakodni, gondolta, sokkal árnyaltabbnak képzelte a francia szürkéket, ha már egyáltalán szürkék voltak. Mindig túlságosan is sok díszletszerűséget látott mindenhol. Mintha folytonosan csak filmet forgatnának, bármerre is járt a városban. De ezeknek a filmeknek nem volt rendezője, sőt szereplői sem voltak, mindenki beleképzelhette magát egy jelenetbe. Sőt, azt is megtehetete, hogy éveken keresztül jelenetről jelenetre lopakszik, nem is él, csupán a körülményeknek kínálja fel örökösen magát. Ő se tett mást egész életében, gondolta most, amint a homokos parton lassan leereszkedett. Széttárt karokkal ment, mert már nem volt fiatal, hatvanhárom éves volt, és könnyen megbillenhetett, akármi-lyen könnyű is volt a terhe.

De miért is ne csinálthathatott volna efféle jelmezeket, kérdezgette magától. Hiszen láthatóan senkit nem zavar, ha a dolgozószobájába zárkózva, a maga hűvös csendességében Napóleon egyenruhájában folyton csak ír. A külsőségek egyáltalán nem olyan lekezelendő tulajdonságok, ahogy azt az egyes emberek képzelik. Hiszen

Anasztaszija szépsége is csak valamilyen felületes képzelet lehetne akkor, és ilyenkor az ész megáll, legalábbis megtorpan, nincs többé már magával dolga. Alig volt persze még más hasonló jelenség az életében, amiben ennyire makacsul hitt volna. Csak játszik, tette hozzá mindig öreges huncutsággal, ami persze másokban némi vizolygást keltett. Az utóbbi évszázad, mondta neki az egyik barátja, épp eléggé megrontotta az efféle képzelgések ártatlanságáról szóló naiv hiteket. Valamiként bevadultak az emberek, elfelejtették, hogy a vágyakozásuk mire is szolgál. Azt se felejtsük el semmiképpen, hogy mi oroszok vagyunk, és számunkra ez a korzikai hoztártartozik a nemzeti büszkeségünkhöz. A lány karjáról nem vette le az órát, úgyhogy bizonyára járt még, most elképzelte a finom kis csuklóját, amelyen az óra még mindig pontosan teljesíti a kötelességét. De annyiféle kötelesség van, neki magának is évtizedek óta, a tudományban, az egyetemi oktatásban, semmiképpen el nem lehető számára, hogy ekként, ilyen egyszerűen bolondult meg. Vagy legalábbis bohócot csinált magából, és ehhez minden tekintélyét latba vetette. A történelemben elért legnagyobb jelentőségű győzelmek sem boldogítanak hosszú távon. Oroszország belefutott a Napóleon elleni harcok sikereibe, ki tudja, miként is alakul az ország sorsa, ha a franciák tartósan fenntartják Európa feudális világában az új szellemmel átítatott pozíciójukat. Talán innen a rajongás, a megzavart elme túl sokat akar. Az órát is ő ajándékozta Anasztaszijának. A színek az árnyak, ahogy a döglött galamb lefordul a tetőről, a szöveg mimikája, az ablakából nézve: Hangvers, Holdszita, Ködlány, Szobaméz. Szerette ezeket a bugyuta szavakat, amelyekbe az érzékiségét tökéletesen becsomagolta. Később megtalálom lent a fűben, macskák bontogatták, holt derű, utolsó láncszem minden. Nagyon lassan és kíméletesen közeledett annak idején a lányhoz. Egy szellemi üresség szívóhatása. Neki ki kell ürülnie, hogy a másik megtöltődjék, de soha nem volt képes túllépni ezen, a tudományán kívül érezhetően a személyes vonzását is megérezte és követelte. Túlságosan is kitarzott a középkor, és ő minden vágyakozásával benne rekedt, sokszor az sem volt egészen világos előtte, hogy ebben a világban ő már a holtakhoz vagy az elevenekhez tartozik még. Mesterséges szokások és képzetek alakították a mindennapjait. Bár sosem gondolta, hogy valóban úgy kellene viselkednie, mint a történelmi filmek szereplőinek, de túlságosan ismerte ezeket a többnyire hamis kosztümöket, és a nyugtalanságára sosem talált megfelelőbb írt, mint hogy részt vesz ezekben az ártatlan játékokban. Egy tudós legyen mindig szerény, mondta neki évekkal ezelőtt a barátja, amikor először vállalt szerepet az ünnepi megemlékezésben. Már akkor is francia tábornoknak öltözött, de még nem ő volt Napóleon a Moja folyó mellett felsorakozó hadseregben. Mindenki valamelyest a ruhák és a jelmezek által képes kifejezni a személyiségét. Másként miből élnének meg a divattervezők? Nem az idegen és más korokra jellemző kosztümök jelentése a lényeg, inkább a hozzá való rejtélyes viszonyulásunk, hogy még ép eszünk tökéletes elvesztése nélkül is olyan utazást teszünk, amelyik képes számunkra idegen tereket, szerepeket felkínálni. Az oroszok nem tudják, mit is jelent orosznak lenni, ahogy a szép nők sem képesek érvényesen kibontakozni a

vonzásuk kötelékéből, és a koldusok sem ismerik pontosan, hogy miként tévedtek végtelenen el. Csak fokozatosan csepegtetett méreg, annál inkább halálos, minél inkább szeretnének ezeknek a művi dolgoknak megfelelni. Behatolnak a képzelet bomlasztó és sekélyes külsőségeibe. Nem a kultúra ragadja el őket, nem a valóság számukra a lenyűgöző, sokkal inkább az, hogy sosem lesznek képesek ezeknek a kívülről képződött mintáknak megfelelni. Nem, mondta ez a barát, az oroszok semmiképpen nem képesek azoknak a képtelen ellentmondásoknak megfelelni, amelyek őket a birodalom hazug nagyságáról levásztják.

Mindenki élhet ezzel a teljes tagadással, hiszen ha már nem vagyunk képesek értéket teremteni, akkor az ideológiák fürkészése gyorsan felkínál egy efféle menedéket, hogy az életét a maga zártságában megalkossa. De milyen távol vannak azok az eszmények, amelyeket követnie kellene, milyen erős az a vonzalom, hogy egy efféle tudattal megáldott embert a legsúlyosabb tévedésbe és bűnbe csábítja. Ha jól belegondolnál, mondta neki a barátja, akkor észre kellene venned, hogy egyedül szeretnéd megvalósítani a legismeretlenebb és legbárgyúbb követelések támasztotta eszményeidet. Napóleonban csak az az iszonyú az orosz emberre nézve, hogy titokban mindegyikük számára ő a bálvány. Az orosz tizenkilencedik század Napóleon nélkül egy szellemi sivatag. Minket az ellenségeink tettek nagygyá. Mondhatta volna. Száz évenként valamilyen kapitális katasztrófa, ez az orosz történelem. Ha nem történik semmi, akkor megpenészedünk. Az orosz nő a férfi érzelmi kivérzése. Ahogy a hátizsákjából is kicsöpögött. Érzelmes vagyok és iszonytató. Nem tudta elképzelni, hogy ne élne velünk halálunkig a szeretteink. Az éjszakai órák egybeolvadtak, már nem lehetett kihúzni belőlük a perceket sem. De mi is történt aztán... Már hónapok óta úgy lopakodott a városban, mintha szüntelenül a rendező utasítását hallaná. Oleg, most egy kissé menj közelebb a falhoz! Nézd meg a női divatárusok kirakatait! Megvadult háttalok mindenütt! Lépj ki az erkélyre, és integess a francia konzulnak! Húzz az ujjadra bábokat, mint Rigoletto!

Az étteremben az öreg Anasztaszija, mint egy markotányosnő. Halima! Halima! Mivel bonyolult kapcsolatban volt a nevével, ha szólították is, soha nem fordult hátra. Színpad hiányában a nézők végül is eljátszották az egész előadást. Ennyit a tudományról. Ő egyre fontosabb szerepekhez jutott. Pontosabban: Ő úgy gondolta, hogy napról napra fontosabb szerepeket kap. De egyszer lehetnék-e Napóleon szárnysegédje? Mert Tolsztojt már ifjúkorában lesajnálta. És ami szép volt földön és az égen, azt ő egyszerűen nem úgy képzelte el.

Mikor kezdem sminkelni magam, kérdezte Anasztaszija azon az estén, amikor Oleg bezárta az ajtókat, és mint már oly sokszor közölte vele, hogy ma végez vele. Kérem, Oleg, kíméljen meg attól, hogy esztétikailag ocsmány sérülésekkel rondítja el még ifjonti szépségemet. Itt fekszem az ágyán, és csak kíméletet kérek, ne hozza be a guillotine-t, inkább szúrjon szíven, életem szerelme, én csodás hősöm, Európa ura, a világtörténelem alighanem legnagyobb hadvezére. Azt hitte, hallotta ezt a mondatot, de már ez is kevés volt. A lány törekenységében is bősztette, és tudta,

hogy ha ezen az estén elengedi, soha nem látja többé. Anasztaszija felült, és valóban a táskájából kiszedegetett kozmetikumokkal szépítkezett.

Már rutinná aljasodott az efféle szenvedély. Ahogy minden alkalommal betolta a Párizsból hozott guillotine-t, és űk a lány szépítkezése után rendszeresen a felhúzott pallos alatt szeretkeztek. A számlákkal soha nem volt képes elszámolni. A múzeum gyakran szemére vetette, hogy magánhasználatra a lakásában tartogatja, és csak kivételes alkalmakkor hajlandó megválni tőle. Az elhálásuk után Oleg még sokáig a számalmasan kuporgó és teste köré pokrócot tekerő lányt nézegette. Amikor hajnal felé mellébújt, Anasztaszija sosem volt képes elhallgatni, hogy a professzor úr vodkával tökéletesen átítatott szája mocskos, a teste undorító. Ilyenkor kora esteig meg sem mozdult, a kijelölt, és már hetek óta pontosan előkészített anyagban nagyon lassan haladtak. A lány órákig feküdt mellette, a lakás gipszstukkóit nézegette. Huszonnégy éves volt, és abban a tévedésben élt, hogy a történelem nem valószínűsőbb, mint egy végtelenül kinyúlt harisnyanadrág, de a szereplők tehetsége révén korokon és társadalmi berendezéseken is képes áthatolni. Ennek a kissé naiv elképzelésének a férfi nem mindig volt képes megfelelni. Ugyanakkor, kétségtelen, hogy Anasztaszija volt mégis a realistább, sok tekintetben a történelmet nem tekintette a testén kívüli valósnak. Ha az ő Napóleonja valamelyik dicső csatájáról beszélt hosszan, ami gyakorta megesett, a lány minden mondatát szomjasan leste, ám a távoli események világokon átnyúló összefüggései már korántsem ragadtatták el. Oleg nem volt képes elhítenni vele, hogy az olasz borkészletek mennyiségének kereskedelmi értéke ténylegesen hozzájárult egyes itáliai városok védelmi képességének növekedéséhez. Azt viszont teljesen természetesnek találta, hogy ha Párizsba utaznának, akkor találkozhatna a császár egész tábornoki karával, és a testvéreit is mind egyenként felismerné. Különösen vonzotta a bécsi udvarral való kapcsolata, természetesen a házassága, és annak különös részletei, amelyből Oleg csak arra következtetett, hogy valószínűleg féltékeny a kicsike. Mária Lujza egész személyisége magával ragadta. Fialat kora ellenére a bécsi udvari intrikák, a Napóleonnal való felémás osztrák kapcsolatok tudós szakértője lett. Különös gyönyörúsége telt a császárné és a felkapaszzkodott káplár a gyűlölettől a hűségig terjedő ellentmondásos viszonyában. Valamilyen különös titkot érzett Mária Lujza a száműzött férjéhez való, annak haláláig tartó odaadó hűségében. A büszke osztrák herceglány, aki gyermekkorában egy Bonaparte-bábut állt bosszút a családjá, az apja, Ferenc császár és az egész birodalom franciák által éveken át folytonosan történő megaláztatásán. És a férjéhez éveken át a száműzetésbe írt levelek. Egy roppant belső gazdagság egyszerűsége. A dominancia nem a szövegben van, hanem a szövegen kívül. A kötelesség, sőt, a házastársi kötelesség, és a világtörténelmi események szikár ellentmondásai.

De ha itt elgondolkodunk, mondta a nyomozónak, akkor mindenképpen ecsetel-nem kellene Anasztaszija szépségét, minden olyan tudósi és emberi tulajdonságait, amelyek egy szellemileg és lelkileg gazdag ember számára semmiképpen nem le-

hetnek közömbösek. Nem arról van szó, mondta, és itt elcsuklott a hangja, mintha egyes emberek több jogot tulajdonítanak maguknak, mint a hétköznapi emberek. A tudomány akkor is jót áll magáért, ha közben a legocsmányabb bűnök árnyékolják a megtévedt napszamosait. Nehezen tudták a történelemben kissé járatlan nyomozók követni a professzor okfejtéseit, mert valóban néha úgy beszélt Mária Lujzáról, mintha csak Anasztaszija lenne, máskor pedig éppen ellenkezőleg, fiatal munkatársa és szeretője ízlését dicsérte, a fellelhető festményeken és rézkarcokon hosszan elemezte a múlt századelő udvari divatját. Való igaz, hogy Anasztaszija egészen különösen finom és kecses lény volt, a fényképei semmiképpen nem hagyták érintetlenül a férfiszíveket. Karcsú, légiesen hattyúnyakú, orrcimpája már-már a legnemesebb családok lányainak porcelán törekenységét idézte, nem beszélve a divatbeli jártasságáról, amikor is a legócskább jelmezkölcsönzőkből származó rongyokból fabrikált elegáns ruhakölteményeket.

A sötétségben csak egy vízben forgoló alakot láttak, amint hol elmerült, hol pedig újra tehetetlenül kalimpált a karjaival. A hídról valaki szólongatta, valószínűleg összetéveszthette az ivócimborájával. Halima, Halima! De a nevezett személy valószínű bonyolult kapcsolatban volt a nevével, vagy pedig olyan részeg volt, azt gondolta, hogy sértetlenül átsétál a túlpartra a folyó eme szakaszán. Valaki azonban szólhatott a rendőrségnek, és néhány perc múlva valóban megérkeztek az arra rendeltetett egységek. Oleg egy fogdában töltötte az éjszakát, és reggelig magához sem tért. De a nyomozás már éjjél után megindult, amikor megpillantották a rajta lévő vérző hátizsákját. A nyomozók nem tudták eldönteni, hogy a vízből kimentett férfi tényleg annyira részeg-e, amint első pillanatban tűnt, vagy pedig lehetetlen helyzetében ezt a megoldást választja, és mindaddig hallgatni fog, amíg csak úgy ítélik meg, hogy már semmiképpen nem játszhatja tovább ebbéli szerepét. Egy engem feltetelező szövegen töröm a fejemet évek óta – mondta, amikor reggel felrázták, és már öten forgolódtak a cellájában. A galamb tetemét egy zacskóban viszem, mindaz, ami másokról elmondható, talán magamról nem mondható el ugyanolyan nyelvi-ideológiai szövegösszefüggésben és hitelességgel. A felelősségem megállapítása azonban sokkal bonyolultabb vizsgálatok tárgya lehet majd. Itt most nem beszélnék Vak Ámorról, amely azonban mégis olyan, mint egy földrengés vagy villámcsapás annak, aki képes arra, hogy a saját elképzelései szerint rendezkedjék be a mai világban. Végül is csak azt szeretné megérteni, hogy mit jelent a szöveg a halálon túl. Régen azt mondták, Próteusz, ma csak megbilincselik és zárkába dugják a beazonosíthatatlan emberi lényeket. Az egymásra illesztett tér hálójában, amikor a csapdába esett állatok már a testükön kívül emésztenek. Ahova beléptem, mégsem léphettek be. Még nem váltottam volna vissza az arcomat az üvegvisszaváltóban, holott már rég semmi szükségem rá.

A kihallgatások folytatódtak egész napon keresztül. Igazából az volt számára a lesújtó tény, hogy maga sem tudta pontosan, órák múlva majd mivel szembesül. Mereven ült a tudományos munkássága biztosította egyre szűkebb csónakban, és

most már az egész világtörténelem ellen ágált. Fel volt háborodva, amit vele szemben elkövettek, ahogy ezek a folyton az arcán kutakodó férgek undorító módon sarokba szorítják. De nem is a saját méltóságát féltette, hanem a tudós kutatót, akiről fokozatosan leválasztották, de még efféle idegenként is szerette volna ezt az embert az oltalmába fogadni. Egy jelentéssel nem bíró dolog megnevezése. A háritás mint idegen test, gondolta. Olyan mesterséges volt számára az egész feltételezés, hogy még a szavak jelentését sem értette. Mintha csak egy színpadról éppen lejövő színészt gyanúsítottak volna meg gyilkossággal. Várják meg a darab végét, a tapsrendet, és akkor újra láthatják azt a bizonyos szereplőt, akit ő az állításuk szerint megölt. A szerelem, de még a tudomány sem lehet ennyire ártó az emberre nézve, valotta. Egy gyilkosságnak egészen kiterjedt és bonyolult hálózati rendszerrel kéne rendelkeznie, nem olyan egyszerű ám az, hogy önök besétálnak egy folyóba, és az áldozattal a hátizsákjában egyszerre kihúzzák a gyilkost is.

A múltja azonban egészen másként szólt hozzá. Eljutottak hozzá olyan beszédteredékek, amikor tisztán a kettejük ordenáré veszekedésének és eldurvult tettlegességének a neszei ébresztették. Elképzelték, kérdezte ilyenkor, hogy egy olyan nőt szeretett, akit nem is ismert. Olvasta valahol, hogy egy történész azért veszítette el a józan eszét, mert éveken keresztül Auschwitzból hazafelé tartó üres vonatok zakaolását hallotta. Milyen könnyen vesz magára valaki egy jelmezt, és milyen egyszerű elveszíteni a józan eszünket, gondolta két kihallgatás között. A legtaszítóbb pillanatot akkor kellett átélnie, amikor másnap hajnalban újra csak kirángatták a cellájából, és ő a kihallgatószoza felé haladva hirtelen meglátta Anasztaszija arcát, amint a nyakára szoroson ráhurkolt kötéll szorításából nem tudván szabadulni, hirtelen a guillotine mellé lépett. Nem a lány arcát bámulta ilyen megrögzött kegyetlenséggel, az eltorzult arc még határozottan nézett valamit a szobában, de képtelen volt megállapítani, hogy mit is néz. Ez volt szerelmének elcsukló tekintete, és hogy mit is vitt magával vajon a túlvilágra, miféle lecsupaszított valóságtörödébe kapaszkodott még, amelynek tárgyával nem lehetett tisztában. Az ő tekintete már egészen mellékes és tökéletesen semlegesnek tűnt, ám Anasztaszija valóságosan magával vitt valamit, amiről neki fogalma sem lehetett. Valószínű, gondolta az üres folyosón, hogy ez már nem is érdekes. Ha látott is valamit, ha gondolt is valamire, az már nem érvényes, csupán a tökéletes megsemmisülés előtti felvillanás volt ez, aminek az elméjében már semmiféle következménye, tárgyi megfelelője nincsen többé. A halál tökéletesen megszüntette a rögzítést, a felidézhetőség minden biológiai lehetőségét. Ez az utolsó, világra eső tekintete már nem volt része a valóságnak, kettejük érzelmi életének semmiképpen, s így a még általa elmondhatónál is valószínűtlenebb bizonyossággal bírt. Csak annyit vallott még be ezen a kora hajnali órán, hogy Anasztaszija a nyakára csapódó bárd durva csattanása után még kissé megemelte a fejét, és egészen enyhén a megfeszülő nyak maga mögé, egy távoli sarokba nézett.

HENAN SHAFEI

Mi vagyunk az egyedüliek

Mi, a nők, mi vagyunk az egyedüliek
A vadak gyilkosai
Az éjjeli férgek ápolói
Akik kábultan járunk az időben
A Hold mögött nyitott szemmel rohanunk
Mosolygunk szeméremmel az éj első felében
S a mi szemfogaink ragyognak fel széles mosollyal az éjszaka második felében

Mi, a nők, mi vettük kezünkbe a teljes történelmet
Titokban és nyíltan növesztjük körmeinket
Hogy bírjanak a falakkal, s akár egyetlen érintéssel zúzzák szét áldozataink titkát
A pánikrohamok ellen légzésgyakorlattal harcolunk és mind több nikotinnal
És emlőrákot növesztünk a fürdőszoba mélyén

Mi, a nők, mi vagyunk az egyedüliek
Lelkesen mondjuk meséinket, s reggelre képzetek leszünk levadászni a vadászokat
Vagy elcsendesedünk, míg a meséknek szárnyai és karmai nőnek
Idővel hőseink elenyésznek, a karmok megszilárdulnak
Hát messziről figyeljük őket
S mosolyunk magába nyel majd minden éjszakát és nappalt

Henan Shafei (e. Henán Sáfei), 1984-ben született, a kairói Ajn Samsz egyetem angol szakán végzett. Első kötete – *Alá tariq Brutusz (Brutusz útján)* – 2009-ben jelent meg. Az al-Ahram c. lap olvasóinak értékelése alapján az év legjobb elsőkötetes szerzőjévé választották. Költeményei a modern arab irodalom felfogása szerint „prózaversnek” (qaszídat an-naszr) számítanak.

Gyász

És ti a roncsok alatt keresitek anyámat
A vasrudak, lemezek között talán megtaláljátok nemrég sorozott
Fivérem szemeit
Ragyog mind a kettő, jó lenne dísznek a trónszékre
S a többi szem is, biztosan jó lenne valamire, ahogy ez már a délieknél szokás
Formálhattok belőlük térképet is – mutatni országunk ostobaságát
Vagy csillagokként verjétek fel a szultán szobájába, hogy minden éjjel az ő
Álmodó fényüknél alhasson
Én most nem is tudom, milyen színt választok a körmeimhez
Feketét tegyek fel a gyász miatt
Vagy sötétvöröset, ami olyan, mint a gazella vére, mint ami a szerkesztő
Küszöbén ömlött belőlem
Két lábbal rúgom szét ezt a Fülöp-szigeti takarítónőt, hogy hagyja már abba a
Folyékony angolját
Üzletasszony barátnőm egy kellemes partira hív
Elfogadom, s fekete estélyit veszek fel, mert jól mutatja bájaimat... s persze
A gyász jegyében
Valami drága whiskyt választok majd
Hogy egész éjjel táncolni tudjak, s nehogy a szívem megálljon
Inni fogok, s emlékezni lelkes szavaidra a hazafias kötelességről, miközben te
Az országhatáron töltöd az éjszakát
Felszáll a nyugati zene, és felcsap az én kacagásom
Senki sem ismer engem itt
Nem foglalkoznak a roncsok elhordásával, régi-régi füzeteimmel, kiváló
Diplomáimmal
Mesélem, mondom a történetet nekik, hallgatják és nevetnek rajtam, aki
Lerészegedtem
S a nappal ahogy megérkezik, örült sebességgel hajtok el
Nem törődve közlekedési táblákkal
Remélve még, hogy a szél egy apró sarokban talán híreket hoz rólam –

Nem valószínű, hogy rátalálsz s elolvasod majd, mikor a sportesemények
Címeit böngészed nemzeti lapjainkban

Paranoia

Most valahogy erősnek érzem magam, bár nincsen semmi okom rá
Nincs sok pénzem, se elegáns házam egy csendes városnegyedben
Csak... Nagyon korán ébredtem, s figyeltem a hajnali müezzin
Bosszantó hangját
Ahogy a fülemben ismétli, zengi varázslatát –, talán semmit sem tudva arról
Hogy én már évek óta nem üzletelek az ég ügynökével

Úgy gondolom, az lenne normális, ha mindazt, ami történik
Egy új hősi költeménybe szedném, s úgy tenném hozzá a krónikámhoz
Ezt az egyensúly-érzést talán meg tudom őrizni napkeltéig
Azért sem veszek tudomást a bal felem fájdalmáról

Olvashatnám például az „Alternatív geográfia” kötetét
S élvezettel gondolkozhatnék a lélek új térképének megrajzolásáról
Vagy felhívhatnám apámat, s köszönnék neki: „Jó reggelt, Drágám!”
Ő meg hosszan hallgatna nagy zavarában
Mígnem hangosan nevetnék, hogy jobban összezavarjam
Vagy írhatnék egy másik éjszakáról, amikor együtt voltunk, s hosszan elidőznék
Azzal, hogy éjszakáinknak könnyekkel lett vége
Talán az öröm izzása, talán a bánat súlya miatt
Vagy a lehető leghosszabb ideig csengetném a telefont, míg fel nem ébrednél
S eljőnnél hozzám, hogy elvigyél egy reggeli kirándulásra Kairó utcáin, amely
Most érzi igazán erejét, mint én, pedig sehol egy járókelő

Az is lehetne, hogy a fürdőszobában felejténém magam, időre nem gondolva
S kipróbálnám az új szőrtelenítő krémet, amit tegnap vettem, és sokkal
Mebékéltebben lépnék ki onnan
Vagy megnézhetném egy új egyiptomi film ellopott példányát, melyről azt
Híresztelik, feljelentés lehet belőle
De mindebben nem találok semmi izgalmasat, csak a törvénytelen apa dolgait

Jaj! ... Mindez a lehetőségek áradása pusztán!
Akkor pedig be kell fejezni ezt a verset, és azonnal vissza kell menni az ágyba.
Nem azért, mert az alvás lenne a legideálisabb megoldás,
Hanem azért, mert az erős-nagyszerűek hosszú alvással zárják le históriájukat.

GIHAN OMAR

Az apa éjjel jön ki

Szemben az erkélyemmel a túlsó oldalon
Egy játékbaba lóg, felakasztva a teraszon
Teltorcájú baba, kedves mosollyal az ajkain
Úgy tűnik, a fémkorláton áll
Mint aki éppen befejezi az életét

Először azt hittem, hogy az anya kimosta a pamutbabát,
És kitette száradni
Később aztán világos lett, hogy az anya nem mosta ki a pamutbabát
Hiszen napokra, hónapokra otthagya felakasztva, mosolyogva
Mindig mosolyogva, a halál kegyetlenségével

Az apa éjjel jön ki, hogy megöntözze a növényeket
S nem törődik a felakasztott babával
A verebek közelebb jönnek hozzá, és távolabb rebbennek, veszekednek s csivitelnek
Nem téveszti meg őket a baba, aki csak mosolyog, mosolyog a verebekre
Néha barna galamb csapódik a verébricsajba

Az anya félti az apa növényeit
Az apa a verebektől félti a növényeket
Én meg azt a kislányt félttem, aki odabent van
Mert valahányszor rápillant a régi babára, a zsinór felvérzi a nyakát
Az öngyilkosság csábítja

Gihan Omar (e. Gihán Omar), Egyiptom, 1971, a Kairói Egyetem filozófia szakán végzett. Új költészetet képvisel a mai egyiptomi irodalomban. Egy nyilatkozatában elhatárolja magát a kilencvenes évek irodalmiságától, és általában más irányzattól is, s azt mondja: „Én minden század költészetéhez hozzá tartozom.” Kötetei a kétezres évek elejétől jelentek meg: 2005: *Könnyű lépések* (*Aqdám khaffa*), 2007: *Mielőtt megutáljuk Paolo Coelho*t, 2013: *A tükör mögött jár* (*Taszír khalfa l-mir'a*), fordítása 2011: *Avant de détester Paulo Coelho*, tr. Suzanne El Lackany, Párizs, 2016: *Összes költői művek* (*Al-a'mál as-si'rrija al-kámila*).

Csoportos szex

A férfi lehunyja a szemét
Azt képzelem, hogy ez egy sokkal szebb nő
A nő lehunyja a szemét,
Azt képzelem, hogy ez olyan férfi, akit igazán szeret
Mind a négyen ott vannak az ágyban
A nő
A férfi
A szép nő
S a férfi, akit a nő szeret
A színes lepedőt markolják
Minden kézben a lepedő egy sarka
Talán szükségük lesz rá
Ejtőernyőként
Mikor az égből leszállva földet érnek
Mert a képzelet sokféle, régi,
Tervezett bűnét
Elhanyagolhatod, megúszod –
Egyikőjük sem utal rá soha

Már az elején megmondtam

Már az elején megmondtam neked
Hogy ne tegyél erre a poros polcra a szívedben
Én megmondtam neked
A súlyos porallergiám miatt
Meg hogy szenvedélyem az új helyek tisztítása
Nemcsak a polcokat szórom ki
Hanem az összes régi bútort is összedobálom
Egy halomba
Mielőtt elhívom az ócskást
Friss hangon
Már az elején megmondtam neked
Szeretem vízzel felönteni a padlót
Hogy meztelen lábakkal érezzem hűvösét

Megmondtam neked
Hogy szeretem kitárni az ablakokat
Mielőtt eltéveszteném, hogy melyik a Hold
És melyik a Nap
És hogy miért jelennek meg egyszerre
Megmondtam neked, hogy a falakat átfesténém
Már az elején megmondtam neked
Nem fog működni

Ne dobd vissza a halakat a tengerbe

Én a vízre hasonlítok
Úgy folyok, áramlok, hogy nem tudom, merre
S ha csak egy rést is találok, utamat tovább osztom vele

Megállni nem tudok, mikor megállni kellene
Sokszor idegen helyeken találok magam
Hová utat nem is terveztem
És azért csupán, mert szembejött egy lejtő

Néha erős a víz, de máskor akarattalan,
Nem ismeri a következő lépést
És senki sem tudja elkapni az ujjával

Ezért is vallok mindig kudarcot a szerelemben
Minden férfi, aki azt hiszi, jelen vagyok –
Üres tenyeret talál

Csodálkozik létemen és elérhetetlenségemen
Kezdetben egyetlen korty is kioltja a szomjúságot
A mohóság előbb-utóbb fulladást okoz

Tudom, hogy meghaltok nélkülem
És mégis, szimplán a küszöbön hagytok elveszni engem

Megszoktam, hogy nem beszélek
Egyszer szótlanul
Máskor üvöltve

Söpöröm félre a fákat, mintha csak játékból tenném
Egész városokat temettem el útközben
A harag perceiben messzire szöknek előlem
De békeidőben mellettem elmélkednek mindenféle kóbor utakról

Kioltom a tüzet
De el nem múltó hamvakat hagyok hátra

Senki sem tudja, hogyan lélegezzen bennem
Egyedül a halak játszanak mélyeimben
Sötét kopoltyújuk kedveltebb játékszerem

Né tévesszen meg ez az átláthatóság, én megvetem
Egy kis kitartással kavicsá változik az óriás szikla
A sivatagban felrobbantom a szemem, nem kell hozzá szemhéj

Néha kedvem van hozzá, hogy megkeményedjek
Hogy kockává váljak, éles éllel
Várom egy kicsit egy érett italra
Aztán elszédülök

És más időkben
Elmozdítom a dolgokat a helyükről
S az életem még sosem látott vízeséssé válik hirtelen

Aztán hatalmas edényben forralnak
S még a buborékok is sajnálnak engem
Párologtatnak
S gőzfelhővé állok össze
Várom a telet
S hullok az esővel,
Hullok
Cseppenként, cseppenként
Cseppenként hullok

S az öröm jár át.

Nem vagyok tökéletes kert

Mint egy virág
Hagyom, hogy a méhek rám szálljanak
Érzem fürge lábaikat
Ahogy elöntik arcomat
Mozdulatlanná válok
Nincs semmi jelzés
A testhez
Csak a pillanat ünneplése
Csendben
Figyelem
Ahogy leereszkedik a nyakamra
Egyikük finoman
Megcsíp és szívja belőlem a nektárt
Elrejtőzöm hatalmas vágya mögé
Most kedvemre vannak szemeim
Mert mozgásuk igazolja létem
És láthatom, hogy a vágy
Merre viszi tovább
A legmerészebbet –
Bemászik a szűk átjáróba
A mellek között

Éjjel belopódzok a konyhába
S rejtett büszkeséggel
Kinyitom a mézes bödönt
Teleméríték egy kiskanalat
S ízlelni kezdem önnönmagam

TÜSKE LÁSZLÓ fordításai

IMAN MERSAL

A küszöb

Igen,
A karmester csokornyakkendője egy nyílra emlékeztetett
És a nyílhegyek egymással ellentétes irányba mutattak
Lehangoló volt
Nem láttuk a muzsikások ujjait
Csak a szemünkkel követhettük őket, ahogy egyenként kivonultak
Tudtuk, hogy a költők, akik korábban érkeztek
Elfogultak a nádsípval
Még akkor is, ha a hangja békés és tökéletes
S tudtuk azt is, hogy két darab közti szünetekben rengeteget dohányoznak
De mindez nem érdekelt bennünket
Csak azt akartuk, hogy lássuk a fekete függönyt a színpad mögött –
Elkéstünk
Alig láthattuk, ahogy az akadémisták egyenként
Visszakapják a kabátjukat

Nem, valójában nagyon szűk volt a hely, kevés a levegő
Mintha egy katonai barakban lettél volna, arra kényszerülve,
Hogy énekelj a nemzeti himnuszt –
Ilyenkor szokott – ahogy talán te is tudod –, esni az eső a külföldi filmekben

Nem okozott gondot, hogy vége lett a koncertnek
S ahelyett, hogy a dráma fonalát feszítettük volna egészen a szemközti partig
Átmentünk a hídon
És üdvözöltük a sapkaárust
Aki éppen akkor jött vissza a Huszeint ünneplő szertartásról

Iman Mersal (e. Ímán Merszál), Egyiptom, 1966, költő, egyetemi oktató, PhD-jét a Kairói Egyetemen védte meg. 1998-tól Bostonban, majd 1999-től a kanadai Edmontonban él családjával, az Alberta Egyetem oktatója. Kötetei: 1990: *Leírások (Ittiszfát)*, 1995: *Egy sötét átjáró, ami alkalmas a táncmulásra (Mamarr mut'im jaszluh li-ta'allum al-raqsz)* – 2. k. 2004. 1997: *Séta a lehető leghosszabb időben (Al-masi atwal waqt mumkin)*, 2006: *Dzsugráfija badila (Alternatív geográfia)*, 2013: *Amíg fel nem adom a házak ideáját (Hatta atakhalla 'an fikrat al-bujút)*. Angol fordításban megjelent kötete: 2008: *Ezek, kedvesem, nem narancsok! (These are not oranges, my love.)*

Igen,
Elszakadtam tőlük egy tevecsorda közepén
Ami az Arab Liga utca felől tűnt elő
S miután újra összetalálkoztunk
A katonának, aki egy hivatal előtt szolgált, nevét nem tudta,
Néhány szál cigarettátadtunk
S végül a belváros egy kocsmájába csapódtunk
Harsány jókedvvel, mindenféle karcolásokkal

Négy évet kellett eltölteni ott
Szamír Amín műveit olvastuk
Henry Millert egyiptomivá próbáltuk átírni
És Kundera, hát igen, megváltoztatta bennünk az áruulás megítélését

Ott kaptunk
Egy levelet barátunktól, aki Párizsban él
Azt írta, hogy felfedezett magában
Egy másik személyt, akit egyáltalán nem ismert korábban
S aki naponta húzza-vonja mögötte minden nyomorúságát
Egy olyan járdán, ami sokkal simább, mint a Harmadik Világ összes járdája
S hogy majdnem összeomlik, de most egyébként jobb formában van, mint korábban
Hónapokon át újra s újra emlegettük
S nagyon reméltük, hogy bennünket egy másik városba küldenek majd száműzetésbe

Nem érdekelt senkit sem, hogy elfogy a pénzünk
Egy rövid fohász elég volt –
S a lábunk előtt tört elő – s valóban! – a sörforrás
Eljátszottuk az öntudatlanok szerepét
Szótárt raktunk össze saját használatra, ilyen szavakból
Riwis
Hanini
'Awaq
Danasín etc.

Csak magas hangon tudtunk beszélni
Senki nem értett bennünket
S mikor a legidősebb azt javasolta, legyünk talán pozitívak
Azon gondolkodtam
Hogyan lehetne átalakítani a népfürdőt siratóházzá
S a hatalmas várostereket vizeldévé
De ugyanabban a pillanatban

Egy idősebb értelmiségi rászólt a barátjára
„Én a demokráciáról beszélek –
Te meg kussoljál már!”

Egy órát futottunk
De a Muizz utcában fölöttébb csöndesek lettünk
Mikor egy izgatott mártírral találkoztunk
Megnyugtattuk, hogy él
S hogy ha akar, akár kereset, bevétel után is nézhet
Aztán meg, alapvetően nem is volt itt semmiféle összeütközés vagy csata

Igen
Gyorsan megtalálhattuk volna kapcsolatunkat a metafizikával
Ha egyikünk nem dugta volna koponyáját
Egy díszesebb fejedő alá
Így már külföldi turistáknak látszottunk
Mire aztán a fűszerárus utánunk szaladt
Egyre csak hajtogatva:
„A Próféára! Kérem! Stop!”
„A Próféára! Kérem! ... Várjanak! ...”

Nem maradt hely, ahová mehettünk volna, csak az Imám temetője
Újabb évet töltöttünk el
A guavafa illatában
S mikor úgy döntöttem, hogy végleg elhagyom őket
S egyedül járok majd
Elértem már a harmincadik évem

A rossz

Azt szoktam gondolni, hogy a világban nagyon sok rossz van,
S annak ellenére, hogy a barátaim között én vagyok a leggyengédebb,
Sohasem mentem el egy asztalra helyezett rózsza mellett anélkül,
Hogy ne morzsoltam volna meg a szirmai a hüvelykujjam és a mutatóujjam között
Hogy megbizonyosodjak róla, nem műanyagból készült

Utoljára abban is kételkedni kezdtem, hogy a rossz egyáltalán létezik-e
Mintha minden rossz már abban a pillanatban megtörténne
Amelyben megbizonyosodunk arról,
Hogy a létező dolgok, melyek vérét ontjuk, valóságosak.

Alternatív geográfia

Miért jött ide az új világba ez a múmia? látogatóknak kitett
Teljes díszével a sűrű gőzben fekszik, képzelt élet a múzeum tárlójában
Azt hiszem, hogy a mumifikálás az öröklét ellen van
Hiszen a test sohasem lesz része a rózsának
A múmia nem választotta a kivándorlást
Miközben azok, akik hosszasan várakoztak a nagykövetségek előtti sorokban,
 És egy másik országban építettek házakat
A visszatérésről álmodnak, ha majd csak pusztá testté válnak
El kell vinnetek bennünket oda
– Ilyen végakaratot hagynak fiaik nyakába
Mintha a halál hiányos identitás lenne
Ami csak a családi sírban válhat teljessé.

Miért nem tudják elfelejteni, hogy ők onnan származnak?
A vesztés idegenek a
Szájzizmaikat edzik, hogy megszabaduljanak az akcentusuktól
Az akcentus örökölt betegség, ami leleplezi őket
Azonnal előugrik, amikor dühösek lesznek, mert elfelejtik
hogy a bánatukat hogyan helyezték egy idegen nyelvbe

Az akcentus nem hal meg, de az idegenek kiváló sírásók
 Halott rokonaik nevét kirakják a hűtőszekrény ajtajára
 Hogy véletlenül se tévesszenek, és ne hívják fel őket telefonon
 Fizetésük negyedét a telefonvállalatnak fizetik
 Hogy biztosak legyenek: egy olyan helyen élnek

Amit a gyerekkortól való távolsággal lehet meghatározni
 Miért nem felejtene?

Hat lépésben, a bevándorló hat lépésben ír sikeres levelet a családnak:

- Kiválasztja a pillanatot, amikor nem érzi a hiányukat
- Leül, háttal az utcának, mert a falak sokkal semlegesebbek
- Pontosan kiosztja az üdvözléseit
- Előidézi a formulákat, amelyekkel felnőtt, a formulákat, amelyekről azt
 Gondolta, sohasem fogja használni őket, mint például „Ahány csillaga van az égnek,
 Ahány homokszem a tengerparton, annyira szeretlek benneteket, úgy vágyódom
 Utánatok, ahogy a szomszjas ember vágycik a vízre, a beteg a gyógyszerre, a bevándorló
 A hazájára”
- Elkerüli a mindennapi élet részleteinek említését, mert nem tudja, hogyan
 magyarázzák majd
- Sokszor ismétli, „Hála legyen Allahnak!” hogy megnyugodjanak, tartja a hitét.

Amit itt megtanultál, nem különbözik attól, amit ott tanultál meg:

- Az olvasás olyan, mint egy repülőjegy a valóság eltüntetésére
- A féltékenység elrejtőzik az obszcén szavak mögött
- A gyengeséget a körmök hosszúra növesztése álcázza
- A kialvatlanságot elfedi az állandó dohányzás, s néha a fiókok átrendezése
- Háromféle szemcseppet kell használni a látás tisztasága érdekében, s aztán
 Élvezni a vakságot. S a legfontosabb az a csodálatos pillanat, amikor a
 Szemhéjadat rácsukhatod az eleven tűzre
 Úgy tűnik fel, mintha az élet
 Itt és ott, ugyanúgy létezne, csak távolról figyelik.

Az ellenségeket, szegényeket, egy másik kontinensen hagyta
 Szégyenkezned kellene magad előtt, amikor megemlégted őket
 Semmi sem bosszant most

Nagyon nehéz itt egy klasszikus kommunistával találkozni, úgy, hogy a Közhivatalokban ők egy órát helyeznek a falra az elnök arcképe helyett
Lehet, hogy rémálom, egy egész napod elmúlik így, a nyugtató hatása alatt
Nincsen semmi, ami ellen érdemes lenne lázadni
Elégedett vagy és halott
Körülötted az élet olyan, mint egy irgalmas kéz
Ami megvilágítja a szobát a vak öregnek
Hogy tudja olvasni a múltat.

Az ablakból

Messziről felismerheted a férfit, aki eltörte a derekát,
A személyt, aki miután balesetet szenvedett, sikeresen rögzítették a hátát,
És a nyakát a vállai közé szorították
Innen, ebből a helyzetből, ahol iszod a kávé, s szemmel tartod a járókelőket
Elképzelheted a véna vonalát, amint végigvezették a csuklójától
A szívéig, vagy elkaphatod a szegecsek csillanását, amit külföldről szereztek be
A térdhez
S világosan látni fogod, mennyire óvatosan lépked
Lassú talán
Rendszerint egyenes vonalban halad
Nem fordul feléd, hogy láthasd a szemeit. Tökéletesen zárt.

Egyszerűbb a dolog az olyan személlyel, aki korábban szétszórt volt.
Aki szétszórt volt korábban, gyakran forgolódik maga körül, mintha
Valamit keresne, amit elveszített.
Nagyon édesnek tűnik, ahogy körbefordul, mert ragasztóval fogták össze
Vagy kevésnyit keserűnek látszik, mert ragasztót bőven kapott, hogy lezárja
A testrészek közötti réseket.

Nem gondolom, hogy az ablaküvegen keresztül fölismered azokat
Akiket korábban szétmorzsolnak
Valójában nincsen semmi különös jegyük!
Úgy értem, egyikük sem hasonlít másra, csak saját magára
Mint a lepecsételt bélyegek, amelyeket a borítékról leválasztották
És a bélyeggyűjtők albumában végezték.

Az otthon

Eladtam a fülbevalómat az aranyművesek utcájában, hogy egy gyűrűt vegyek
Az ezüstösnél. Ezt régi tintára és fekete füzetre cseréltem. Azelőtt történt
Hogy azon a vonaton felejtettem a feljegyzéseket, aminek engem
Haza kellett volna vinnie. Valahányszor egy városba érkeztem,
Úgy tűnt föl nekem, hogy az otthonom egy másik városban van.

Anélkül, hogy megmondtam volna neki, mi történt, Olga belekezdett: „A ház
Csak az eladás pillanatában válik otthonná. Akkor jössz rá – és a közvetítő
Szemein keresztül –, hogy mennyi lehetőség van a kertjében, a tágas szobáiban.
Ennek a teteje alatt őrizgeted a rémálmaidat, de persze a te dolgod lesz majd, hogy
Elvidd őket egy bőröndben vagy a legjobb esetben kettőben.” Olga elhallgatott,
Aztán elmosolyodott, mint egy királynő az alattvalói körében,
A saját konyhájában, a kávéfőző és a virágokra nyíló ablak között.

Olga férje nem vett részt a királynő-jelenetben, s talán ezért gondolja még
Mindig, hogy a ház hűséges barát lesz, amikor megvakul. A ház alapjai
Őrzik a lépteit, és a lépcsők irgalma megvédi majd az eleséstől a sötétségben.

A kulcsot keresem, ami mindig elveszik a táská aljában, hogy ne lásson
Olga és a férje, amikor a valóságra készítem föl magam, hogy el tudjam engedni
Az otthon gondolatát.

Mindig ide térsz meg, a világ szennye az ujjaidon, és begyömöszölsz mindent, amit
Csak el tudtál cipelni idáig a szekrényeibe. De nem szeretnéd, hogy úgy ismerjék, ez
A Zúrzavar megint, mert egy pillanatra úgy tűnt, hogy a halott dolgok összekevered-
tek a Reménnyel. Az a hely legyen otthon, melyben sohasem érzel
Rossz fényt, s a falak repedései mindegyre tágulnak, mígnem már azt véled,
Ajtóvá váltak.

TÜSKE LÁSZLÓ fordításai

SAMAH MOUSTAFA

A bánat évében

A bánat évében

Siratott

Negyven éven át

És íme, kérdi a jósnő

Kiért ez a gyász ma?

S a válasz: a veszteségért

A könnyek

S a sovány magány

.....

A jósnő azt mondja

Vesztjük lomjainkat

S a városban íme, az igaz

Ó ti vadszamarak

Most hallgattok

.....

A jósnő azt mondja

A nyelv bűnét

Nem bánom meg

.....

Fogságba vetették

Áruként

(Júszuf nem létezett)

Júszuf nem létezett
Zulejka sem létezett
De a Nagyhatalmú igenis létezett Egyiptomban
.....
Ó, te mesemondó, mennyi prófécia
Lejla megfésülte a férfi ősz haját
Ha létezett
Az angyalok megajándékozták a prófétaság pillangójával
Ha hitte
De Lejla meghalt
S vele halt a néha csendet
Kívánó ajkak vágyakozása
.....
Állj magad mellé
Vagy az égi angyalokhoz
A kút kávája a szomjúságé
S a vágyak kútja a sirató asszonyoké
Kiszáradtak a szüzek könnyei
Hát melyikük volt közelebb a jámborsághoz
.....
Zulejka
Az ágak fölvérezték a térdem
Napomat megtartja az ördögcérna varázsűzete
Megízlelem
Nem fogom vissza elmém
Mondták, a bagoly romok közt él
S az énekesmadarak a paradicsomban
.....
Mire gondoltak az asszonyok, mikor azt mondták
„Te vagy a legédesebb, Júszuf,
Tessék a párna, íme a kés

Elgyöngült a kérő és a megkért”

REPKŐ ÁGNES

Egy kirándulás

Takaró Árpád nem volt fázós ember. 1994 májusának egyik hűvös hétvégéjén a Börzsönyben kirándult a családjával. A Börzsönyt én részletesen leírni nem tudom, mivel saját szememmel soha nem láttam, de Árpád elmondása alapján biztosan állíthatom, hogy aznap csillogott. Nem is akárhogyan csillogott, csillogtak a fák, csillogtak a sziklák, a földút, a patak, a menedékház, a száraz levelek... Egyszóval minden. Aranyos napsütés borította mindazt, amit Takaró Árpád aznap látott. Még a gyerekei is csillogtak: egy hétéves kislány és egy 12 esztendőes majdnem kamasz lány.

Árpád leült egy sziklazirtre, és leült a patak mellé is. A múltba révedt. (Ugyan-
ezt tette a menedékház tornácán is.) Próbálta számba venni, felidézni, azokat a hibákat, amelyek oda vezettek, ahol most tart. Rendkívül takarékos ember volt, de ezt most életében először sorolta a hibái közé. Ahogyan átlagos műveltségét is. Mégis minden, úgy hitte, akkor kezdődött, mikor a macska megette a kanárit. Ha akkor a macska nem eszi meg a kanárit... most nem lennének a Börzsönyben mondjuk, de ez a kirándulás szerény vigasz. A macska. Ő voltaképpen nem tehet a macskáról, de most mégis a család jövője forog kockán. Ha akkor nem lett volna olyan ingerült, a jövő héten nem kéne a feleségének tanúskodnia. Mit mond majd a tanúk padján? Ez a gyermekek jövőjét is végérvényesen megváltoztathatja. Akkor és ott eldőlhet, hogy a kislány és a kislány... Borzongással próbálta lerázni azt a gondolatot, hogy a holnapja attól a rég kimúlt macskától függ.

Kockás plédjét Takaró Árpád egy tisztásra terítette, elővette a szendvicseket, és a cukrozott epret, amit a felesége hajnalban csomagolt a családnak, és kirakosgatta a plédre. Nézte, ahogy a csillogó gyerekek játszanak. Azt kellene kideríteni – elnyúlt a szendvicsek mellé, két kezét a feje alá tette – mi vezetett a macskához. Igen, a macskához vezető út talán megoldaná a tanúk padját is. A macskáról ő nem tehet, ezt már megállapította. Vagy talán mégis? Takarékos, átlagos műveltség... a szakmája. A szakmája lenne a kulcs? Beleharapott egy szendvicsbe, a táplálék nyugtat és kitölt. Eszébe jutottak iskolaévei. Ha akkor jobban teper, nem mindig csak a léhaság meg szórakozás. Igaz a feleségével egy ilyen léha bulin találkozott. Akkor ez nem jó. Mi más vezethetett a macskához, ami most a gyermekek jövőjét fenyegeti ilyen céltudattal? Az amatőr színjátszó kör, amelyben részt vett! Habár hirtelen nem tudta a színjátszó kört közvetlenül a macskához kapcsolni, de ettől függetlenül létezhet az a kapcsolat. Vagy az a két sör, amit a macska-eset délutánján megivott? De mi vezetett a két sörhöz, mikor is itta meg a legelső sörét? És mi volt az oka a legelső sör elfogyasztásának? De ha a legelső sör, akkor lehetne legelső bármi. Néhány

epret gyömöszölt a szájába, a cukor okosabbá tesz. Az édesanyjára gondolt, aztán arra, amit anyja róla mesélt azokból az időkből, amikre ő nem is emlékezett. Hoppá, kicsit messze kalandozott. Igen, a macska. Az az átkozott macska nem szerette az egereket. Hiába lakott ott, az egerek és a patkányok vidáman éldegéltek a pincében. Hallotta is őket nemegyszer. Talán ha szerette volna az egereket, nem a kanárra veti magát. A macskák ízlése mint befolyásoló tényező. Ez egy zsákutca – morogta hangosan. Tehát ha nem az első söre, akkor lehet, hogy azok a barátságok, amiket az idők során kötött? Eszébe jutottak a barátai, aztán a barátok múltja is, aztán a barátok barátai, aztán...

Takaró Árpád a Börzsönyben, bár már végérvényesen belezavarodva, még sokáig törte a fejét. Mint egy kirakóst tologatta életének mozzanatait az idő tábláján. Végül a jelen összemosódott a múlttal, a múltba pedig annyira belekeveredett a jövő, hogy már nem is lehetett, és nem is volt érdemes kibogozni őket. A Börzsöny csillogott közben.

Csütörtök délután

Pók mester az ágy közepén ült. Súlyos, forró nyári délután. Aznap már nem volt semmi dolga, nem volt olyan elvégzendő feladat, ami még rá várt, ezért akár egész délután az ágyon üldögélhetett volna.

Ezt a különös nevet – egy legenda szerint – Pók akkor kapta, amikor úgy 25-30 évvel ezelőtt állítólag a műhelyéből „pók, pók” felkiáltással kiszaladt, de konkrétan ezt az eseményt már nem tudta felidézni senki, még ő maga sem. Csak azt tudta, hogy nem fél a pókoktól, meg azt, hogy ő Pók, és ezzel már rég megbékült. A falu pókja. Nevének második fele, a mester pedig a szakmájából adódott: Pók szabó volt, majdhogynem 40 éve már saját szabóműhelyt vezetett. A mesterséget nem az apjától tanulta, az apjának nem volt semmilyen szakmája. Az apja leginkább ivott, borogatott, dobálózott, rombolt vagy ütött. Pók szerette azt hinni, hogy minden egyes ütésére emlékszik külön-külön. Édesanyja azt mondogatta a gyerekeknek – erre Pók világosan emlékezett –, „hagyjátok, a kezében vagyunk”, ám leginkább az üveg meg a pohár vagy egy husáng volt a kezében. Ezért amint tudott, azaz már 14 évesen inasnak szegődött. Így lett Pók szabó. Talán az apja miatt, talán más okból, de Pók szinte soha nem ivott. Két kezén meg tudta számolni azokat az eseményeket, ahol alkoholt fogyasztott, ezek olyan események voltak általában, amelyek illendő volt fogyasztani valamit. Áldomást ivott az esküvőjén, koccintott a keresztelőn, fia érettségijén is felhörpintett egy kupicával, és a felesége temetése utáni toron is ivott keveset, amit itt a házban tartottak.

26 évvel azelőtt vették ezt a házat, tulajdonképpen félig örökölték, félig vásárolták. Egy kellemesen langyos, nyári napon költöztek be, lehet, aznap is ivott keveset. A szabóság jól fizetett, de ha más nem volt épp, akár egy-egy csizmát is megtalpalt. A felesége temetésén rossz idő volt, végig zuhogott az eső, mintha az időjárás az eseményhez igazodott volna.

Végigpásztázta a szobát. Meglátott egy pókot a sarokban, ettől az apró, fekete várakozó lénytől vidámabb lett. *Ő a sarokban, én az ágyon pihenek. Vajon a név teszi-e az embert?* Eszébe jutott, hogy fiuk születése előtt a felesége azt találta ki, adjanak különleges nevet a gyerekeknek, hogy különleges ember legyen egyszer belőle. Akkor is, most is megmosolyogtatta ez az elmélet.

Üldögélt az ágyon, nézte a pókot, arra gondolt, mennyire rendben lefolyt az élete. Szerette ezt a falut, még akkor is, ha ő a pók volt benne. Előfordult, hogy a gyerekek már messziről kiabáltak: „nézd Póók, ott megy Pók-ember, Pók-ember!”, de ez egyáltalában nem zavarta, mosolygott rajtuk. Szerette ennek a falunak a lakóit és szerette a feleségét is. Ez a szeretet elgyengítette. Összeszorult a gyomra. Hogy elterelje gondolatait, és visszanyerje nyugalmát, felállt az ágyról, kiment a konyhába és elővette azt az üveg bort, amit még a fia hozott ajándékba néhány hónappal azelőtt, amikor utoljára ott járt látogatóban. Megbontotta a bort, és letette a virágos, viaszos vászonnal borított konyhaasztalra.

Szex, fagylalt és irodalom

Viktort, mióta az eszét tudta, különösen érdekelte a szex. Egy volt barátnője azzal vádolta, hogy „szexuálisan túlfűtött”, csak hogy ő ezzel egyáltalán nem értett egyet. Ez a barátnő – akit így utólag enyhén frigidnek tartott – amúgy is mindent kritizált, még abba is belekötött, hogyan koccan a villa fogához – szerinte túl hangosan, zavaróan, szemtelenül, nem is koccan, hanem egyenesen ütközik és koppan! – evés közben. Ha jobban belegondol, végül is lehet, jól járt a szakítással, még akkor is, ha azt a lány kezdeményezte.

Ez a szex iránti erőteljes, ám egészséges érdeklődés már édesanyjának is feltűnt. 7 éves lehetett, mikor bizonyos jelekből következtetve – egyébként szemérmes – édesanyja arra jutott, hogy „valakinek beszélnie kellene a gyerekekkel”. Mivel ezt a témát, ez az állandóan elegáns, igényes asszony, aki éjszakára hajcsavarókkal fixálta a frizuráját, nehogy borzosan lássa valaki reggel, rendkívül kínosnak találta, a bizonyos beszélgetést Viktor édesapjára bízta, kötelező jelleggel.

Édesapja a magyarázást a növények szaporodásától kezdte, „tudod fiam, a bibék és beporzás”, majd a bogarakon keresztül mire az emlősökhöz ért, olyannyira zavarba jött, hogy „majd ha nagyobb leszel megérted” elharapott mondattal átküldte

fiát a szomszédos gyermekszobába és elhatározta, hogy soha többé nem beszél erről a fiával. Ezt az elhatározását a későbbiekben be is tartotta. Ekkor a család Torinóban élt, de ez teljesen lényegtelen.

Viktor tehát imádta a szexet, habár életében eddig csak 11-szer közösült – az egyik ezek közül nem is igazán számít szabályos közösülésnek –, de igen gyakran maszturbált internetes pornóra. Járhatott volna kurvákhoz, szinte lelkiismeret-furdalása támadt, amiért nem jár, de mindig is túl piszkosnak, betegesnek és obszécénnek képzelte őket. Már az a gondolat is elborzasztotta, hogy egy olyan száját csókolgat, amit ezren csókolgattak előtte. Viktor nem tudta, hogy ezek a lányok általában nem csókolóznak. Szerette volna azt gondolni, hogy nem a hormonok irányítják az életét.

A szexen kívül Viktor rajongott még az irodalomért. Olvasmányainak megvalósítása kifinomult ízlését bizonyította. Ha tehette, és ideje megengedte, olvasott. Néhanyszor az írással is kísérletezett. „Az édesapám első és utolsó komoly beszélgetése velem a bibékről és beporzásról szól” kezdte volna novelláját. De hamar arra jutott, hogy ha nem legalább goethei, joyce-i, poe-i, esterházyi rögtön az első mondat, akkor semmi értelme a folytatásnak, sőt talán tilos. Ezt az első mondatot még több első mondat követte, olyanok, mint „Egy verőfényes délutánon a tömbház erkélyén”, vagy „Hanna a Velencei-tó melletti kiserdőben biciklizett, mielőtt elesett, és összetörte magát”, vagy „Az időjárás aznap...”, de sajnos sem az elvárt nagyság vagy fennköltség – ahogy ő nevezte –, sem pontosság, sem az ígéret nem volt bennük, így sorra kitörölte őket.

A szexen és az irodalmon kívül Viktor még a fagyalaltot is nagyon szerette. Bejárta Budapest összes fagyalaltozóját. (Ekkor már Budapesten élt.) Ha nem is az összeset, de amerre csak járt, külön figyelte egy-egy fagyalaltozó feltűnésének lehetőségét. Kedvence a csoki-puncs volt mogyoródarabkákkal, ám ugyanolyan örömet okozott neki egy kókusz- vagy egy citrom- vagy az eperfagyi elnyalása is. Ebben szigorúan a változatosságra törekedett.

Szex, fagyalalt és irodalom. Ezek kitöltik az életét, végül is átjárják minden részét. Annyira megtetszett neki az életének ez a tömör összefoglalása, hogy rögtön az ötölt fel benne, ezzel a címmel kellene írni egy novellát, nem is novellát, egy nagyregényt, bámulatos kalandokkal, irigylésre méltó narrációval, felemelő befejezéssel. Csak az az átkozott első mondat... azok a csökönyös első szavak. Viktor inkább lemondóan a fagyijába nyalt.

Hazaérés

Áron, amint hazaért, begyújtott a kandallóba, és feltekerte a gázbojlert. Legyen a lakásban a melegnek forrása. Egy piszkavassal leült a kandalló elé, hogy minél hamarabb átmelegedjen. A tűz a szokásos módon pattogott. Időnként közelebb hajolt, kicsit megpiszkálta a piszkavassal, akkor a közvetlen forróság sütötte az arcát. Áron kipirosodott.

Nem szerette ezt a lakást, itt, ezekben a helyiségekben minden az egyedülletre emlékeztette, a tányérok, a kanalak, az ablakok, a teaforraló is. Már három éve annak, hogy a testvére, és két éve annak, hogy a barátnője elköltözött. Azon tűnődött, hogy ha egy külső szemlélő most látná, ha valaki épp figyelné őt, a kandalló előtt ülve csak egy piszkavas társaságában, biztos azt feltételezné, hogy milyen magányos lehet. Ez bosszantotta, mert nem igaz. Helytelen következtetés lenne pillanatnyi helyzetéből kiindulva. Egyáltalán nem magányos, sőt. Csak a helyszínnel van a baj. Például nincs egyedül a munkahelyén, kollégái egyben barátai is, nincs egyedül a szórakozóhelyeken, amelyeket minden hétvégén meglátogat, még bevásárláskor sincs egyedül. Egy csomó ember veszi körül. Nem volt egyedül a nyaraláson, ahova a barátaival ment, és nincs egyedül... habár, de igen, a napi rendszeres futása közben egyedül van. De ettől tekintsünk el.

Szóval a helyszín a baj, ez a télen túl hideg, nyáron túl meleg, kétszobás lakás, és benne az állandó félhomály. Ha ez nem lenne, végül is soha nem lenne egyedül. Szar helyzet. Mások otthonnak hívják, az otthon szónak meg csupa pozitív jelentése kellene legyen, nem is kellene, hanem van úgy általában, ám ez a hely neki nem más, mint száműzetés. Összeszorította szemeit, hunyorított. Megsajnálta magát.

Nem is érti miért az a címe ennek a szövegnek, hogy hazaérés (egyáltalán minek a cím), mikor ez nem is haza. Ez a haza ellentéte, ez a nem-haza, ez csak egy átmeneti helyszín, éjszakai szállás. Arra jutott tehát, hogy az igazság és pontosság kedvéért javasolni fogja a cím megváltoztatását. Az új cím lehetne „Áron száműzetése”, esetleg, hogy ne legyen ennyire drámai: „Áron abba a lakásba érkezik, ami a tulajdona.” Vagy ennél is szabatosabban megfogalmazva: „Áron arra az egyetlen helyre érkezik, ahol mások azt feltételezhetik róla – helytelenül –, hogy magányos.” Ezt még ki kellene egészíteni, tulajdon, futás, félhomály stb., de összességében elégedett volt ezzel a címmel.

DOMOKOS MÁRTON

Hotel Phaiak

Ezek a görögök. Csak a baj van velük. A héten is jöttek, előtte is. Abból a nagy fülű, göndör fajtából, akiket Ithákin, utcasarkokon lehet látni. Mintha strandpapucsos félmeztelen oszlopsorokat. Bokájuknál füge, olajbogyó, datolya. Beletúrnak, elnyammognak egyet, köpik a magot, ragad utána a kezük. Nem törlik le, majd a sós víz, az Égei. Csattognak vissza a ládákhoz, vizes nyomok a macskaköveken, felfelé. Vizes hátuk bronzból, ráragad a por. Ordibálnak. Hogy a füge, hogy az olajbogyó, hogy a datolya.

Ezek a görögök. Mindig ordibálnak. Hogy a törölköző, hogy a szobakulcs, hogy a légkondicionáló. Valami mindig nem jó. Mondom, ha a recepcióhoz érnek. Please, be quiet. Be quiet. Egyre erélyesebben. Nem figyelnek, kiordítják magukat az ajtón. És utána a csönd. Szieszta. Tőlük tanultam. A görögöktől. Lepilledek a heverőre. Rá-hajtja a fejét a negyven fok a mellkasomra. Teleszuszogom a pult mögötti hálókamrát. Nyáltavacszkákat képzek a zöld lepedőre, kockás párnahuzatra.

Ezek a görögök. Verik a csengőt, ököllel, felülök. Mindjárt jövök, persze, nem értik, ütik tovább. Ragad a szám széle, nem törölöm le. Lépdetek ki. Ordibálnak. Hogy a szobakulcs. Fejből tudom, melyik. Naponta háromszor adom ki és veszem vissza. Vizes nyomok a lépcsőn, felfelé. Sietek feltörölni. Mielőtt elesnek a németek meg a magyarok. Őket el sem tudom küldeni az anyjukba. Ülök a pult mögött. Szárad a lépcső. Besüt a nap, üvegajtó, délelőttönként takarítva. A görögök mindig összefogdossák. Még hiányoznak róla a tenyérynymok. Olvasok. Hagyott itt könyvet a szazon elején az egyik magyar. Valami vers, több száz oldal hosszú. Nem lehet érteni. Mi az, hogy phaiákok?

Ezek a kurva görögök. Megint ordibálnak. Így nem lehet olvasni. Direkt a sarki szobát adtam nekik oda, az van legtávolabb, de két emelet és nyolc fal távolságából is hallatszódhatnak. Hogy szakadna ki a torkuk. Félredobom a könyvet. Csesszék meg. Kimegyek a bejárat elé, rágyújtok. Uniós szabály, öt méteres körzet. Úgyse érdekel senkit. A macskaköves sétálóutca, ahova a szálloda néz, üres. Minden rendes ember úszik. Csak a kurva görögök ordítóznak itt.

Elmentek. Hajnalban még újra ráütöttek a csengőre. Fizettek. Az üvegajtót a tenyerükkel nyomták ki. Takaríthatom bazdmeg újra. Az egyik elharapott egy ordítást a küszöb fölött. Blabla Ithaka blabla. Jól van, csak menjetez már innen, félhangosan. Úgyse értik. Kikísértem őket. Rá akartam gyújtani. Talán hamarabb elmennek így. A dokk felé csoszogtak. Göndörön, ragadó kézzel és jókora fülekkel. Ordibálva.

Ezek a görögök. Csöndet hagynak hátra. Nyugalmat. A németek még nem ébredtek fel. A magyarok is alszanak. Ülök a pult mögött. Olvasok, de nem értem.

Mi az, hogy Ithaka.

Ezek a görögök.

Mindeközben a dal az angyalokról

Kihúzom a porszívót a konnektorból. Mindhárom szoba szőnyege, sőt a folyosón levő hosszú szőrű perzsa is tiszta. A polcokon, a szekrényeken letakarítva a por, még a vendégszobában is, pedig ott sötétek a bútorok, és már egy perccel a bútorápoló szétkenése után meglátszanak a levegőben lebegő apró kis szöszök. A délelőttöt létrán és székeken állva az ablakok lepucolásával töltöttem. Megöntöztem a növényeket, amik a szekrények tetején várnak valami fényt, esőt. Még a kaktuszt is. Érezze néhanapján a törődést. Ahogy a víz a tüskéi alá folyt, a zöldje telítettebb, mélyebb árnyalatú lett. A konyhában, a radiátor csöve mellett lógó, már egészen kiszáradt levendulaszálakról lemorzszoltam pár virágot, az asztali fatáliban levő narancshéj és fahéj mellé, töltsse ki az illatuk az egész szobát. A porrá dörzsölt növény színe a frissen felrakott függönyön, habár halványabban, ennek ellenére hatékonyan szűri a fákön megülő havon megtörő napfény agresszív szikráit. Csak a majdnem két méter hosszú, nehéz drapéria felcsíptetése után rakom vissza az üvegre a papírból kivágott három királyokat, pásztorokat, József, Mária, Kisjézus alakot. Fontos már az ünnepi hangulat. Izzókat nem rakunk ki sosem.

Magnó szól, serceges. Jól esik, hogy nem tiszta a hangja. Mintha apró szemű esőn vagy havon keresztül néznénk félig megvilágított templomtornyokat. Az angyalokról énekelnek. Szőke, barna, fekete hajú kisfiúknak képzelem őket. Az egyik épp itt van mellettem. Mézeskalácsokat szaggatunk. Fenyőfa, csillag, külön nyolcágú nagy és kicsi hullócsillag, hold. Aztán előkerülnek autó, emberke és állat alakúak is. Játsszik a nyers tésztával. Gyúri, nyújtja, gyúri újra. Néha óvatosan a szájába temet kisebb darabokat. Örül, mert azt hiszi, nem láttam meg. Nem szólok rá, nevetek. A magnóban angyalokról énekelnek. Megölelem az egyiket, szőke, barna, fekete hajú kisfiú. Hasamhoz szorítva a kicsi feje. Simogatom. Puha a bőre és fehér. Nézek ki az ablakon. A hó már nincs ereje teljében, narancssárga, festi rá a nap. Eltűri, nem tud mit tenni, vékony és gyenge. Elhúzom a függönyöket, a levendulaszínűeket a nagyszobában.

Kész van már, megsült, kérdezi újra tejízű hangján. Szájában mézeskalács, az első elkészült adagból, az már kellően kihűlt. Nem rakunk rá díszítést felvert tojásból. Majd a karácsonyiakra. Kinyitom a süttőt résnyire, belenézek. Kicsap valami ide nem illő, nyári vagy sivatagi, mediterrán. Becsukom a szemem egy pillanatra, ne érje a

hirtelen meleg. Bent, egymás mellett az autó, a csillag, a fenyőfa. Pirulnak. Megjön hozzá az étvágy. Látom, megtanultam a régi családi tapasztalatot az anyámtól, aki az övétől, hogy nyers még belül. De ugye kész lesznek, mire megjön, valami aggodás a mézeskalács morzsái között. Leguggolok hozzá, hagyom, hogy átöleljen, szorít, milyen kis erős, somolygok. A magnóban újra ugyanaz a dal a kisfiúkról, angyaloknak képzelem el őket. Nevetnek.

A fák tetején odaszáradt bútorápoló a porhó. Majd a reggeli, délelőtti szél, a magasabb kisfiúk, szőke, barna, fekete hajúak lerázzák. Porcukor hókiflin, vagy apró kókuszreszelék a rumos csokigolyóra. Tányéron elrendezve már mind. Magasra tornyozva, amennyire csak lehet. Sorakoznak a kis kúpok a konyhapulton. Az asztalt már az étkezés foglálja el, az ünnepi, zománcozott, aranyozott szélű és díszes evőeszközök. Most még szalvéta is ki van készítve, igazán téli hangulat, piros és zöld alapon, fehér cikkcakk, csík, egyenes és hópehely. Tiszta giccs, nem tetszenek. De ezeknek a hónapoknak ez a védjegye. A pulton hűlő sütemény, forralt bor, benne szegfűszegek, bár én eltekintenék ettől is. A kis angyaloknak, kisfiúkként képzelem el őket, forrócsoki. Csak ki ne hűljön, teszem rá az edényre a fedőt.

Siethetnél, várunk. Az ünneplés, bárki is az ünnepet, jelen esetben én, nem kezdődhet el, amíg nem teljes a család. Már hiába okolom a havat, gyenge indok, a cipőtálpnál nem vastagabb a réteg, holnapra elolvad, meleg felhős éjszaka ígérkezik. A magnón újra az angyalokról énekelnek. Ölel, átfogja derekam, ünnepi ruhámat a szőke, barna, fekete hajú kisfiú. Mikor jön már, kérdezi nem először. Egyre kevésbé biztos abban, hogy tudom a választ. Látom rajta. És én is bizonytalan vagyok, egy kisangyal, és mint ilyen, megérzi. Szinte sír, ahogy tejhangon kérdez, hol van már. Nem tudok rá válaszolni. Hol vagy már, tényleg.

Adtam neki mézeskalácsot, autóformájút, kevésbé sír. Nem eheti meg az egész tálát, ez már a harmadik. Meddig várassam még, mikor jössz. Látom a kis angyalarcot a kétségbeesést. Minden sütemény után elismétlem, nem, nincsen bajod, mindjárt megérkezel, csak a munka, a túlóra, tudod, még ilyenkor is. Én is kételkedek ebben. Ő kisangyal, megérzi ezt. A fákról még most, az este lerázta valami légmozgás az odaszáradt bútorápolót, hókifliről a porcukrot leszuszogta, kókuszgolyóról a reszeléket. Látom az arcán, már nem hiszi el, hogy ma megjössz. Rajzot hoz, le van tépve belőle egy darab, így csak én vagyok rajta és egy kisangyal, mint amiről a magnóban énekelnek újra, szőke, barna, fekete hajú. Azt mondja, így jobban tetszik neki. És hogy ajándék. Könnyezek és ölelek is. Kicsi karjai a derekam körül. Milyen kis erős. Azt mondja, jövőre jobban fog sikerülni, megoldja majd, ne aggódjak. Látom rajta, a helyedbe lép, viseli a felelősségedet, amit te sosem bírtál, nem akartad. Hamar nő fel. Mosolygok, mintha félrenyeltem volna egy szegfűszeget a forralt borból. Szúr. Ma már ne gyere.

Később megtudtam, a rajz letépett részén nem te voltál rajta. Tálca sütemény. Ő kisangyal, megérezte előre, hogy te nem, de nem akarta, hogy ezt tudjuk.

CSIPPÁN PÉTER

Színes álmok jönnek, mondta a kedves

In memoriam V. N.

1.

Laura egy kora áprilisi napon érkezett az otthonba. Hatvankilenc éves volt ekkor. A kertben a magnóliafák fehéren virítottak, a kis kerti tóba frissen telepített fekete-sárga brokátpontyok talán ha araszniaiak lehettek. Idén novemberben pontosan három nappal hetvennegyedik születésnapja után ment el.

A temetésen sem a hozzátartozók, sem az otthon munkatársai nem jelentek meg. Egyedül én álltam ott a szórókápolnában, a galambszürke öltönyös férfi mellett, aki egy nagyméretű homokórában hozta a piszkosfehér, kásás hamvakat. Az ejtőcsövet – ez a hivatalos neve – fehér márvánnyal borított, derékig érő kis oltárba rejtették, a terem közepén. A férfi leemelte az oltár lapjába ágyazott kerek rézfedelet, ráhelyezte a homokórát és kezét annak kicsinyke bronz csapján tartva rám emelte a tekintetét. Bólintottam, és a szűk nyíláson keresztül Laura hangtalanul csordogált át az örökkévalóságba.

Amikor vége volt, a galambszürke öltönyös férfi finomkodó mozdulattal, kisujját eltartva megkocogtatta a kis bronzcsapot, hogy az üvegre feltapadt hamu is kihulljon.

– A maradékot majd kiviszi a víz – mondta, és leemelte az oltárról a homokórát, visszahelyezte az ejtőcső kerek fedelét, és elment. Nekem sem volt miért maradnom.

2.

A legboldogabb pillanat, amit fel tudok idézni anyámmal kapcsolatban, egy adventi vásár emléke Bécsben, a Stephansdom melletti placcon. Talán tízéves lehettem. A tér roskadásig megtelt emberekkel, az orrunk pedig a tél kemény szagával és a forralt bor illatával. Bármerre néztem, mindenhol ugyanazt láttam. Itt egy karácsonyi giccсарus, mellette egy játékkereskedő, aztán egy szappanos, egy cukorkaárus és persze a glühwein. Az egész olyan volt, mint egy önmagát ismétlő, karcos bakelit-lemez: giccсарus, játékos, szappanos, cukorkás, glühwein. Egyszerre meg mertem volna esküdni, hogy a tér nagy fáira szerelt hangszórókból is újra és újra ugyanaz a néhány dalocska szól, ugyanaz a karcos, beragadt lemez. És akkor ott a vásár szélén megpillantottam egy kis faházikót. Tucatnyi gyerek tolongott körülötte. Egymást lökdösve bámultak befelé a különböző magasságokba vágott, hol szögletes, hol kerek ráámjú ablakokon.

Húztam anyámat, hogy én is meg akarom nézni, bármi is legyen abban a házban. Egy szögletes ablaknál fúrtam magamnak helyet. Odabenn gondosan berendezett, mesebeli kép. Mackó úr a karosszékben, amint a térdére fektetett hatalmas könyvből olvas a köréje gyűlt állatoknak: őzeknek, nyulaknak. A házikó kandallójában valódi tűz ropog, a komód fiókjából pedig további állatcsemeték – mókusok, sünök, egerek – hallgatják áhítattal a medvét. Mackó úr persze németül olvasott, az egészből egyetlen szót sem értettem, de a házikó melegsége persze engem is megfogott, hiába voltam már túl a macis-nyuszis korszakomon. És ahogy felnéztem, a szemközti ovális ablakban megláttam anyám hidegtől kipirult, boldog arcát. Nézett rám ebből a ragacsos, szirupos jelenetből, és nevetett a szeme. Az a szem, amely alig hat évvel később örökre lezárul az addigra alkoholtól felpuffedt arcában.

3.

A kvarclámpát még Laura érkezése előtt vettem magamnak, mert azt hallottam, hogy a sarkkör napsütötte éjszakai színes álmokat hoznak. A lámpa fénye eleinte vörösre égette az arcomat. Tégelyszám kentem rá a hidratálókrémet, hogy ne málljon le a bőröm, mint a kiszáradt vakolat. Hetekig fénylő, piros fejjel mászkáltam az otthonban. Mindenki mosolyogva fordította el a fejét, amikor meglátott. Talán azt gondolták, hogy túlzásba vittem a szoláriumot.

Végül a főnököm megkérdezte, hogy nincs-e valami problémám, hogy minden rendben van-e?

– Minden rendben – mondtam, és vártam a színes álmokat.

4.

Laura nemcsak megérkezett, hanem egyenesen berobbant az otthonba. A hófehér, tömött és vattaszerű hajával, sima, kissé talán szögletes arcával és tűzben égő, fekete szemével jelenség volt. Kortalan dívaként viselkedett, aki a legnagyobb nyugalommal egy tízest is letagadhatott. Öntelt sznobizmusától fűtve a kezdetektől mindent és mindenkit a kiállhatatlanságig kritizált, beszédébe gyakorta francia félmondatokat kevert. Heves jelenetei után láthatólag türelmetlenül várta a hatást, az elismerést és a behódolást, mindent, ami neki járt. Bár sohasem tudtuk meg, hogy ki is volt ő valójában – senki sem látogatta és soha senkit sem fogadott –, látható és érezhető befolyással bírt az otthonban. Nem értettük, hogy mire fel ez az ellentmondást nem tűrő gőg, mindenesetre az egyetlen lakó volt, akihez manikűrös és masszőr is érkezett rendszeresen. Étkezéseit kizárólag egyedül, a szobájában költötte el, az otthon többi lakójával csak szórványosan érintkezett.

– Mon dieu! Hát ez meg micsoda? – kérdezte, amikor meglátta a műanyag tányérban lötyögő zavarosszürke, rozsdás zsírfoltokkal pettyezett levest.

– Zöldségleves – mondtam. – A vacsora.

– Ez, fiam, legfeljebb kutyaeledel. Na hozzon gyorsan valami normális ételt! Auszlit és porcelánban!

Szinte leírhatatlanul gyorsan Laura szeszélyes játékainak kiemelt céltáblája lettem. Boldogan gonoszkodott velem, talán többet is, mint másokkal, de a többi ápoló sem úszta meg a dolgot, és mire a magnóliafák szirmukat veszítették, és a kerti tó halai félkönyöknyiek voltak, már az összes apró trükkjét ismertük mindannyian, és bár lassan megtanultuk kijátszani egyiket-másikat, ám az arcátlanságunkért cserébe kapott keresetlen szavak martak, akár a sav. Aztán egyszer, egy különösen kegyetlen napon megpillantottam valamit az örökké lebiggyesztett, fitymáló szájú álarc mögött. Valami hamiskás csillogást. Onnantól tudtam, hogy ez az egész csak színjáték, hogy Laura a maga sajátos módján egyszerre szórakozik és védekezik a viselkedésével.

Egy reggel a társalgó legnagyobb karosszékében találtunk rá. A szeme üvegesen révedt a semmibe, szájából vékonyan csordogált a nyál, és búzlótt a vizelettől meg a szartól. Mon dieu! Hát ez meg micsoda?

5.

Tizenkét éves voltam, amikor meghalt a nagymamám, aki ha mégoly labilis, de egyetlen támasz volt anyám életében. Anyám onnantól kezdve teljesen átadta magát az ivásnak. Amikor részeg volt, a gátlás és a megbánás szemernyi morzsája nélkül siklott át és bele a kínos és zavaró szituációkba. Az élet vele egy örökös szerencsejáték volt, és az ember sohasem tudhatta, hogy milyen szám jön ki a keréken. Rien ne vas plus!, és már pattogott is a golyó.

Egyszer egy kóbor kutyával állított haza, hogy akkor mostantól ez a miénk. Fátyolos tekintettel bámulta, ahogyan az egymás után tünteti el a megbarnult párizsi szeleteket, a halszagú kenőmájast. Tyutyu, tyutyukám!

Aztán másnap reggel szinte hisztérikus rohamot kapott, hogy az állat belei nem bírták a hirtelen jött bőséget, és végigfosta az előszobát.

– Tüntesd el innen! – mondta, és Tyutyu nem értette, hogy miért is ért véget a Kánaán egyetlen nap alatt. Napokig ült még a lépcsőház előtt. C'est la vie, mon ami!

A szesztől vagy csak önnön nyomorúságától gyakorta lázálmok kínozták. Alvás közben nyöszörgött és vonyított attól, hogy egyedül maradt egy kiskamasz gyerekkel, és ez az égvilágon senkit, de senkit sem érdekelt. Attól, hogy libidójának kihunyo lángjai perzselték, hogy csatakosra izzadta magát, hogy réveteg kezével kiszáradni készülő ölében matatott, mert nem volt más, aki csendben eloltsa ezt a még parázsló tüzet. Az orvosok később azt mondták, hogy az ő állapotában ilyenkor minden bizonnyal delirált, de én tudtam, hogy ez nem igaz, tudtam, hogy a kielégülés már szinte beteges vágya hajtotta és kínozza őt még az alkohólnál is jobban.

Egyik este bejött a fürdőbe, miközben mosakodtam. Épp végeztem a zuhanyzással, és egy nagy zöld törölközővel szárogattam magam. Olyan volt, mint egy nyálcsorgató kutya. Láttam, hogy hogyan nézett rám, láttam, hogy mit nézett rajtam.

– Mi az? – kérdeztem.

– Add, majd segíték – mondta, és kivette a kezemből a törölközőt. Lassan, gondosan itatta le rólam a vizet.

– Itt még vizes vagy – mondta, és az ágyékomat kezdte törölgetni.

– Jó lesz, köszönöm – mondtam.

– Nem! Jól meg kell törölni! – és valami kemény, undorító bizonyosság volt a hangjában.

– Jó lesz – mondtam, és kitéptem a kezéből a törölközőt.

Szó nélkül ment ki a fürdőszobából. Nem anyám, ezt nem játsszuk el! Nem leszek a dagadtlábú Oidipusz, még neked sem!

6.

Verocskával kettesben vakartuk ki Laurát és a társalgó fotelját a szarból.

– Nézd már a Mádámmot, most mintha nem lenne akkora az arc – mondta röhögve. – Hogy is mondják? Olálá, vagy mi!?

– Na, ezt most fejezd be! – mondtam, pedig legbelül én is éreztem, hogy a káröröm maró labdaccai kapargatják a torkomat.

Egy ilyen takarítás kétemberes munka. Fogod, mozgatod, odébb teszed, sikálod. Verocska szótlanul sikált mellettem. Istenem, Verocska ez a gyerektestű nő olyan volt, mint egy tizennégy éves kamaszlány. Feszés, vékony, izmos test, olajos, barna bőr, fekete haj, fekete szem. Az a néhány ősz hajszál és a szemkörnyéki szarkalábak csak egészen közlelről látszottak.

Verocska, a finom kis Verocska először egy karácsonyi partin adta oda magát nekem. Az ügyeletes orvosok és mi ápolók minden évben kis karácsonyi mulatságot szerveztünk szenteste. A problémásabb gondozottak ilyenkor picit több xanaxszal tértek nyugovóra, hogy senki és semmi se zavarja a bulit. Az este folyamán vettem észre, hogy Verocska állandóan a sarkamban van, szinte mindenhová követ, és meglehetősen részegen, de félreérthetetlen jeleket küld felém. Nem szeretem a részeg nőket, de neki nem tudtam ellenállni. Kerestünk egy üres szobát a másodikon. Az egész testét finom pihék borították, bőrének olyan aromája volt, mint a kajszibarack. Szívtam magamba a pihéket, a barackillatot, az egész nőt. Verocska szenvedélyes szerető volt, vadul húzott magába, mohón követelt minden pillanatnyi gyönyört.

Testének barackillata hajnalra odalett, a bájos tizennégy éves helyett egy korombeli nő feküdt mellettem, és az elmúlt éjjel nehéz borainak savas szagát szuszogta a képembe. Így közlelről, a testének feszessége néhol már engedett. Az apró, formás mellek alatt finom ráncokat vetett a bőr. Nézttem a kezeit, a hipótól és a súrolástól kivörösödött, megvastagodott durva ujjakat. A vékony fekete kossal rámázott körmöket. Nem, ez nem egy kamaszlány, de Verocskát így is mindenki szerette. Mindenki szerette. Jaj, Verocska! Te édes kis szajha!

7.

Laura néhány hét múlva ismét formában volt. Kéjesen ontotta figyelmét az otthon személyzetére; orvosokra és ápolókra egyaránt. Időskori demenciában szenvedett, amely ugyan még csak itt-ott jelentkezett nála, azonban fokozta a másik alapbetegségét, a bipoláris zavart. Hangulata folyamatosan ingadozott, a gyógyszeres kezelésekre pedig szinte egyáltalán nem reagált. Néhány hét teljes apátia, majd néhány hét izzás igen magas hőfokon, amíg egy cerebrovascularis trauma végleg el nem bilentette a mérleg nyelvét. A stroke után többé már nem tért magához és néhány hónap múlva tüdőgyulladás következtében exitált. De addig még évek voltak hátra.

Laurát tiszta pillanataiban az apró kínai porcelánkutyákon és a könyörtelen játékain kívül egyetlen dolog vonzotta csupán: a sakk. Már a megérkezése napján kikötötte, hogy neki ehhez a művelethez saját kis asztalkára van szüksége a szobában, amelyet kizárólag erre használhat. Mindig egyedül, önmagával játszott, és bármilyen meglepő is volt, ez a hetvenes éveiben járó asszony mestere volt a játéknak, ezt azonnal láttam.

Kamaszkoromban magam is játszottam a kerületi egyesületben, sőt még versenyeken is indultam, jóllehet az már az elején kiderült, hogy nem én leszek az új Bobby Fischer.

Egyszer játék közben találtam, amikor a vacsoráját vittem a szobájába. Szó nélkül raktam le a tálcát, és a tekintetem ösztönösen a táblára tévedt.

– A sakk a királyok játéka – közölte fagyosan. – Nem hinném, hogy érdemes lenne pazarolnia rá az idejét!

Szó nélkül csuktam be magam mögött az ajtót.

8.

Az éjt nappallá tevő kvarclámpám alatt az álmok valóban színesebbek voltak, és néha rémisztően valóságosak. Az egyik visszatérő álmomban anyám a földön feküdt azzal a félreérthetetlen, mocskos tűzzel a szemében, amivel tizenkét éves koromban is a fürdőszobában bámult rám. Most azonban szép, karcsú volt a teste, mint egy nemes vadé, olyan, mint egy üzekedni vágyó őzsuta. És én meg akartam büntetni őt. Kegyetlenül megalázni az elszenvedett évekért, a bélyegért, amit az alkoholizmusa mélyen, kimetszhetetlenül, mindkettőnk bőrére rásütött.

És akkor tekeregni kezd a földön, mint egy kígyó, de én tartom magam, és nyelve hegyével az ajkait érinti felváltva, de én még mindig tartom magam. Tartom még akkor is, amikor érzem, hogy elönt a szégyen, hogy égnek a füleim a bűntudattól, attól a bűntől, amit el sem követtem, attól, ami egyre inkább feszíti az ágyékomat, hogy már nem is tudom visszafogni magam. Megbüntetem, igen, most megkapja azt, ami jár! És leszorítom a fejét, és az éhes szájába tömöm magam... Itt az álom mindig megszakad, csatakosan ébredek fel.

9.

Idővel egyre többször találtuk Laurát nyálcsorgatva a tábla felett. Dermedten bámulta a bábukat, de persze semmit sem látott ilyenkor. Arra gondoltam, hogy most az egyszer én leszek az, aki szórakozik, aki apró, de annál bosszantóbb tövist szúr a másik körme alá.

Amint tisztába tettük, és az ágyba fektettük, a sakkasztalhoz léptem azzal a feltett szándékkal, hogy nem csupán megkavarom, hanem valami teljesen új játékba kényszerítem bele. Néztem a táblát, és nem hittem a szememnek. Nem voltam ugyan kiemelkedő játékos, de a megnyitások minden formáját szorgalmasan bebifláztam annak idején. Tökéletes előjáték volt kibontakozóban előttem. Olyan stratégia mozgatta itt a színeket, aki nagymesteri szinten játszott. A fehér egy rendkívül aprólékos támadást készített elő, de nem a hagyományos módon. Nem sáncolt, szinte nem is érintette a gyalogokat, hanem kizárólag a szárnyakat építgette. A fekete ezzel szemben valami olyan védelmet alkalmazott, amelyet még csak hírből sem ismertem. Első ránézésre a királyindiai védelem sáncolására hasonlított, de jobban megnézve ez valami egészen más volt. Mi a fene?!

A fekete volt soron. Gondoltam egyet, és a lovat a tábla közepe felé – az általam ismert védelem szerint – ugrattam. Ott álltam még egy darabig, néztem a táblát, néztem a már ágyban fekvő Laurát. Échec!

10.

Újra április volt. A magnóliafák ismét fehéren virítottak, és a brokátpontyok már könyöknyi hosszúságúra nőttek a kerti tóban. Laura látszólag semmit nem vett észre a manipulációból, amikor két héttel később egy jobb periódusába érkezett. Rohantak a napok és a hetek, mígnem egyszer, jó két hónappal a történetek után, amikor szokás szerint a vacsoráját szolgáltam fel, megállított.

Már éppen távozni készültem, amikor nekem szegezte a kérdést:

– Maga volt?

– Micsoda? Mi voltam én?

– Aki odébb helyezte a lovat az egyik korábbi játszámában – a hangja hideg volt, szinte kegyetlen. Úgy éreztem, mentegennem kell magam:

– Igen, én voltam. Nem hittem volna, hogy észreveszi.

– Vannak rosszabb pillanataim, de nem vagyok hülye. És minden egyes lépésre emlékszem az elmúlt húsz évből, amit a táblán megtettem.

– Értem. Én...

– Még nem fejeztem be! Úgy látom, hogy konyít valamit a játékhoz, bár a butácska kis szellemessége nem vall komolyabb talentumra a sakk terén.

– Tudja egyesületbe jártam... versenyeztem is... – csupán a pillantása elhallgattott.

– Nos hát, szívesen venném, mon ami, ha hetente egyszer velem szemközt töltené egy órácskát a tábla másik oldalán. Még az amatőr játékos is jobb, mint a semmilyen játékos.

– Szívesen, ha jut rá időm...

– Jutni fog. Arról én kezeskedem. Most menjen, és pénteken, vacsora után várom egy partira. Ne aggódjon, nem tart majd soká!

Ettől kezdve, ha Laura állapota megengedte, minden pénteken játszottunk. És boszorkányosan játszott. Olyan figurákat alkalmazott, amelyeket még sohasem láttam. Mindent bevetett. Néztam a finom, kissé már csontos kezét, az ápolt körmöket – a manikűrös ugye házhoz jött hetente egyszer –, az otthoni ruhából kikandikáló finom, ívelt nyakat, a még mindig feszes vonásokat, a szép metszésű száját, a gondolkodás közben az orra tövében összefutó kicsinyke ráncot. Néztam a hófehér hajat és az egészen sötétbarna, kontúrral hangsúlyozott, majdnem fekete szemet. Néztam őt a játék közben, és néha anyámra gondoltam. Vajon milyen lett volna ő hetvenévesen? Vajon mi lett volna, ha nem zabálja le csontjairól a húst az alkohol, ha nem puffad holdvilágképpé az az arányos és szép arca? Lehetett volna ilyen fehér a haja? A nyaka, a szája, a szeme? Lehetett volna mind ilyen?

De anyám sohasem tudott sakkozni. Az iváson kívül egyetlen igazi szenvedélye volt: a passziánsz. Ha kijön, az jót jelent, magyarázta, és aztán évekig hiába keverte a lapokat.

– Maga jön – mondta Laura.

– Elnézést, elbambultam.

– Ha bambulni akar, akkor kár idejönnie!

– Elnézést – mondtam ismét. Aztán meglátva a nagy lehetőséget támadtam a vezérrel. – Sakk!

– Ugyan-ugyan fiacskám – mondta. – J'adoubé! – és tökéletesen manikűrözött kezével levette a királynőmet egy gyaloggal.

11.

Laura szinte kivétel nélkül mindig nyert, és ez napról napra jobban imponált nekem. Tetszett az egész lénye. Az eleganciája, a kimértsége, az ápoltsága. A kvarclámpás álmaimból lassan teljesen kiszorította anyámat ő és a sakk. Éjjelente gyakorta tologattam a fekete bábukat a pepita táblán. Volt, hogy egyedül, de legtöbbször Laura társaságában. Az egyik alkalommal ismét ott ült velem szemben, és figyelte, hogy mit csinálok. A szabályok itt azonban teljesen mások voltak. A soron lévő fél nem csupán egyetlen lépést, hanem számtalan kombinációt léphetett végig. Laura szó nélkül figyelte, ahogyan a kezeim tologatják a bábukat. Ő maga hófehér, kínai porcelánkutyákkal játszott. Azokból rendezett be védelmet. Arca most szelíd volt, egészen fiatal. Korára csupán ősz haja utalt.

Aztán az egyik sikeresebb kombinációmnál megfogta a kezem. Én felnéztem rá, ő meg csak mosolygott, és kissé kipirulva megeresztette a selyemköntöse vállát,

hogy bal melle kilátszott. Az a mell valószerűtlenül telt volt és feszes. A hófehér halom közepében eperszínű bimbó vöröslött. Felálltam, odaléptem hozzá, és ekkor minden finomsága szertefoszlott. Vadul ragadta meg férfiasságomat a nadrágon keresztül, éhesen, nyálcsorgatva matatott a cipzárral.

– Laura! Ne, kérlek! Ne így! – mondtam, mire felnézett rám, és a gúnytól és megvetéstől eltorzult arcában anyám tűzben égő tekintetét pillantottam meg. Nem anyám, ezt nem játsszuk el! Nem leszek a dagadtlábú Oidipusz, még neked sem!

12.

Bár Verocska szorgalmasan, ahogyan a beosztásunk engedte, meglátogatott éjszánkánként – ilyenkor mindig kikapcsoltam a kvarclámpát –, mégsem tudtam kiverni a fejemből Laurát. A soron következő partik alatt képtelen voltam a játékra figyelni, csak őt néztem, és nem tudtam betelni vele. A szemrehányásai úgy peregtek le rólam, mint esővíz az olajos papírról. Mindent elviseltem. Semmi sem érdekelt, csak az, hogy láthassam, hogy nézhessem őt. Egy idő után már neki is nyilvánvalóvá vált hatott néma csodálatom, mert játék közben felállt, odajött hozzám, és kertelés nélkül kérdőre vont:

– Mondja, maga mit csinál itt tulajdonképpen?

– Játsszom – mondtam.

– És mi ennek a játéknak a neve, merthogy nem a sakk, az bizonyos?

– Én sakkozom – mondtam.

– Igazán? Akkor miért bámul folyamatosan? Olyan érzésem van, mintha felakarna falni elevenen! Ha nem lennék tisztában a köztünk lévő korkülönbséggel azt gondolnám, hogy ki akar kezdeni velem.

– Dehogy, én csak...

– Azt hiszem fiatalember a legjobb lesz, ha bizonytalan időre felfüggesztjük a játékot. Független!

– Nézze...

– Legyen szíves távozzon!

13.

November végére a magnóliafák kopaszon álltak a kertben, a brokátponyok mélyen befúrták magukat az iszapba a tó fenekén. Laura már hetek óta a passzív fáziában volt, én pedig az utolsó játszma óta szörnyen nyugtalan voltam. Az érzéseimet magamnak sem mertem bevallani, de mi lesz, ha Laura kitalál? Mi lesz, ha eltávolított nemcsak a maga közeléből, hanem az otthonból is? Mi lesz, ha kitesznek egy olyan elbocsátó szép üzenettel, hogy többet sehol sem talállok állást, ráadásul egyből kopogtathatok valamilyen mentálhigiénés központban, hogy kezeljék az idős asszonyokhoz való beteges vonzódásomat. Ezt semmiképp sem akartam. Ki kell engesztelnem valamivel! Egy vacsorával, de olyan igazival. Főzni fogok neki! Azt

mondják, a nők szívéhez a hasukon keresztül vezet az út, nem igaz? Megadjuk a módját, és közben tisztázhatjuk a dolgokat!

A sakk óta tudtam, hogy ilyen állapotban is tökéletesen képben van mindennel, ami körülötte folyik. Gyerekjáték volt kiiktatni az éjszakás orvost meg a másik ügyeletes ápolót. Ezúttal ők is kaptak egy adagot a nyugtatóból, amit olyan boldogan alkalmaztak a kellemetlen vélt pácienseken. Bon soir!

A Boef bourgoignont lábszárból készítettem, nehéz vörösborral, halványító zellerrel, répával és burgonyával. Külön pirítottam le a húst és a gombát. A krumplit kockára, a zöldséget ujnyi darabokra vágtam. Vigyáztam, hogy ne vigyem túlzásba a fokhagymát és a babért.

Amikor a főzéssel végeztem, megterítettem Laura szobájában. Őt magát egy ke-rekesszébe emeltem át, és odagurítottam az asztal mellé. Verocska benti neszeszeréből sikerült némi szemfestéket, rúzszt és fésűt szereznem. Nem hagyhattam, hogy Laura egy ilyen alkalommal elhanyagolt legyen. Azt igazán nem! Avatatlan kezem ügyetlen volt, sokat szenvedtem a sminkkel. Aztán visszamentem a konyhába, és egy tálalókocsin gurítottam az ételt Laura szobájáig. Kopogtam az ajtón, majd benyitottam. Ő az asztalnál ült:

{Jöjjön be kérem!}

– Ne haragudjon nem akarom zavarni, látom vacsorához készül.

{Ó, nem nem! Pont önre vártam, kérem, foglaljon helyet!}

– Ha csakugyan nem zavarok...

Mindkettőnknek szedtem az illatos raguból.

– Burgundi marha. Magam készítettem.

{Milyen figyelmes!}

És ettünk. Némán, kissé megilletődve kanalaztuk az ételt, hozzá friss, ropogós kérgű kenyeret ettünk. Laura időnként félszegen rám nézett, és mosolygott. Gyönyörű volt.

Később Laura jelezte, hogy elég, nem kívánja tovább folytatni az étkezést.

– Valami baj van? – kérdeztem, de nem felelt, csak intett, hogy menjek közelebb. Felálltam és odaléptem hozzá, és ő újra intett, hogy hajoljak még közelebb.

Szétnyílt az ajka, és nyál csöppent a padlóra. Megcsapott a foghíjas száj, a kérges, fehér nyelv szaga. Elrántottam az arcomat.

És az isteni Laura helyett egy meggyötört, kócos öregasszony ült előttem, arcán és szemhéján elkent festékekkel, fehér átizzadt pizsamáján a marharagu zsírpettyeivel, amit műanyag kanállal igyekeztem lenyomni a torkán. Ott ült, és csak bámult, végtelenbe vesző tekintettel.

Mi ez? Mi ez az ostoba tréfa, hiszen az előbb még... És akkor rájöttem, hogy Laura megint csak játszik velem, hogy eljátssza itt az apatikus öregasszonyt, de odabent bizonyára kitűnően szórakozik rajtam. Hogy megint csak szívat! De ezt most nem! Most igazán nem! Aljas vén kurva! Velem te ne szórakozz! Megbüntetem, gondoltam, de meg ám! Megragadtam, és erővel nyitottam szét a száját, és hagytam betel-

jesedni az álmot. Akartam, hogy végre ő legyen a vesztes, a legyőzött, a megalázott. Nesze, ezt akartad? Hát legyen! Nesze, te mocskos, vén nimfa! Nesze! És boldogan engedtem el magam.

Aztán visszafektettem az ágyába. Arcáról eltüntettem a festéket, tiszta hálóinget adtam rá. Leszedtem az asztalt, és távoztam. Au revoir, ma chère amie!

Másnap délután agyvérzést kapott.

14.

Soha nem derült ki, hogy mi is történt azon az éjszakán, én nem érzem magam felelősnek a haláláért. Még a temetés előtt összepakoltuk a holmiját, és elpostáztuk a sosem látott hozzátartozóknak. Elgondolkoztam azon, hogy legalább a sakktáblát ne tartsam-e meg. Emlékbe tőle nekem. De inkább beraktam ezt is a szállítódobozba a többi személyes tárgy közé. Ezzel a sakk-készlettel már senki nem játszik többé. Itt biztosan nem.

Most újra tavasz van. A kertben a magnóliafák bontogatják a virágaikat, a tóban a brokátpontyok csaknem két könyök hosszúak. A jövő héten érkezik az új lakó: Izabella. Milyen szép név! Ilyen névvel valaki csakis szép lehet, nem igaz? Már látom is magam előtt: fehér haj, tüzes, fekete szempár, vékony, feszes alak. Biztosan szeret sakkozni is, vagy ha nem, hát szívesen megtanítom. És akkor játszhatunk együtt sokat! Hazajön hozzám. Bella-Iza, Izám, édes nimfám! Nimfácskám!

HARTAY CSABA

Egyik szeptemberre sem hasonlítunk

Ha volt is pincelejáró, ma beomlott.
Hétfő óta bontják a szomszéd házat.
Amikor hajnalban kinéztem az ablakon,
az esőtől fénylő cseréphátság helyett
éjből itt ragadt csillagok búcsúztak.

A hőmérő is mintha a halálára készülne.
Rémülten kék alsó értékeit mutatja.
Látom, nem tudok segíteni, megyünk.
Indulunk, úton vagyunk.
Egyik szeptemberre sem hasonlítunk.

Nem tudok úgy felkelni, hogy ne
választana valami fájdalmat, aki
belém költözött az elmúlt két évben.
Középöregség, ilyen sincs, de hátha mégis.
Lépcsőzetesen látom az évszakokat.

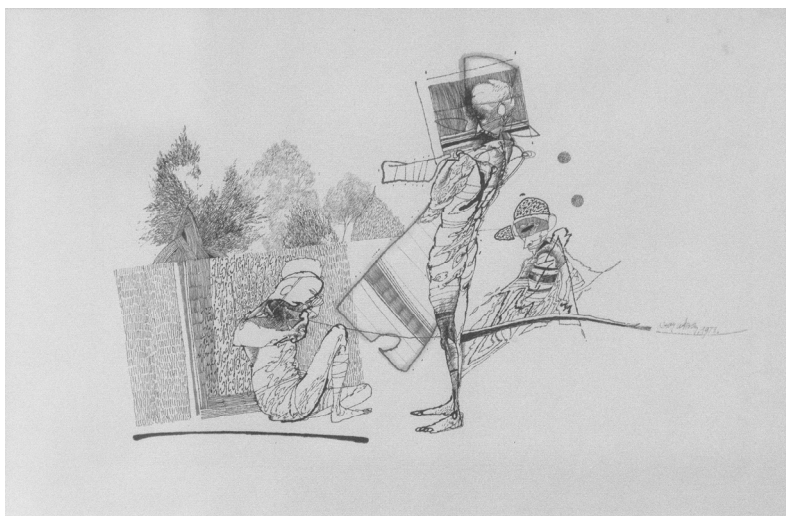
Eltolással, eséssel, bukással.
Unalmas már az izgalom is.
Ami tegnap volt, eladják retrónak.
Szeptember van, és optimum értékek.
Ha volt is pincelejáró, ma beomlott.

Majd belassul

Ha száz vagy ezer év után ma jönnék vissza az életembe,
testembe, házamba, otthontalanságomba,
elindulnék a lakásban. Itt álmodtam, itt ébredtem.
Milyen régi, elmaradott idő, milyen elavult gondolatok.
Nem gondoltam akkor még arra, hogy.

De olyan jó volt a hűtőből kivenni, és inni, nyelni.
Hitegetni magam, hogy az évek múlása majd belassul,
várjuk ki a végét, figyeld meg. Milyen távoli vagyok.
És az a test, ami soha nem tudott eléggé akármilyen lenni.
A szerencsém, amit örökké elejtettem, és ripityára tört.

A vitrin megvan még. Őrzi a soha el nem olvasott,
a soha meg nem ivott, a soha ki nem nyitott.
És hogy élünk ott a múltban, nézd meg a terráriumot.
Étel, ital, hamis élmények, majdhogynem minden adott.
Kapni akartam, nyerni, és ez a várakozás, ami innen nem hiányzik.

CSONTOS MÁRTA

A Man Of Habits

Már hajnalodik, mire beleidben
csendesül a zakatolás,
végre nem zsákutcába kerül
a salak, a váltó is zöldet
jelez a kanyarban. Megnyugszol.
Gyomrodban megpihennek
a lepkeszárnyak, kimész a mosdóba,
kisfiúsan leengeded a felesleget,
kicsit üldögélsz, majd kiskanállal
gondosan levakarod nyelvedről
a lepedéket, – kihagyhatatlan.

Irány vissza félhomályba, ahol
ágyadon gondosan lesimítod
a lepedőt, egyetlen apró ránc
sem maradhat soha.
Meg sem hallod a szomszéd
kakasszót, pedig már majdnem
a kijárat felé tolong benned
az álom, orrod hegyén meg-
kapaszkodik a szemüveg,
néha megbillen, mikor
elbóbiskolsz a szent könyv
meggyúrt lapjai fölött.

Odabent, a testzugokban
valami titok lappang, de nem
tudod megfejteni az üzenetet,
nő körülötted a bizonytalanság
körvonala, pedig sugárzóan
szépnek és makkegészségesnek
hazudod magad, ismételteted,
mantráztatod, hitedet erősíted.

Később, mikor redőnyödön
végigfut a déli napsugár,
hunyorogva kicsoszogsz, szem-
cseppel tágítod világra nyíló
ablakaidat, kézbe veszel egy
banánt, szertartásosan, minden
mozdulatot jól megszerkesztve.
Már a májvédő tea is ott
gőzölög az asztalon, s míg lassan
kortyolsz, kezed a távirányítóra
csúszik, megjelennek az ismert
képek és alakok, s ahogy belépsz
ebbe a virtuális világba, lassan
regenerálódsz, kimosódik belőled
minden kétségbeesés, erősödik
benned a lehetőség csodavárásra.

Minden mozdulatod a tegnapot
mintázza, de benned már győzött
a remény, – balladából átváltottál ódába.

Más színben feltüntetve...

Rettentőek a történet utáni kékek
az üressé barázdált pirosak
(Kalász Márton: *Apokalipszis*)

Volt a hangodban valami
sötétlila, valami süllyedő
panasz a gyökérfogóval
megfenyegetett csont-
maradványok rései között.

Volt egy alvadt vérdarab,
amit elsirattál, tudtad,
harmadnapra sem kapod
vissza, s az egész élet is

már csak így marad, ahogy van, önelrejtő komédia.

Egyszer majd megváltozol, de most még nem, dolga végezetlenül nyugtalankodik benned az őrláng, elmédben tolongnak a szelektált pillanatképek, s miközben keresed az ütőképes pozíciót, nem marad más, csak egy meggyűrődött, bizonytalanságba árnyékolt, mindennapi ismétlésekbe szürkült, kalandmentes délután.

MIZSUR DÁNIEL

Nem kéne akkor kitalálnom történeteket

Azt kértem tőle, meséljen. Magáról akár,
vagy bármiről, ami eszébe jut.

*(1) A kövérek és a vidékiek
mennyivel szerencsésebbek. Ez lefogy, az hazamegy. És ha kövér is, vidéki is.
Mi szívjuk a port, a guanót
eltűrjük, naponta ég ki egy üzem, naponta
gondolunk vagy nem gondolunk a tudóinkra.
Én halhatatlan vagyok, a lerakódó
zsír eltüntethető kevés mozgással,
friss levegővel, avokádóval. Mérleg, eltelik egy hét,
kettő, mérleg. Szemmel látható
a változás. Ők visszautaznak, hazamennek.
Én is szeretek vonatozni. Megyek haza,
és gondolkodom sem kell nagyon, visz a lábam.*

*Ők vonatoznak, zakatol. A Badacsony alatt fut
a vonat, van hétvége, barátok az elemiből,
születli, loggián ebéd, rántott hús, saláta.
Háztáji. Kutya, macska, a három közül egy elkóborolt,
senki se látta.
Hegy, fa, part.
Én néha kitalálok magamnak betegségeket.
Méhnyakrák, pánikroham, palpitáció, bárcsak.
Én is megjavulhatnék akkor.*

*(2) A kötött pályát ezerszer inkább, mint a megjegyezhetetlen új útvonalakat és típusokat. Mire észbe kapok, a lassú expressz, és oda a régi szokásoknak.
Legalább a császár millenniumra szabott sárga ruhája ma is majdnem ugyanaz, de a fehér mész az alagutakban biztosan eredeti.
A vandálok csak az ezredforduló aljas*

kártevői, a zöld karókkal egy időben jelentek meg, azóta élőködnek a város testén.
 A külkerületekben vannak még macskaköves utak, ugyanaz a vonal rázza, a típus javításához meg elegendő egy franciakulcs, a megsemmisítéséhez viszont a páncélöklöl is kevés. Reformba fogni ezért nem is nagyon érdemes, a felújítás betervezett ütemes rendje vagy a rehabilitáció nyújtható a végtelenségig.
 Egymást érik a korszerősítések, a típushiba viszont makacs. Nehéz lesz így eltüntetni azt, ami dübörög még a legnagyobb meglepetésre, múlna el szabvány szerint, de nem tud. Bár mindig előíráson túlira nyúlik az idő.

(2b) A rehabon én voltam a kibic. Nem műtét utáni, sem mozgásszervi. Nem mintha nem kerestem volna a bajt. Csak egy idő után mindenki felébred a vágy, hogy letegye a lantot, és egy időre szanatóriumba vonuljon. A város felett. Föl a Moszkvától. A faszor. A fagerendás fektetők, pagodák pavilonrendszerben, mind egy köré gondolva. Pulmo. Valami a mediterráneumból. Páternoszter mozgatja a bentlakásra ítélt populációt. Friss levegőn, hálóköntösben sétálva a parkban, ahol mellszobrok állítanak emléket a test megszállottjainak még a boldog békeidőkből. Megjárták Európát, Davost. Csak hogy szépen gyógyuljon a tüdő. Az egyetlen szerv, melynek környezet kell, óstölgyes. „Jól csak a tüdejével lát az ember” – mondta az egyik rutinos az elfekvőben: Morbus Hungaricus. Él még, csodára.
 A vizitek alakították a napomat, kis- és nagy. Reggel, délben, este. Hozzálassítottam járásomat a helyhez. Ha kellett, lassan lépkedtem a folyosón, kissé erőtlően, túlozva gyengén, mint akinek még hónapokat kell várnia, hogy megerősödjön. Éjjeli szekrényem fiókjában fél alma, keksz, műanyag evőeszközök. Gyümölcslé, amit máskor soha nem iszom. Ágyamból is úgy ültem fel, mint akiből elszívta az erőt a közeli beavatkozás. Hagytam, hogy lábamon kinőjön a szőr.
 Kibic voltam. Nem vártam, hogy befogadjanak. Pulmos populus. Nem vártam semmit.

(3) *Nem is próbálkozom történetekkel, főleg nem kitalálni őket. Nekem már lóttek. Így mesélem majd másnak, indoklásul meg annyit, hogy tetszettek volna jobban csinálni. Mondjuk nem kellett volna elereszteni a madarakat, akkor szólnának legalább madarokról, az eleségről, az együttélés mikéntjéről. Vagy nem túltenni a gyümölcsösökön, almások, eperföldek. És az anyám, meg az apám!... és még visszább, a jótevő nagyszülőkig, a családi legendáriumok, én meg átszellemült arccal hallgatnék, és az emlékek később majd a legváratlanabb pillanatokban kerülnek elő. De majd megkérdezem őket újra. Sokáig élnek természetesen.*

A családi ebéd után hosszan beszélgetnénk a szabadban, telve lennénk múlttal, jövővel. A székek lekerülnek a pincébe, fehér kovácsoltvasak.

Erre emlékeznek.

Vagy figyeltek volna jobban a családi habarcsra, és nem hallgatni a parancsra.

A felekezet legodaadóbb tagja lenne talán a nagyanyám, nagyapám órásmester vagy jogtudós.

Patinás emberek, nem lennének híján a történeteknek. A végén akár én.

Rászolgáltak a küzdelemre, és tanácsokkal látnak el.

Hogy miként ne, és forduljak hozzájuk a bajban.

Ha rám szólnak, összehúzómagam. Félnék, és élvezném, hogy tartok tőlük, mert rosszul csináltam.

Nem kéne akkor kitalálnom őket.

Nem kéne akkor kitalálnom történeteket sem.

(4) *Olyanokat mondott volna szíve szerint, hogy a tavasz eljött, csak egyszerűen, eljött a tavasz, és talán beleértette volna még, hogy és mindig az ébredő szagok, na, megint tökéletes káoszt hozott szagok, fények meg hőmérséklet zsenge káoszáat lehet, nem sikerült az előző éve, vagy csak úgy volt, most már kevesebb szíj feszíti, nem tudom, lila, sárga, bontott zöld, az más, a tavasz zöldje, és kert is van, kertje, ahol dohog, üdít, locsol, vádol, mit csináljon mást, szakura ideje ezen a keleten, rózsaszín, és fehérén a kőtörő ahogy beszélt, kitalálta azért mértékét a változásnak, ki mihez passzol, lassan eltalálta a saját helyét is, park zsong, a fehér nyár levelei rebegnek fonákon*

*majd nyáron a parton leginkább, a fürdőzés előszelében,
volt, úgy látszik, mihez mérnie, már nem volt fiatal,
pont a köztesben, ahol felbukik, amin
el lehet bukni a nyugodt éveket,
séta, csak úgy, fű esése, szárait lefekteti a földre a szél, az milyen
bár addig hasonlítgatott, hiányolt, számolta az éveket,
nő, burjánzik, még az erkélyen is kicsiben, az évelők
lám, hogy magukra találnak, maguktól, kinek
míg észre nem vette, talán azt számolja, gyűjtögeti az érveket,
hogymióta nem szabad,
mióta bomlik ugyanúgy, mióta nem változott
hogyminden ugyanúgy, szinte egy csapásra
mert irigyli,
képzeletével pótolja,
és ha kell, kitalálja akár,
(ahelyett, hogy)
ami előtte van, vagy lehetne egykönnyen;
csak sokat beszélt, aztán elhallgatott.*

BÁLINT PÉTER

„te fogod a gyerekeket tanítani”

JÉZUS ÉS A MESEHŐS GYERMEKKORÁNAK HERMENEUTIKAI VIZSGÁLATA

A rejtett gyermekkor

Talán nem túlzást azt állítani, hogy kétezer esztendő óta az egyik legrejtélyesebb, egyben legvitatottabb feladvány az exegéták és más diszciplínák kutatói számára is: egyáltalán mit tudhatunk bizonyosan – a kanonikus és apokrif szövegekből, illetve a történelmi forrásokból valószínűsíthetően –, illetve miért nem tudhatunk *többet* Jézus Krisztus gyermekkoráról? Némiképp meglepő módon – ahogy a francia történész Marie-Françoise Baslez állítja – sokkal jobban ismerjük Jézus halálának körülményeit és okait, mint születésének pontos idejét,¹ mivel Jézus halála jelentős esemény, melyet az emlékezet fenntartott. Joggal vethetjük föl – teszi hozzá Baslez –, hogy Josephus Flavius és Tacitus semmi mást nem tett, mint hogy híven adta vissza azt, amit a keresztények mondtak hitük alapítójáról, de a korukban még számos adat igazolható volt.²

Máté evangélista, aki Krisztus fogantatásáról szigorúan a zsidó genealógiának megfelelően ad számot,³ két helyen tudósít bennünket a születésről és az utána való időről; elsőként is szűkszavúan ennyit közöl: az Úr anyala megjelent József álmában, mondván: „József, Dávidnak fia, ne félj magadhoz venni Máriát” (Mt 1,20),⁴ majd pedig később arról tudósít, hogy Egyiptomból Izrael földjére küldi/menekíti őt családjával együtt: „Ő pedig felkelvén, magához vette a gyermeket és annak anyját, és elméne Izrael földére” (Mt, 2,19-21) és Názáret városában éltek. Tegyük hozzá, Lukács sem sokkal bőbeszédűbb, a tizenkét éves fiúról azt olvashatjuk: „És lón, hogy harmadnapra megtalálták őt a templomban, a doktorok között ülve, a mint őket hallgatta, és kérdezgette őket. És mindnyájan, a kik őt hallgatták, elálmélkodának az ő értelmén és az ő feleletein” (Lk, 2,46-47). Lukács a kiskamasz további sorsáról már csak annyit jegyez meg: „Jézus pedig gyarapodék bölcsességben és testének állapotjában, és az Isten és emberek előtt való kedvességben” (Lk 2,52). Charles Perrot szerint Pál az üdvösség üzenetének, melyről az evangéliumok tanúskodnak, folyamatosan visszhangot ad, s nem törekszik arra, hogy a Megváltó személyét a narratív és szimbolikus képén keresztül láthatóvá

¹ Marie-Françoise Baslez: „Introduction. Les premiers temps de l'Église: identités chrétiennes”, In *Les premiers temps de l'Église de saint Paul à saint Augustin*, (Textes présentés M.-Fr. Baslez), Éd. Gallimard, Paris, 2004, 20.

² Uo., 18.

³ Marie-Françoise Baslez: *Bible et Histoire. Judaïsme, hellénisme, christianisme*, Éd. Gallimard, Paris, 1992, 192.

⁴ François Brossier: „David dans le Nouveau Testament”, In *Les premiers temps de l'Église de saint Paul à saint Augustin*. (Textes présentés par M.-F. Baslez), Éd. Gallimard, Paris, 2004, 275.

tegye, csak néhány vonatkozást emel ki Jézus életéből: „kibocsátotta Isten az ő Fiát, a ki aszszonytól lett” (Ga 4,4), „Dávid fia” (Rm 1,3), illetve a kenyér és pohár vételét (1Kor 11,23-25).⁵ Mindezek fényében semmiképp sem lepődünk meg azon a számos karakterisztikus vonást tartalmazó kijelentésen, amit Werner Kelber tesz: „[Jézus] úgy lép színre, hogy semmilyen információnk nincs a gyermekkoráról. »Egy felnőtt, tette kész hős«. Hősies karaktere határozott, lenyűgöző. De csodatevésekkel teli élete ellentmond a szóbeli hősiességnek, és magyarázatért és értelmezésért kiált. Jézust szenvedéstörténete egy lépéssel közelebb hozza a »valósághoz« és a Gecsemáné kertben történtek a lelki vívódásába is bizalmas betekintést adnak. Elszántan készül a várható szenvedésre, azonban félelem tölti el, »valódi ember«-ként viselkedik.”⁶

Jézus gyermekkoráról (amit a kommentátorok szokásosan „*la vie cachée*”-nak: azaz „rejtett életnek” neveznek), az elmúlt évtizedekben az archeológusok által sokat kutatott Nazarethről (mely Farah Mébarki szerint kétezer évvel ezelőtt egy meglehetősen kicsiny falu volt, kézművesek és földművesek telepe,⁷ Debergé úgy véli, mintegy ötszáz lakossal⁸) és a Máté által „Jézus városának” nevezett Kapernaumról, a határmenti és vámházzal bíró városkáról, ahol különböző etnikumú és kultúrával rendelkező emberek közt Jézus élt, nem állnak rendelkezésünkre bőségesen „megbízható” források. Tárgyilagosan meg kell jegyeznünk, hogy éppen így a Kárpát-medencei varázsmesék férfi hőséneke gyermekkoráról és szülőkönyezetének életvilágáról sincs sokkal részletgazdagabb ismeretünk, mivelhogy a mondók elsősorban is az eszmélkedő, a cselekvő, a feladatmegoldó, a Héraklész-módjára szörnyekkel küzdő, szeretetet adni és elfogadni tanuló felnőttre fókuszálnak. A varázsmesékben a „vitéz hősök” annyiban bizonyosan hasonlítanak a héziiodosziakhoz, hogy csak igen kevés számú variánsban öregszenek meg szemünk láttára, a kezdeti beavatások (háromszor hét évig szoptatás, mágikus erővel és fegyverrel ellátás) után – Kelbert idézve – szinte azonnal tette kész és erőteljűkben lévő figurák, akiket a megmondhatatlan – egyes mondók szerint száz vagy annál is több éves – korú tanácsadó és segítő öregemberek/asszonyok szembesítenek a *logosszal* (értelemmel és a szó hatalmával), ekként teremtve meg a fiatal és öreg, a beavatandó és beavató, az erő és tudás, a cselekvőképesség és csendes szemlélődés, az életrevalóság és halálbamenés egységét a hallgatóság víziójában.

Csodás körülmények között és csodás módon született gyermek, rendkívüli képességekkel – Denise Paulme ezek közt említi az éleselmjúséget⁹ – és erővel „megáldott” újszülött, és/vagy persze „vásott kölyök” széles körben megtalálható számos – európai és afrikai – kultúrában és civilizációban mint a népmese egyetemes és némely állandó vonások révén ismétlődő motívuma. De nemcsak a mítoszokban és folknarratívákban manifesztálódik e téma, hanem amiként Baslez mondja: „A csodás gyermekkor témája behatolt egyébként a zsidó helle-nisztikus körökbe és a zsinagóga irodalmába: ebből a szempontból Máté evangéliuma a két

⁵ Charles Perrot: *Jesus et l'histoire*, Éd. Desclée, Paris, 1979, 50.

⁶ Werner Kelber: *The Oral and Written Gospel. The Hermeneutics of Speaking and Writing in the Synoptic Tradition, Mark, Paul and Q*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1983, 69.

⁷ Farah Mébarki: „Indices sur la Nazareth du temps de Jézus”, In *Les premiers temps*, 283–289. (283.)

⁸ Pierre Debergé: „La Galilée une terre grecque painne?”, In *Les premiers temps*, 289–296. (290.)

⁹ Denise Paulme: *La mère dévorante. Essai sur la morphologie des contes africains*, Éd. Gallimard, Paris, 1976, 265.

kultúra között helyezkedik el, és közös pontjaikat szemlélteti.”¹⁰ A mesenarratívák csodás módon és/vagy rendkívüli erővel született hősei néhány esztendei otthon vajúdás, tétlenkedés, hasznavehetetlenség után a szülők vagy a közösség tagjainak a szigorú intését, komoly munkára készítetését meghallgatva – hétköznapi kifejezéssel – „összeszedik magukat”, s rövid idő leforgása alatt figyelemre méltó átalakuláson mennek keresztül. A család vagy a lokális közösség tagjai (közeli s távoli rokonok, szomszédok, ismerősök) olyan egyszerű, praktikus és célirányos információkat közvetítenek a tapasztalatokban fogyatékos (én-előttiség állapotában leledző) gyermeknek, hogy azok egyszerűen az értelmére hatnak: ezt és ezt kell tenned, hogy a közösség hasznos, tiszteletre méltó tagja légy, ellenkező esetben megszeged a normákat, aminek jutalma a büntetés, mely nem biztos, hogy a vétekekkel arányos, miként az sem, hogy azonnal bekövetkezik. Ezek a felszólító diskurzusok vagy szociális tiltások mindkét fél: az átadó és a gyermek számára is evidensek, egyéni és közösségi értelmezhetőségük évszázados tapasztalaton nyugszik.

De mielőtt tovább haladnánk Jézus és a mesehős gyermekkorának lehetséges összevetésében, javasolom a téma kiterjesztését a mitológia területére is; egyfelől – mint látni fogjuk – igaznak tűnik a folklorista Gulyás Judit megjegyzése: „A mesevizsgálat tehát még a klasszika-filológia számára sem elhanyagolható tudást és szövegértelmezési eredményeket képes felkínálni”;¹¹ másfelől mivel a mesehős mitikus rokonának nem kevés aspektusát képviseli, amiről eléggé meggyőző módon szól a klasszika-filológus Kerényi Károly: „A mitológia, ha a legszorosabb értelmében vesszük, sem élettörténete az isteneknek. Több is és kevesebb is annál. Kevesebb, mert szól ugyan az istenek születéséről, gyermekségéről, ifjúkori tetteiről és néha korai haláláról is: de e tettekben épp az csodálkozgat el, hogy máris az alakja és hatalma teljességét mutató isteni tettei, s a biografikus gondolkodást (azt például, hogy az életkorokban fejlődési fokokat lássunk) rögtön megcáfolják. De több is a mitológia minden biográfiánál! Mert – bár semmi sincs benne életkorhoz kötve –, mint időtlen valóságokat magába foglalja az életkorokat is: a Gyermekek vagy Ifjú alakját éppen úgy, mint a Leányét és az Anyáét. Ezek is, mint minden lehetséges alakja a létnek, kifejezési formái benne az istenek.”¹²

Kiváltképpen szembeűnővé válik a párhuzam a mesehős és mitikus őse között, ha az Erős János, a Csonkatehénfia-típusú variánsokat és a Héraklészről szóló mitológémákat összevetjük. A református lelkész, nyelvtudós, filozófus, zsoltárköltő, egyházi író, műfordító Szenci Molnár Albert¹³ *Discursusában*¹⁴ a „Herculesnek tizenket munkairól” szóló fejezetben

¹⁰ Baslez: *Bible et Histoire*, i. m. 194.

¹¹ Gulyás Judit: „A magyar mesekutatás kezdetei. Henszlmann Imre komparatív tipológiai és szimbolikus mitológiai mesetanulmányának koncepciója”, In *ETHNO-LORE* (szerk. Berta Péter – Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán – Szemerkenyi Ágnes), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének évkönyve XXX. Budapest, 2013, 52.

¹² Kerényi Károly: „Gyermekistenek”, In *Uő, Halhatatlanság és Apollón-vallás. Ókortudományi tanulmányok 1918–1943*, Magvető, Budapest, 1984, 370.

¹³ „Miközben a régi valázó versből kivetkőzött, a magyar nyelv méltóságát s ritmikus leleményességét talán még jobban megőrizte [...]” Németh László: „A vizsolyi biblia”, In *Uő, Az én katedrám*, Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1975. 108. – vö. még: „az evangéliumok egy olyan szóbeli hagyományt mutatnak, mely gondosan megőrizte az ütemes mondatokat és az emlékezést megkönnyítendő abból építkezett, amit mi *'logia'*-nak vagy *'Jézus mondásainak'* nevezünk. („les évangiles présentent une

láthatóan nagy kedvvel és – hivatkozásait, kommentárjait tekintetbe véve – széleskörű irodalmi tájékozottsággal sorolja föl azokat a – mesében emlegetni szokott – „nehéz feladatok”, melyeket a Héra szoptatta gyerek Héraklész (aki oly erősen szívta meg Héra keblét, hogy az fájdalmában eldobta magától a gyereket, ám „most már halhatatlan volt”¹⁵) rendre elvégzett hosszú évtizedek alatt. A mi szempontunkból – azon felül, hogy a prédikátor példázatos elbeszélésmódja és komparatív mitológiai szemlélete kedvünkre való – ezen feladatok sorolása azért érdemel különös figyelmet, mert a Szenci Molnár által megnevezett tizenkét feladat egytől egyig megtalálható a magyar népmese hagyományban. Nem nagy merészség részünkről azt állítani (mivel a Graves mítosz-interpretációjában megjelölt tizenkét munka felsorolásához képest Szencinél megváltozik kettő: az erümanthoszi vadkan elevenen való elfogása, valamint Hippolítus övének megszerzése, ugyanis a vadkant szándékosan felcserélte „szörnyű nagy Erymanthius medvére”, és a harcias Amazonokat, a „kebelteleneket”, „emlőtleneket”¹⁶ pedig seregnyi Óriásokra –, ám „Hippolita övének megszerzését a kilencedik feladatba sűríti be), hogy a lelkipásztor élve a saját korában is szokásos „fabulázás” lehetőségével, olyan közismert és a paraszti nyelvhez idomuló mese-elemeket iktatott be textusába, melyeken keresztül a hallgató/olvasó közönsége jobban megérthette argumentatív célját. Ezen példázattevő szándékát a prédikátor nyíltan meg is vallja egy helyütt: „Ezek az *Duodecim labores Herculis*, az melyről az régi *Poëtak* annyit *fabuláltak*, példáztak, az melyeket mi-is azon helyben és értékekben hagyunk, és mindazáltal ez *Hercules* tizenkét munkái a köz embereknek értékre ide helyhezthetünk, mivel sokat irnak, *pingálnak* felölök, és példázatot értelmeket-is hoznak ki belölök.”¹⁷

De nézzük csak tovább hogyan, mily’ előszeretettel jelenik meg a prédikátornál ez a fabulázási és nyelvi játékoságra való hajlam! A második feladat leírásában – a kutyatestű és nyolc- vagy kilencfejú lernai kígyó leölése, kinek pusztája lehelete is mérgező hatású¹⁸ –, Szencinél a „nagy Hydra kígyó” vagy „száz feiü sárkán” szörnyűséges és félelmetes alakját ölti.¹⁹ Azt igazolja előttünk e kettős alak említése, hogy a mesében igen gyakran – olykor a mondó által is akarva-akaratlanul ugyanazon textusban felcserélt – egymást váltó, helyettesítő szimbolikus ősszörny alakváltozata, a prédikátor interpretációjában is pontosan ugyanazt a szerepkört tölti be, mint a paraszti mesemondóiban. Mindkét szörnylény khtonikus mivolt-

tradition orale soigneusement conservée et fondée sur des phrases scandées, facile à mémoriser, ce qu’ on appelle les *logia* ou ‘dits de Jésus’”. Baslez: *Bible et Histoire*, i. m. 200.

¹⁴ Szenci Molnár Albert: *Discursus de summo bono (Értekezés a legfőbb jóról)*, Régi Magyar Prózai Emlekek, (szerk. Tolnai Gábor), Akadémiai, Budapest, 1975, 322–326.

¹⁵ Robert Graves: *A görög mítoszok 1-2.*, (ford. Szíjgyártó László), Európa, Budapest, 1981. 2. 126.

¹⁶ „Gyermekeik közül csak a lányokat nevelték fel, jobb mellüket levágták, hogy ne akadályozza őket a nyíllövésben és a dárдавetésben, s a balból szoptatták lányaikat.” Kerényi Károly: *Görög mitológia I. Történetek az istenekről és az emberiségről II. Hérósz történetek.* (ford. Kerényi Grácia), Gondolat, Budapest, 1977, 287.

¹⁷ Szenci Molnár: i. m. 325.

¹⁸ Graves: i. m. 2. 152.

¹⁹ „A lernai gyilkos szukának – mert így is nevezték, volt egy tulajdonsága, mely a testvéréhez, Kerberoszhoz, az Alvilág másik óréhez tette hasonlónak: a sokfejűség. [...] Kerberost hol háromfejűnek, hol ötféjűnek mondták; ugyanilyen nehéz a hydra fejeinek állandó számát megállapítani. Az ábrázolásokon öt és tizenkettő közt mozgott, a költők viszont kilenc, ötven, vagy száz fejről beszéltek”. Kerényi: *Görög mitológia*. i. m. 277.

tára és kiterjedt alvilági kötődésére utal, ezért valamennyi mesenarratíva sárkánypárviadalában kötelező fizikailag megsemmisíteni – a neki adott ígéret ellenére is²⁰ –, mivel démoni szellemiségének még az írmagját is ki kell irtani, hogy a fogságában (várban, palotában, barlangban) szenvedő királylány megszabaduljon, és a káosz helyében a rend visszaállításra kerüljön. A Szencinél negyedik – Gravesnél a kilencedik: Hippolüté övének megszerzése – feladat: „nagy sereg Óriásokat kellett meggyözni”, akikkel „az földből gyökerestől ki rántott fákkal vittanak”,²¹ megint csak rímel az „égi anya” (*Csonkatehén*-típus²²) szoptatta hős azon képességére, hogy a háromszor hét évig tartó szopás után nemcsak a földből kitépni képes a fát gyökerestől, de koronájával lefele beverni is a helyére.²³ Szencinél a kilencedik feladatként említett „az *Diomedes* úras jeles lovait Thraciából elkellene hozni”, melyet összeköt azzal, hogy „azt parancsolta *Eurysteus* nékie, hogy az erős vitézljő Amazon asszonyok Királynéinak Hippolitának az övét elhozná”,²⁴ emlékeztet bennünket azokra a mesevariánsokra, melyekben az ügyes (lovász)legény irigyei olyan képességekkel vádolják be a király előtt, amiről még ő maga sem tud, ezért táltoslova (vagy más) segítségével el kell hoznia egy nagy és/vagy mágikus erővel bíró ellenfél (boszorkány) ménesét²⁵ – melyről azt mondják: „Diomédés paripái emberhúson éltek”, „halállovak” voltak²⁶ –, végül pedig a harcias, gyilkos természetű tündérekkel körülbástyázott Tündérszép királylányt, aki végül is látva a hős elszántságát és rendíthetetlen szolgálattevését nem a király, hanem az ő felesége lesz.²⁷ Végezetül, azt is jól tudjuk a mesenarratívák ismeretében, hogy a királynál szolgálatot kereső és kapó fiatal legény – ellentétben Szenci Herculesével – nem megcsúfoltatásnak vagy meggyaláztatásnak veszi az istálló kitakarítását és a lovak csutakolását („az Augia város Maioriát, istállóit, melyteli volt ganéval, sárral, mocsárral бүdös locspocscsal egyedül tisztitaná meg senki segedel-

²⁰ „A gonosszal nem szabad kiegyezni. Számptalan mesében fordul elő, hogy a sárkány kegyelemért esedzik: hagyja meg a hős az egyetlen megmaradt fejét. De – nemcsak Dávid Gyula meséiben, hanem másutt is – miután a hős kitudta a titkát, annak ellenére, hogy előzőleg megígérte, hogy megkegyelmez, mégis levágja az utolsó fejet is, megsemmisíti a sárkányt. Ez az esküszegés, sajátos módon, nem tűnik erkölcstelenségnek a mesemondó szemében. Amikor erről kérdeztem, a mesemondó így válaszolt: – Ugyi, az ördögöt be kell csapni. Tisztességes embernek megadja az ember a szavát, beváltja. De az ördögnek nem kell.” Nagy Olga: *A havasi sátoros. Dávid Gyula meséi*, Ciganisztikai tanulmányok 6. (Szerk. Kríza Ildikó), MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1988, 15.

²¹ Szenci Molnár: i. m. 323.

²² Benedek Katalin: „Tehen Páhincsról, Jóhófiú Jankóról és más világhírű hősökről”, In *MIR-SUSNĚ-HUM (Világügyelő Férfi). Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére* I. kötet (szerk. Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András), Akadémiai, Budapest, 2002, 239–259. (241–243.)

²³ „[Héraklés] egy vadolajfát húzott ki a földből gyökerestől”. Kerényi: *Görög mitológia*, i. m. 272.

²⁴ Szenci Molnár: i. m. 324.

²⁵ „Mert nédd, az a ménes nekem testvérjeim. Azt sem tudom hol vannak, de körülbelül lenn vannak Alsó-Indiába, és jó helyik van ott. És azok engem meg akarnak gyilkolni, azért, hogy én most a jó helyből kiviszem őket.” „(Szegény ember tizenkét fia)” In Suhay Péter: *A három muzsikusz cigány. Babos István meséi. Babócsai cigány mesék*, Európai Folklor Intézet–L’Harmattan, Budapest, 2003, 98.

²⁶ Kerényi: *Görög mitológia*, i. m. 284.

²⁷ „Egy királynak született legelsőbe két ikerfia, két év múlva a királynénak megént született két gyermeke, az egyik fiú, a másik lány lett” meséjében az egyik fiútestvér kiganéozza a pulyka-, majd kacs- és végül a tyúkólat. Erdész Sándor: *Ámi Lajos meséi I–III.*, Akadémiai, Budapest, 1968. I. 249–257.

menéül”²⁸), hanem e tevékenységben éppen megfelelő alkalmat lát arra, hogy ügyességének, rátermettségének, állatok iránti tiszteletének bizonyosságát adja,²⁹ nem egyszer ekkor szerzi meg a később rajta segítő „táltosló” barátságát,³⁰ és vívja ki a király elismerését.

A mesenarratívákban a rendkívüli módon és erővel született mesehősre, akárcsak a mítoszi istengyeremekre, valóban illenek Kerényi szavai, nevezetesen, hogy alakja és hatalma teljességét korán, a megalapozó történetben elének tárja a mondó, nem hétköznapi voltát azáltal is jelezve, hogy születését mitikus-szimbolikus jelekkel tarkítja (pl. kígyóval alszik a bölcsőben;³¹ valamelyik égitest: Nap, Hold jele van a fejének egy eldugott pontján; rettentő erejét korán megmutatja). A mesemondó ezen isteni-vonzatú, vagy mondjuk inkább azt – meséről lévén szó –, hogy égi pártfogással rendelkező hősök elrajzolt (kicsinyített vagy grandiózussá tett) testi alakját szorosan hozzáköti valamilyen belső/lelki tulajdonsághoz, minek hatása a mesemetet későbbi szakaszán nyeri el végső értelmét. Szenci Molnár ékes példát hoz erre: „Mely igen nagy Vri bátorságos elme láttot ottan hamar meg Dávidban, még gyermek korában, linnen megtettzik, hogy még gyenge ifiacska lévén medvékkel és oroslánokkal mért megvini, mellyeket meg-is győzött, és csak kezével öklével megfoytotta, meg ölte.”³² A hős arcát viszont, mint a bibliai tanítványok és a Jézust körülvevő sok-sok szereplő arcát az elbeszélő szinte mindig homályban hagyja, vagy olyan elnagyolt vonásokkal ecseteli, hogy nem láthatjuk karakteres éleit, mivel a tett – amit végrehajt – karaktere szempontjából perdöntőbb, mint a *látszani valamiként* kérdése.

A gyermek, aki látni és megérteni tanul

De mielőtt a kiváltságos és rendkívüli hősookról szólnánk, vegyük sorra általában is a mesenarratívákban megjelenő gyermekeket! Kellő mennyiségű mesekorpusz ismeretében azt olvassuk, hogy olykor úgy tűnik föl előttünk a gyermekhős, mint szófogadatlan suhanc,³³ go-

²⁸ Szenci Molnár: i. m. 323.

²⁹ „Hát ott van egy ló az ólban. De már a ganajból nem volt ki a ló, meg már csak a csontja meg a bőre volt a lónak. [...] Mit csinált a kiskondás? Az udvaron tanált egy rocska vizet, oszt a lovat lemosta egészen, még a körmét is. A szeméből meg... volt már vagy tízesztendőcs cipaj, azt is kitorógette.” „A tetejetlen fa”, Dobos Ilona: *Gyémántkígyó. Ordódy József és Kovács Károly meséi*, Szépirodalmi. Budapest, 1981, 185.

³⁰ „Há kiveszi a kiscsikót, elkezdi törölgetni, szép szárazra mögpuscolta. Azt mondja neki a csikó: – Na, csodálom Jancsi gazdám, hogy egyszer már rám gondoltál!”, Szuhay: i. m. 89.

³¹ „Héra éjféltájban két hatalmas két kígyót küldött Amphitruón házába, s szigorúan megparancsolta nekik, hogy öljék meg Héraklészt. [...] Héraklész, aki egyetlen hangot se adott ki, büszkén mutatta fel két kezében a kígyókat: éppen akkor fojtotta meg őket. Amikor kimúltak, elkezdett nevetni, föl-alá ugrált örömeiben, s Amphitruón elé dobta a dögöket.” Graves: i. m. 2. 127–128. – vö. még: „De az a gyermek, akinek Héra által kellett híressé válnia, Zeus fia, fölemelte fejét, s kipróbálta, első ízben, erejét a birkózásban. Megragadta két kezével a két kígyót, és addig fojtogatta, míg ki nem szállt szörnnyű testükből az élet. A félelemtől megdermedtek az asszonyok, akik Alkméné ágyánál segédkeztek.” Kerényi: *Görög mitológia*, i. m. 271.

³² Szenci Molnár: i. m. 349. A szerző itt 1Sámuel 17,34-35-re utal.

³³ „Vót egyszer egy szegen ember, annak vót egy felesége és egy fiúgyermeke. Annak heába mondott az apja vagy az anyja, mert semmi szavokat nem fogadta meg soha. És mindenkivel veszekedett, nem vót egy jó barátja sohutt, abba az országba. Azért a szomszédjai elnevezték őt Fajankónak”. „Fajankó” In *Estefia, Éjfélfia, Hajnalfia. Csíkszentdomokosi népmesék Belatini Braun Olga gyűjtésében*, (szerk. Benedek Katalin) Balassi, Budapest, 2013, 281.

nosz csínytevő,³⁴ megregulázhatatlan „utcakölyök”,³⁵ otthon lustálkodó semmittevő,³⁶ dévajkodó,³⁷ lánytestvérét felpofozó siheder, erejét fitogtató bajkeverő, apja ellen támadó. Tombác János mesemondó *Amikor még legény voltam* című meséjét, némiképpen a hallgatóságot (és a kutatót is) meglepő személyes hangvételű vallomással kezdi, amivel rögtön bevonja mindkettőt a fikció terébe, ugyanakkor a saját, egyedi gyermekkori sorsán keresztül bepilantást enged az általánosba. „Majd beszélök én most egy kicsit az én gyerekkori sorsomról. Hát tudjuk azt, hogy a gyerekek nem is olyan nagyon jó mindégük. Én sè a javábú vótam a vászonnak abba az időbe. Na hogy sokan vótunk így testvérok, éngömet az én apám elszegödtött. Úgy hítták Kondás Jóska, jó gazda vót. Én tizenhat éves gyerekek vótam ekkó, mē másra nem igön tudtak használni, a rosszaságom végött, kanásznak, pásztornak, ilyesminek be tudtak használni. De ott sè nagyon feleltem én mög, hogy mondjam mög az őszinteségöt. Nem szép az embörnek olyasmit mondani, ami nem igaz. Dehát ez ilyen formán vót.”³⁸

Ha tovább csoportosítjuk a hősöket, olykor egészen más oldalukról látjuk őket, olyan szerepkörben tűnnek föl, mint szegény szüleit tisztelő/segítő gyermek, jó lelkületű leány,³⁹ rendkívül tanulékony/okos diák, szolgálatot kereső kiskamasz, kilátástalan sorsában mindenre (mások számára lehetetlennek tűnő feladatokra is, mint az égig érő fára mászás, elva-

³⁴ „Megijedt erre az [testvérei tettét beáruló kislány] édesanyja, hogy miféle fiai vagynak neki, és mik lesznek belőlük, hogyha még nagyobb nőnek. Vagy rablók lesznek belőlük, vagy valami elátkozott gyirkos emberek. Hogyha ilyen kevés idő alatt is ilyen dögöt csinálnak egy édesanyával. Ekkor megvizsgálta a húst és fölismerte benne, hogy tényleg nem tehénhús, hanem kutyahús. Ekkor elhatározta magába, hogy ő meg fogja átkozni a gyerekeket”. „A négy testvér”, In *Estefia*, i. m. 395.

³⁵ „Vót egy özvegyasszony, vót neki két fija. A kisebbik vót Bátor Tamás. Iskolába járt, mikor hát ami neki teccett, ú ment akármejik bótba, nem kért ú senkitül semmit, ment oda és vette el.” „Bátor Tamás” Ortutay: i. m. 228–242. (228). – vö. még: „A legküsebb fiút Lacinak hítták, úgy hítták, hogy Vas Laci, met oan erős vót, mint a vas. De oan rossz vót, hogy hét ördög lakott benne. Járt az iskolába, s amint jött haza az iskolából, hát éggy öregasszon vitt egy kosár tajást a fejin. Hát Laci nekiszalad annak az asszonnak, s a tajást leütötte a fejirül. A tajások mind ésszetörtek”. „Vas Laci”, In Dégh Linda: *Kakasdi népmesék I–II*. ÚMNGy. IX. (szerk. Ortutay Gyula), Akadémiai, Budapest, 1960. II. 17.

³⁶ „Vót éccēr éggy embēr, s éggy asszon, azoknak vót egy jó kamasz fíjik. Csak oan lusta vót, hogy sēmmit nem akart dógozni, segíteni az apjáéknak.” „Pihári”, Uo. II. 28. – vö. még: „Annak szegény asszonynak volt egy leánya. Az már húszéves volt, de még soha, semmit se csinált. Ha felült az ágyra, neki még az is munka volt. Már a szegény anyja mind a falut járta, hordta neki az ételt.” Nagy: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány népmesék*, Népek meséi. Szerk. Karig Sára. Európa, Budapest, 1978. 185. – vö. még: „[...] a lustaság megfosztja az embert JHVH ajándékaitól. A halogató magatartás rossz következményekkel jár; a túl sok alvás a lustaság édestestvére (Péld 19,15)”. Hans Walter Wolff: *Az Őszövetség antropológiája*, (ford. Blázi György), Harmat, Budapest, 2003, 163.

³⁷ „A fiúkból olyan semmirevaló gyermekek lettek, hogy semmit se csináltak, csak mentek a városba, ettek, ittak, kolompéroztak, éjjel egykor, kettőkor jöttek haza. Így telt az életjük. A nagyobbik fiú huszonnyolc éves volt, még nem volt megházadosva. Minden tönkrement az országban, mindenki azt csinálhatta, amit akart.” „Flórián Flóri”, Nagy: *A havasi sátoros*, i. m. 115.

³⁸ „Amikor még legény voltam” In Bálint Sándor: *Tombác János meséi*, ÚMNGY. XVII. (szerk. Ortutay Gyula), Akadémiai, Budapest, 1975, 519.

³⁹ „De a [király]lány igen jószívű lány vót, és igen jó lány vót, még cseléd se köllötött nekije. Ő a saját szobáját kitakarította, meg minden, dolgos, vigkedvű lény volt. A cselédek nagyon szerették, mert úgy nem tudtak elmenni kastély előtt, hogy meg ne ajándékozta vóna a cselédjeit.” „(A kutyakölyköt szülő királylány)”, In Szuhay: i. m. 103.

rázsolt állatok megőrzése, ácsoknak való segédkezés, villámkező aratómunkás stb.) vállalkozó önjelölt mutatkozik meg előttünk.

A teológus Wolff markáns véleményt fogalmaz meg az ifjocokról bibliai szövegeket figyelembe véve: „Jellemző a fiatalságra a tétovázó határozatlanság [Bír 8,20] és a megoldandó feladatoktól való visszarettenés [Jer 1,6] is, melyek oka mindenekelőtt a saját tapasztalatlan-ság tudata [1Kir 3,7kk; 1Sám 17,33]”.⁴⁰ Órigenész a *gyermekség* meghatározásakor finom distinkciót tesz: „Azonban attól még, hogy gyermeknek neveztük a lelket, nehogy valaki azt gondolja, hogy lényegét tekintve gyermeknek tartjuk; hanem azt a lelket nevezzük gyermeknek, amelyikből hiányzik a műveltség, értelme szűk, és tapasztalata alig van”.⁴¹ Ez utóbbi megszorítás a valóságos gyermeki életkort kiterjeszti meghatározatlan időre: pontosabban a hiányzó tudáselemek megszerzésének bizonytalan idejéig. Ezért is példaértékűek azok a mesevariánsok, melyekben a mondó elénk vázolja, mintegy megláttatja velünk azt a fejlődési ívet: az én-előttiség állapotából az én-tudatra ébredés szakaszáig, amit a narratív történet ideje alatt hol egészen gyorsan, hol a mondó intenciója szerint lassabban, kerülőúton, ismétléseken, párbeszédeken, plusz feladatokra vállalkozás révén bejár. Ugyanis enélkül a gondosan megrajzolt életvezetés nélkül, a hős kezdeti „gyermeki” viselkedéséből nem következtethetnénk arra a későbbi mindenféle akadályt és ellenséget legyőző hősre, aki a megszerzett önismereten és kellő tapasztalatbirtoklason nyugvó sikeres feladatmegvalósítása után egyszerűen elénk áll. Teljességgel igaz esetünkben Maurice Merleau-Ponty megállapítása: „A lelki élet mibenlétét nem lehet elemi oksági sorok egymásba fonódásaként meghatározni, mert a lelki életet mindenekelőtt heterogén és diszkontinuus struktúrák jelenléte jellemzi”.⁴² Akkor is releváns e kitétel, ha a mesehősről beszélünk, kinek lelki fejlődését oly’ sok folklorista egyenesen tagadja, annak ellenére is, hogy belátják az órigenészi kritériumok megszerzésének szükségességét a feladatmegoldáshoz. De még ha nem is tulajdonítottunk olyan pszichológiai értelemben vett „lelki fejlődést” a hősnek, mint a regénybéli másának, a mesenarratívákban a „heterogén és diszkontinuus struktúrák jelenlétét” mégsem egészen tagadhatjuk, mivel a megalapozó történet és a kontaminációt eredményező szövegtest, példázatok és hiedelemtörténetek, diszkurzív és monologikus betétek, ritmizált szöveg és rituálét idéző beszédek, kommentárok és proverbiumok egyaránt alkotják az alkalmilag elmondott szövegegészt és annak értelem-összefüggését. A „heterogén és diszkontinuus struktúrák” egymáshoz kötődésén, egymásba szervesülésén keresztül (ha nem is találjuk meg egy-egy variánsban mindegyiket) láthatjuk a hős kezdeti jelenlétéből kiinduló ívet egészen a *királyi-létre* készenlétig: vagyis amikor már *képes és kész* is az élet normális rendjének helyreállítására, az isteni ítékezés elfogadására, az igazságosságon nyugvó törvénytevésre, ami által igyekszik messzire elkerülni a bűnbakállítást.

Jakab István *János a zárdában* meséjében (miként szinte valamennyi mesevariánsban) a gyermek korai tudásszerzése mindenekelőtt a látáson, illetve a percepció korrekcióján nyugszik: „a látás az európai gondolkodásban kitüntetett észlelési modalitás, amely lehetővé teszi az ember számára a hatalmat biztosító szabadságot, hogy uralkodjon a látott felett”.⁴³ Nincs

⁴⁰ Wolff: i. m. 153.

⁴¹ Órigenész: *Kommentár az Énekek énekéhez*, (ford. Pesthy Mónika), Atlantisz, Budapest, 1993, 138.

⁴² Maurice Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*, (ford. Farkas Henrik), L’Harmattan, Budapest, 2007, 34.

⁴³ Losonczi Alpár: *Merleau-Ponty filozófiája*, Attraktor, Máriabesenyő–Gödöllő, 2010, 77.

is más célja a gyerekeknek, mint amiről Merleau-Ponty beszél: „Meg kell értenünk, mi a világ, és ha egyszer van világ, akkor milyen kapcsolat áll fenn a látható és a láthatatlan világ között”.⁴⁴ De azt is meg kell értenünk, hogy milyen kapcsolat áll fenn a reális és irreális, a profán és szakrális, az alvilági és égi világ között; s nem mellékesen, miféle kapcsolat létezik az Én és a Másik, az otthonos és idegen, a segítő és ártó lények között.

A látás uralma és a látás tárgyává tett személy/dolog feletti hatalom gyakorlása, mely képes a szem előtt lejátszódó történések veszélyére felhívni mások figyelmét, és ezáltal a látó oltalmába venni a veszélyeztetettet, megjelenik Jakab István *Jánas a zárdában* című meséjében: „Gyönyörű szépen hordozta a menyecske a gyereket [Mogyorós Jánast], mert gyönyörű szép vót a gyerek, nagyon szép kinézése vót, már kicsi korában túlantúl okosnak nézett ki. Akármerre ment az anyja, még pólyába vót a gyerek, mindég végigkísérte a gyerek az idesanyját a szemivel, végignézte, ha valaki bement a házba, megnézte a gyerek az illetőt, akárki bement egy idegen, mingyár a gyerek sírt, mikar másodszor bement az illető oda, már kacagatt.”⁴⁵ [kiemelés – BP]

Az adott mese hőse az anyához kötődésén, illetve az anya és az otthonukba behatoló idegenhez/másikhoz való viszonyulásán keresztül értelmezi a világot: *sír* vagy *kacag*: attól függően, kit és mit lát, sejtetve azt a képességét, hogy belelát az emberek veséjébe, a tárgyak égi vagy khtonikus vonzatába. A látás egyúttal „interpersionális uniót”, szebben mondva eltéphetetlen bensőséges viszonyt teremt két, egyébként is függőségi kapcsolatban lévő személy: anya és fia között. Jakab István a már kicsi korában túlantúl okosnak kinéző gyermek későbbi életéről nagyon hasonlóan beszél, mint amit Lukács evangélistánál olvashatunk Jézusról: „Akármennyi leckét adott nekije a tanár, nem tudatt annyi leckét feladni, hogy ő el ne végezte vóna, és ő ne tudatt vóna mindenfélét szóruul szóra elmondani, éppen úgy, mind én, hogy mondom maguknak a mesét.” (Nagy-Vöő 704, kiemelés – BP)

De Babos István „A postamester” meséjének hőse, a kis Sándor éppoly éles elmével és pártatlan szorgalommal megáldott eminens tanuló, mint Jakab hőse, vele ellentétben nem csak a penzumot tudja, mivel a szobájának mestergerendája alatt véletlenül talált egy bizonyos „varázskönyvet”, melyet addig tanulmányoz, míg „mindent tudott a világon”. „– A kis Sándor [három évig tanult a papoknál] többet tud, mint mi tizenketten. – Igen jó tanuló vót a gyerek. – A kis Sándorra rá lehet bízni az iskolát. [...]

Azt mondja a főpap a Sándornak:

– Na édes kis Sándor fiam, holnap te veszed át az iskolát – azt mondja – és te fogod a gyerekeket tanítani.”⁴⁶

A tudásszerzés, pontosabban annak a kezdete (Hanula sorra veszi Origenésznél a *kezdet* jelentéseit, s mint a *tanulás alapelemét* említi: „Mert mostanra már tanítónak kellene lennünk, mégis arra van ismét szükségetek, hogy Isten beszédeinek alapelemeire tanítsanak titeket” [Zsid 5,12]⁴⁷), illetve a módja, ti. hogy kitől/miből szerzi ismereteit, és mit vesz át a tudáskészletből, alapvetően határozza meg a tanítvány értelmét és lelki világát, amire Órige-

⁴⁴ Merleau-Ponty: i. m. 40.

⁴⁵ „Jánas a zárdában”, Nagy Olga – Vöő Gabriella: *Havasok mesemondója. Jakab István meséi*, ÚMNGy. XXVI. (szerk. Nagy Ilona) Akadémiai, Budapest, 2002, 691–732. (703.)

⁴⁶ „A postamester”, In Szuhay Péter: *A három muzsikusz cigány. Babos István meséi. Babócsai cigány mesék*, Európai Folklór Intézet – L’Harmattan, Budapest, 2003, 63.

⁴⁷ Hanula Gergely: *Anyaszentnyelvünk, A ’szent nyelvek’ fordítása*, Argumentum, Budapest, 2016, 78.

nész utal: „És ezért a léleknek sem szabad semmi olyat érintenie, ami nincs összekötve, amit nem köt át az értelem és nem tart össze a tanok igazsága, nehogy tisztátalanná váljon a lélek. Aki ugyanis tisztátalannal érintkezik, maga is tisztátalanná lesz a törvény szerint (vö. Lev 5,2). Mert megérinti őt az értelmetlen és Isten bölcsességétől idegen gondolat, és tisztátalanná teszi.”⁴⁸

A prédikátor Szenci Molnár a tudásszerzésről szemléletesen nyilatkozik: „[...] látjuk hogy az Isten, az olyant à ki által ő nagy jeles dólgot akar véghöz vinni, fő éles értelemmel megaiándékozza és tekintetes méltósággal ékesíti fel, és egyebek felött való szép adományokkal láttya, hogy akarki-is meg lássa, hogy az Istentől hivatott arra az nagy dologra, és töle vezéreltetnek és igazgattatnak, és hogy ez földön az Istennek képét és igazságát kellyen viselniek”.⁴⁹ A mesehőst – a mondó belátása szerint mozgatott – a segítő/tudásforrás⁵⁰ „megajándékozza” mindazon erényekkel – és számos mágikus eszközzel –, amelyek nagy dolgok véghezvitelére képesessé teszik.

A mesenarratívákban a hőst vagy közeli hozzátartozóját gyakorta kísérti meg egy démonikus lény (boszorkány,⁵¹ ördög, „zsíros bundás”,⁵² „idegen”⁵³) hogy kéretlenül is ellássa bölcsnek és áldásosnak tűnő „tanításaival”, szó szerint káprázatos „ajándékaival” (pénzzel, ruhákkal s más javakkal), melyek valójában nem a javát és nem a jövőbeni sorsát szolgálják. Épp ellenkezőleg, ezek a lények megtéveszteni (tisztán látását megzavarni) és elveszejteni (a vágyakozásba belebukni hagyni) akarják, hogy az útrakelés elején még nem eléggé pontosan körvonalazódó, ellenben a tanácsadóval történt találkozása után már feltett szándéka realizálásában feltétlenül megakadályozzák. A tisztátalan lények bármennyire is hihetőnek, követhetőnek és ennek okán elfogadhatónak tűnő gondolatokat és tanácsokat adnak át, szavaik álságos, hazug, csalárd volta (Péld 12,4-5) előbb-utóbb *kiderül*, a szó metaforikus értelmében is, mivelhogy a homályosságba vesző álbölcsességet az isteni szellem fényessége világítja meg, miáltal a hős – ha megkésve is – újragondolhatja a hamis tanácsot, mely hirtelen és váratlanul jött bukásához, szenvedéséhez vezetett, és magától vagy egy bölcs tanácsadó segítésével levonhatja a megfelelő következtetéseket. Martin Buber a szó eredetéről és erejéről – mely a mesehős életében is kiemelten fontos szerepet tölt be – azt mondja: „Isten és az em-

⁴⁸ Órigenész: i. m. 142.

⁴⁹ Szenci Molnár: i. m. 350.

⁵⁰ Bálint Péter: „A párbeszéd szövegalkító szerepe a »vallásos« népmesében. (A mesehős találkozása: az ősz öregemberrel, a tündérlirálynővel és a segítővel)”. *Műhely*, 2019. 5-6. szám, 227–241.

⁵¹ „A boszorkány teste tehát egyfelől haszonélvezője ama bűbájosságnak, ami lehetővé teszi a számára, hogy részesedjék az ördögi hatalomból, és ezáltal azt is, hogy elmeneküljön azok elől, akik üldözik; ugyanakkor meg is van jelölve, és ez a jel a boszorkányt nemcsak a démonhoz köti, hanem az őt üldöző bírához vagy paphoz is.” Michel Foucault: *A rendellenesek*, (ford. Berkovits Balázs), L’Harmattan, Budapest, 2014, 209. Igaz, Foucault a perbe fogott boszorkányokról s nem a mesebeli változatokról beszél, de relevánsnak véljük rájuk nézve is.

⁵² Vö. Bálint Péter: „’Elmenyek a nagyvilágba’ (Idegentapasztalatok a népmesében). In Uő, *A mese és mondója (Folklór és Irodalom) / The Tale and Teller (Folklore and Literature)*, Fabula aeterna VII. (szerk. Bálint Péter), Didakt, Debrecen, 2019, 155–175.

⁵³ Vö. Bálint Zsuzsa: „’Az ’idegen’ reprezentáció: a közösségünkben élő Másik a spanyol és magyar cigány népmesékben”, In Bálint Péter – Bálint Zsuzsa (szerk.) *„Betekinttem a menyországba”. Példázatok és folklórszövegek hermeneutikája 2.* Fabula aeterna IX. (szer. Bálint Péter), Didakt, Hajdúböszörmény, 2019, 129–165.

beriség között a kapcsolattartás eszköze az ő számára nem a rítus, hanem a szó. A rítus emberi cselekvés, melyet Isten aszerint fogad vagy vet el, hogy milyen meggyőződésű a rítust végző ember. A szó azonban mindig újra az égből jön, és sugallatként éri az embert”.⁵⁴

Azt viszont látnunk kell a *Jánas a zárdában* című mese narratívájában, hogy a tanítótól szerzett tudás mint a törvények és bölcsességirodalom elsajátításának oka és célja ugyanolyan rejtélyes marad a hős anyja számára,⁵⁵ mint a Jézus anyjára, Máriára: „Avagy nem tudjátok-e, hogy nékem azokban kell foglalatosnak lennem, a melyek az én Atyámnak dolgai? De ők nem értették a beszédet, a mit ő nekik szóla” (Lk 2,49-50). John Drury is azt hangsúlyozza *Márk* című tanulmányában, hogy Márk megveti Jézus családtagjait és tanítványait, mert szerinte keveset vagy semmit sem értettek abból, amit mondott nekik, vagy amit a cselekedetei jelentettek.⁵⁶

A mesehős számos alkalommal arra kényszerül – hol bizalmatlanságból, hol jogosan feltelezett értetlenségből –, hogy még a saját anyja/apja előtt is titkolja foglalatosságának tárgyát és célját, s mindössze azokkal osztja meg, akik útja során jó tanácsokkal látják el (például az ősz öregember, koldus, táltos lova és más segítő állatok), ugyanis, mint erre intik is őt, nem vezet semmi jóra, ha titka idő előtt kitudódik, és az ellenfelei nyitott kottából játszanak. Ezért is kell megtanulnia – bármennyire is nehezebbre esik, vagy ez ügyben újrázásra kényszerül – *hallgatni*,⁵⁷ belátva azt a bölcsességet, hogy: „A sok beszédben elmaradhatatlan a vétek; a ki pedig megtartóztatja ajkait, az értelmes” (Péld 10,19). A hallgatás mint a világ zajaitól, a kívülről/másoktól érkező megkísértésektől, hívságos vágyaktól való elzárkózás a figyelem „megtanulandóra” összpontosítását, a lélek összeszedettségét, az önmegismerés és önkitejelítés szabadságát biztosítja. Nem véletlenül inti erre Jakab István hőst beavató segítője: „– Na, jól van, te kis kertész, ha már idekerültél, gyere, üljél ide mellém, nézegessed ezt a könyvet, és tanoljál, tapasztaljál három évig, és három év alatt, hogyha kikapasztaltad magadat, akkor innen aztán tovább szerencsét próbálhatsz, mert amennyibe tudlak segíteni, segítlek és utasítlak.”⁵⁸ Amint Jakab István mesecitátumából láthatjuk, a tanulás kezdeti fázisában a hősnek rendelt tanítómester (itt a román hatást mutató három öregasszony-testvér) útmutatására, az olvasottak hermeneutikai és interpretációs műveletének elsajátítására kell

⁵⁴ Martin Buber: *A próféták hite*, (ford. Bendl Júlia), Atlantisz, Budapest, 1991, 199. – továbbá: A Kárpát-medencei népek meséiben gyakorta fordul elő a sátáni megkísértő beszéd alakzata, mint a rászedés és törbecsalás, illetve a kezdeti ellenállás és kétkedve elfogadás diskurzusa, mely a hallgatóság minden tagjának tudatába idézi a saját hétköznapi tapasztalatát és a megfelelő bibliai párbeszéd-szövegek példázatát.

⁵⁵ „Elhatározta az idesanyja, hogy a gyereket tovább fogja adni iskolába, mivelhogy jó tanuló vót, még egy kevés módja is vót az asszanyának, hát elhatározta, hogy továbbadja iskolára, fejjebb iskolára, hogy valami csak legyen belőlle. Mivel már apja nincsen, úgy született szerelemgyerekül, hát legalább a gyerekből legyen valami.” Nagy-Vöő: i. m. 703–704.

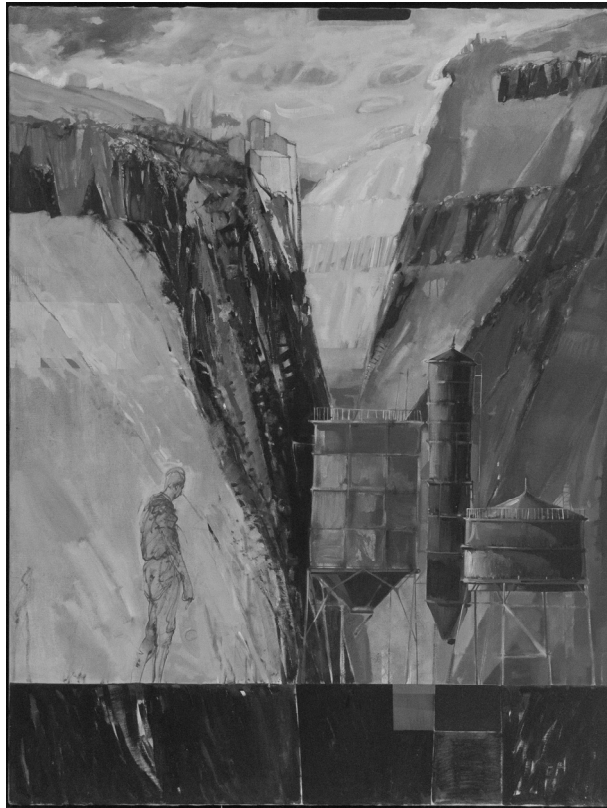
⁵⁶ John Drury: „Mark”, In *The Literary Guide to the Bible*, (Edited by Robert Alter and Frank Kermode), Fontana Press, London, 1987, 404.

⁵⁷ Bálint Péter: „A hallgatás és felelősségvállalás a népmesében”, In Uő, *Meseértés és értelmezés. A Kárpát-medencei népmese hagyomány hermeneutikai vizsgálata*, Didakt, Debrecen, 2013, 199–231. – vö. még: Nicole Belmont: „Vertu de discrétion et aveu de la faute. A propos de la christianisation du conte type 710”, In Uő, *Mythe, conte et enfance. Les écritures d’Orphée et de Cendrillon*, L’Harmattan, Paris, 2010, 306–317. (309.)

⁵⁸ „Az égig érő fa”, In Nagy-Vöő: *Havasok*, i. m. 523–537. (528.)

szorítkoznia, vagy ahogyan Órigenész mondja: „Hiszen mikor még a tanulás elején van a lélek, és a tudománynak, hogy úgy mondjam, még csak az első morzsáit szerzi meg, akkor ezt mondja a próféta: »És segíteni fog neki kora hajnalban« (Zsolt 46[45],6)”.⁵⁹

A mesenarratívakban a tanulás (akár iskolai vagy valakinél történő tudásszerzésről legyen szó) a beavatás egy jellegzetes formája, mely a hős oly’ mértékű átalakulásában manifestálódik, hogy a szülei sem ismernek rá. Mircea Eliade állítja a beavatottakról egy helyütt: „Az avatandók azonban mindenesetre *meghalnak a gyermekkor számára*, s az anyák érzik, hogy soha többé nem látják őket olyannak, mint amilyenek a beavatás előtt voltak: az ő gyerekeiknek”.⁶⁰ Ez az ösztönös érzet igazolást is nyer a mondók interpretációjában, s nem csupán fizikai külsejükben, de lelkületükben is egy új (megszépült, megemberesedett, státuszában megváltozott) felnőttet állítanak elének, akire a viszontlátáskor még a saját szülők sem ismernek rá.

⁵⁹ Órigenész i. m. 113.

⁶⁰ Mircea Eliade: *Misztikus születések*, (ford. Saly Noémi), Európa, Budapest, 1999, 27.

GÖMÖRI GYÖRGY

Glosszák Balassi életrajzához

1.

Balassi Bálint minden elemzője és életrajzának tanulmányozója egyetért abban, hogy két korábbi lengyelországi tartózkodása után a „Katonaének” költője gyakran visszavágyott Lengyelországba, ahol többnyire jó élményeket szerzett. Ez világlik ki már 1577-ben nagybátyjának, Balassi Andrásnak írt leveleiből. Egyikben azzal dicsekszik, milyen magas körökben mozgott Krakkóban: „csudálnám, hogy ifjú ember olyan mansuetus fejedelmét, jó urát elhagyja és attól az társaságtól, ki énnem ott az udvarnál volt mind királ mind királné aszszony udvara népe között, megváljon...”¹ Nem akar felhagyni lengyel kapcsolataival, s amikor egy pörös ügy felmerül, ugyancsak Balassi Andrásnak erről így referál: „*Királnak is írok* penig (kiemelés tőlem), hogy protectionált adjon, az szánoki ispánra-é vagy starosztára, hogy igazságunkban oltalmazzon.”² Egy évvel később hűségesküt kell letennie a Habsburg-uralkodónak, aki szemelláthatólag nem bízik a korábban egyszer már kegyvesztett Balassi János lengyel földön már kétszer is megfordult fiában.³ Pár évig mintha a „lengyel szál” gyengülne, hogy azután 1583-ban újra megerősödve előjőjön, a zólyomi bíró Ernő főhercegnek írt beadványában, amely arról panaszkodik, hogy ez „a vad ifjú” azt jelentette ki egy díszebéd alkalmával, Bálint úr „nem sokra becsüli apai birtokait, mert sokkal nagyobbakat és kiválóbbakat kaphatna másutt... sokkal nagyobb tekintélye és méltósága lenne, ha máshová vándorolna”.⁴ Nem kell sokáig találgatni, mit jelent a „másutt”, a szövegkörnyezetből világos, hogy itt Balassi legszívesebben Báthory István királyságába szeretne visszamenni.

De erről a visszavágyásról már ugyanabban az évben, 1583 májusában még a bécsi haditanács jegyzőkönyvében is fennmarad egy mondat: „Valentinus Balassa begert Toggay. Item umb ein Pension will sonst in Polen”⁵, vagyis Balassi rendes fizetést vagy tokaji kapitányságot kér, fenyegetőzik, ha nem kap ilyet szülőföldjén, elmegy Lengyelországba, Báthory István király szolgálatába. Ez a többszöri fenyegetőzés érzésem szerint összefügg Balassi mostoha-unokahúgának előnyös házasságával – mint azt nemrégén megírtam Célia-esszémben,⁶ Janusz Ostrogski litván-lengyel herceg ekkor vette – busás hozománnyal – feleségül Balassi András gyámlányát, a tizenhat éves Serédy Zsuzsánnát.

¹ Balassi Bálint összes versei, *Szép magyar comoediája és levelezése*. Magyar Helikon, Budapest, harmadik, javított kiadás, 1974, 262–263.

² Uo. 266.

³ Először 1570-ben, amikor apjával együtt lengyel földre menekült. Krakkóban jelent meg első, németből fordított könyve a *Beteg lelkeknek való füves kertecske* (1572), másodszer Báthory Istvánnal 1576-ban, annak lengyel királyné választásakor járt az országban.

⁴ Balassi Bálint összes versei, i.m. 328.

⁵ Eckhardt Sándor: *Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 48.

⁶ Gömöri György: *Balassi Krakkóban – kísérlet a Célia-rejtély megoldására*. In *Kortárs*, 2019/10, 71–75.

Nem tudjuk, hol volt az esküvő, talán éppen Makowica várában, ami fő része volt Zsuzsánna hozományának, mindenesetre Balassi Bálint minden valószínűség szerint jelen volt a lakodalmon 1582 decemberében, ahol egyébként még Mérey Annának, a menyasszony anyjának is ott kellett lennie.⁷ Megismerkedett tehát Balassi (ha már korábban nem ismerte) a vele egykorú Janusz herceggel, akivel bizonyára több nyelven szót értett, és mivel az Ostrogskiak Báthory István hívei voltak, nem lehetetlen, hogy Zsuzsánnának akkor még fiatal, de máris elég befolyásos férje pedzette meg azt a lehetőséget, hogy Balassi újra lengyel földön próbáljon szerencsét. Kár, hogy nem így történt, mert az „elbujdosás” helyett Balassi hamarosan letámadta inokahúgát, Dobó Krisztinát, és elfoglalta Patak várát – ez *pótcselekvés* lehetett Bálint úr részéről, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy mielőtt hozzámert volna Ostrogskihoz, Serédy Zsuzsánna állítólag éppen Dobó Jakab jegyese volt!⁸ Más kérdés, hogy ez a várfoglalás elég rosszul sikerült, és Balassi huszáros gyorsasággal végbevitt házassága is csak hamar felbomlott. Ami az egészből megmaradt, az nosztalgia volt a lengyel lehetőség és az elvesztett, alighanem csinos és művelt Zsuzsánna iránt. Aki írt és olvasott magyarul, s meglehet, hősnője, pontosabban „célszemélye” volt már a „Susannam” akrosztikonú 1582 körüli Balassi-féle „Tizenkettődik” számú, Marullus-átköltésnek.⁹

2.

2014-ben Kolozsvárt megjelent könyvemnek *A rejtőzködő Balassi* címet adtam, mert ha nem maradtak volna fön periratok és néhány Balassi-levél, nagyon keveset tudnánk az első jelentős magyar költő életéről. Példának okáért, miből élt Balassi Bálint Krakkóban 1589 szeptemberétől 1590 májusáig? Szerintem főként kölcsönökből és más segítségből; úgy hiszem, én azonosítottam először a „pod Baranami” házat Krakkó főterén, ahol a tulajdonos, Wesselényiné Szárkándi Anna jóvoltából (aki *nem* azonos Céliával) a költő talán ingyen lakhatott.¹⁰ Bár lehet, hogy a krakkói sztarosztából éppen ebben az évben lublini vajdává választott Mikołaj Zebrzydowski is támogatta kisebb kölcsönrel,¹¹ mégis, úgy gondolom, Balassi főleg abból az előlegből élt, amit Wesselényi Ferenctől, Báthory István király főkamarsától és Dembno gazdag urától az előkészületben levő török háború költségeire kapott. Nagyobb öszszegről lehetett szó, amit 1590 május elején, amikor Wesselényi a varsói szejmtől visszatért Dembnóba, Balassi részben vissza tudott fizetni, és persze zsoldot is tudott belőle adni időközben a határszéleken toborzott magyar katonáinak, akiknek számát (ezer lovasról szól-

⁷ Lehetséges, hogy az esküvő időpontjában Mérey Anna már betegeskedett: 1583 június elsején hunyt el. Ld. *Balassi Bálint összes művei* II., szerk. Eckhardt Sándor, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 149.

⁸ Illéssy János: *Balassa Bálint és a zólyomiak*. In *Századok*, 1900, 801.

⁹ Serédy Zsuzsánnának fennmaradt egy magyar nyelvű levele Deák Farkas *Magyar hölgyek levelei* című gyűjteményében (Budapest, 1879). A „Susannam” akrosztikonú vers (Tizenkettődik, Decima secunda Ejus generis”) biztosan 1582 táján vagy utána íródott: *Balassi Bálint összes versei*, i. m., 54–55.

¹⁰ Ld. Gömöri György: *Adalékok Balassi Bálint utolsó lengyel útjához és kapcsolataihoz*. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1976, 5–6, 684–694. Kovács István hajdani magyar főkonzulnak köszönhetően ma ezen a házon Balassi Bálintra emlékező tábla áll.

¹¹ A Zamoyski-párti Mikołaj Zebrzydowski mint „lublini nádor” neve szerepel Balassi lengyel meghívói között: *Balassi Bálint összes versei...*, 408.

ván) meglehet, a nagyobb hatás kedvéért túlbecsülte.¹² Ez a toborzás még hónapokig tartott, fel is bőszítette a Habsburg-uralkodót, illetve Ernő főherceget – utóbbi ugyanez év májusa folyamán kétszer is ráparancsolt végvári magyar főtisztekre, ne hagyják katonáikat lengyel zsoldba csábítani.¹³ Pár hónappal korábban Balassi Bálint Krakkból sértő hangú levelet küldött Ernő főhercegnek – tehette, mert tudta, egyrészt, hogy az elvesztett byczynai csatát követően a Habsburgoknak „nincsen pénzek” a lengyelekkel való hosszas háborúskodásra,¹⁴ másrészt mert az 1589 márciusi bytomi–będzini egyezmény után hiába tartotta fenn továbbra is igényét Miksa (Maximilian), majd később Ernő főherceg a lengyel trónra, III. Zsigmond helyzete annyira megerősödött, hogy nem kellett (mint korábban Báthory Istvánnak sem) újabb Habsburg-fenyegetéstől tartania.

Bár korabeli szlovákudása és fiatalkori ottléte alapján elég jól beszélhetett Balassi lengyelül, Krakkból egész biztosan más magyarok társaságát is kereste: a Báthory oldalára állt Bekes Gáspár két fiával, Lászlóval és Gáborral is jóban volt, kettejük közül Gábor Pułtusk után 1589-től a krakkói egyetemen tanult,¹⁵ az ugyancsak jezsuiták nevelte László pedig barátkozott a litvániai Radziwiłłekkel és hasznos társadalmi kapcsolat lehetett Balassi számára. Természetesen Báthory András, Warmia püspöke is pártfogolta a magyar katona-költőt, de az ő segítsége inkább 1590 vége felé értékelődött fel, amikor kiderült, hogy mégsem lesz török háború, és valahol el kellett töltenie a téli hónapokat Balassinak; ekkor ment el telelni a jezsuitákhoz Braunsbergbe (a mai Braniewóba). Ahonnan később alighanem megint Krakkból távozott, és 1591 első felében vagy a lengyel koronázóvárosban, vagy (bár erre nincs bizonyíték) a Krakko melletti Miechówban lakott egy ideig, amit ugyan pár évvel korábban Miksa főherceg csapatai kifosztottak, de talán már elég jó állapotban volt ahhoz, hogy megint csak Báthory András (miechowi prépost) segítségével adhasson Balassinak szállást.

Még egy magyar kapcsolatot feltételezhetünk a lengyelországi hónapok alatt: Balassi Bálint még 1576-77-ből ismerhette Berzeviczy Mártont, aki miután magyar kancellári minőségben évekig szolgálta Báthory Istvánt, megnősült, és a lengyel koronához tartozó Elbinghez közeli területen, Osiekben telepedett le. Mint sztargardi sztároszta, az 1583-tól bárói címet szerzett Berzeviczy nem szűkölködött anyagiakban, lengyel özvegye később két fiát 3-4 éven át külföldön taníttatta,¹⁶ és ha Balassi meglátogatta, majdnem biztos, hogy kiségtette a szinte mindig pénzsűkében levő költőt némi „viaticum”-mal. Mindez csak feltételezés, de azt biztosan tudjuk, hogy Berzeviczy Márton barátkozott Báthory András warmiai püspökkel, Balassi támogatójával, tehát volt, aki külön beajánlja a szép istenes versek szerzőjét a művelt, több nyelven beszélő volt diplomata Berzeviczynek.

¹² Ld. Gömöri György: *1590-es lengyel feljegyzés Balassi Bálintról és katonáiról*. In *Irodalomtörténeti Közlemények* 1996, 1–2, 112–113 és Gömöri György: *A rejtőzködő Balassi*, Korunk, Komp-Press, Kolozsvár, 2014, 104 és 124.

¹³ „1590. május 21-én Ernő főherceg... megismétli a parancsot, Nyáry Pált és Dóczy Imrét külön megfenyegetve”, Kószeghy Péter: *Balassi Bálint (1554–1594)*, Kalligram, Pozsony, 2000, 238.

¹⁴ *Balassi Bálint összes versei*, 394. Ezt megerősíti Horn Ildikó: *Báthory András* (Post scriptum – Életrajzi monográfiák 3.), Új Mandátum, Budapest, 2002, 116.

¹⁵ „Natione Hungarus civitate Polonus”, No. 241, Ld. Szögi László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon, 1526–1788*, ELTE Levéltára, Budapest, 2003, 68.

¹⁶ Berzeviczy János és Kristóf előbb Mainzban, aztán Orleans-ban, végül Páduában tanultak 1603–1606 között: Henryk Barycz: *Archivum nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, PAN, Ossolineum, Warszawa etc., 1971, 425.

3.

Azt hittem, Szentmártoni Szabó Géza az évek során rájött, hogy elmélete Balassi Bálint állítólagos compostelai zarándoklatáról agyaglabakon áll, de mivel hagyta, hogy korábbi tanulmánya egy újabb (Turán rendezett emlékkonferenciás) kötetben¹⁷ változatlan formában megjelenjen, nekem is kell néhány szót szólnom az „Oceánium” ügyről. Géza barátom, egyébként kitűnő filológus, kiakadt Balassi szóhasználatán, jöllehet ebben a korban nem mindenki ír még Balti-tengerről, de ő úgy gondolta, hogy a gyakran fiktív formákat használó Balassi ez egyszer „igazat” mond, szó szerint kell érteni, valóban járt az Atlanti-óceánon, s ha már egyszer ott járt, miért ne zarándokolhatott volna el Hispániába? Én régi vitánk során csak egy lengyel költőre, Andrzej Zbylitowskira tudtam hivatkozni, aki a Baltikumot egyik versében „Óceának” nevezte, de azóta találtam még egy korabeli latin verset, amit (ha valamit a korabeli irodalomból) Balassi Bálint biztosan olvashatott, lévén a vers szerzője Joachim Bielski, aki gyászversben énekelt meg 1577-ben Balassi János halálát.

Ez a vers egy Marcin Leśniowolskit (Lesnovolciust) dicsőítő óda, amit Bielski abból az alkalomból írt, hogy ez a korban nagyra becsült, több nyelven beszélő lengyel diplomata „hazahozta” Lengyelországba a vonakodó svéd királyfit, aki aztán III. Zsigmond néven lett lengyel uralkodó. (Más kérdés, hogy a valóban hazafias Leśniowolski viszonya hamarosan megromlott a lengyel és a svéd trón között manőverező Zsigmonddal, különösen akkor, amikor az új király Habsburg hercegnot vett 1592-ben feleségül). De lássuk, hogyan ír Joachim Bielski 1588-ban a svéd királyfit a Balti-tengeren áthozó Leśniowolskiról:

„Iret quum liquidis *Oceani* viis
Navi valivole Lesniovolsciis
Solatur dubium Carpathium senex
Et sic alloquitur mari...”¹⁸

Azt hiszem, ez az idézet véglegesen eldönti a vitát. Lehet, hogy Bielski verse megragadt Balassi fejében, és ez ragadtatta arra a költőt a túlzásra, amit az „Oceánium partján” kitétel jelent. De hogy Braunsbergen és esetleg Danckán (a többségében németek lakta Danzigon, a mai Gdańskon) kívül más tengerparton nem járt, az a jelenlegi tények tükrében majdnem bizonyosra vehető.

4.

Foglalkoznom kell még a Balassi-kódex két „ismeretlen szerzőjű” versével, amikről már sok évvel ezelőtt írtam, de akkori érveim nem tudták meggyőzni a korral foglalkozó irodalomtörténészeket. Ezek a kézírásos, valószínűleg több szövegből másolt kódex Varjas-féle hasonmás kiadás 138–141. lapjain találhatóak,¹⁹ és számomra nehezen érthető okokból csendi Báthory

¹⁷ Heltai Bálint és Sipos Lajos (szerk.): *„Az te nagy nevedben én is most, Istenem, kötöttem fel szabályát”, Végvári élet a hódoltság peremén*, Magyar Napló, FOKUSZ Egyesület, Budapest, 2018, Szentmártoni Szabó Géza tanulmányát lásd a 133–149. oldalakon.

¹⁸ *Ioachimi Bilscii Carmina Latina*, edidit Thaddaeus Bieńkowski, Varsoviae, 1962, 123.

¹⁹ *Balassi Bálint összes versei*, 132–133.

István szerzeményének tulajdonította őket Eckhardt Sándor és utána Kőszeghy Péter is. Lásuk, milyen érvek szólnak ecsedi Báthory István szerzősége mellett és ellen:

Az egyetlen nyomós érv az lenne, hogy a „Legyen jó idő...” nótajelzést csak Rimay János használta, Balassi Bálintnál ez nem fordul elő, jóllehet több ízben használja a „Boldog az ki akarsz lenni életedben...” 12 szótagos versformáját, így a „De mit gyötresz engem...” és a „Pusztában zsidókat vezérlő jó Isten...” kezdetű kései verseiben.²⁰ Voltaképpen ez az egyetlen érv, ami az ellen szólna, hogy Balassi lenne a vers szerzője. Szerintem (és több korábbi Balassi-kutató szerint) viszont előfordulhat, hogy a kódex évtizedekkel későbbi másolói is beírhattak egy későbbben népszerű, „rimays” nótajelzést egy olyan vershez, aminek eredeti nótajelzése elveszett.

De a Balassi-kódex mindkét „ismeretlen szerzőjű” istenes verse túl jól rímel és túl „profí” szerzemény ahhoz, hogy egy olyan vallásos meditációkat szerző személy írta volna, akinek mindössze két gyöngye versezete maradt fenn az 1600-as évek elejéről,²¹ de ezen a szerintem nyomós formai érven túl hadd soroljak még tartalmi érveket. Meditációiban ecsedi Báthory számos ótestamentumi tekintélyre hivatkozik, sokakat idéz, de ezek között csak csekély szerep jut annak a Dávid királynak, akit Balassi Bálint mintegy a saját „védőszentjének” és bibliai példájának tekintett, egy helyütt ezt írván: „Ellened való sok vétkem / Mint Dávidé olyan nekem”.²² Az ecsedi főúr furcsa szókapcsolásai közé tartozik a „Jehova Jesus Christus” is, ami ilyen formában sem Balassinál, sem Rimaynál nem fordul elő. Továbbá a két vers közül az elsőnek „BÁTHORI” akrosztikonja bármelyik Báthoryra vonatkozhat azok közül, akik rágalmazás miatt akár lengyel földön, akár Erdélyben konfliktusba keveredtek a királlyal vagy a fejedelemmel, s mint azt a történészekről tudjuk, ilyenek szép számmal voltak.²³ Írhatta tehát a verset 1591 májusát követően akár Báthory Andrásnak, akár ifjabb somlyói Báthory Istvánnak vagy akár Báthory Boldizsár fogarasi főkapitánynak Balassi Bálint. Aki nagyon tudatos szerző lévén, szerintem a vers első két sorának fejébe rejtette vagy a saját, vagy éppen jó ismerősének, Báthory Boldizsárnak a monogramját:

„Boldog az ki akarsz lenni életedben,
Bízzék lelked egyedül csak az Istenben”²⁴

Ami a másik „ismeretlen szerzőjű” verset illeti, abban nem kell feltétlenül Balassit gyanítanunk, de egy nagyon személyes Dávid-utalás (az Achitophel-sor) miatt olyan szerzőt kell elképzelnünk, aki az Ótestamentumból jól ismerte Dávid király történetét. Hadd idézzem a tíz versszakos költemény harmadik és negyedik versszakát modern átírásban:

²⁰ *Ecsedi Báthory István Meditációi*, Az MTA Irodalomtudományi Könyvtárának kiadása, Budapest-Szeged, 1984, 78–82.

²¹ *Balassi Bálint összes versei*, i. m. 154.

²² A Báthory András-ellenes lengyel röpiratról és a Báthory Boldizsárral kapcsolatos rágalmakról is beszámol Horn Ildikó: *Báthory András*, i. m. 153–54 és 165.

²³ *Balassa-kódex*, szerk. Varjas Béla, A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1944, 132. A versben említett „Achitophel” vagy magyarosan Akhítófel a Dávid ellen lázadó Absolon ravasz tanácsadója volt, *A Szent Biblia, Sámuel II. könyve*, 16–17.

²⁴ *Balassa-kódex*, 133.

„Felfuvalkodtanak, rakvák csalárdsággal,
 én ellenem való álnok praktikákkal,
 nyelvek penig tele rágalmazó szókkal,
 kiből lövöldöznek engem éjjel-nappal.

Baziliszkus szemű álnok ellenségim,
 miért dühösködtök én Titkos Hóhérim,
 Achitophel lelkű maga ajánlóim,
 kik által álljátok mindenben utaim.”²⁵

Itt hadd hivatkozzam a Rimay Jánosnak írt levélre, amelyben Balassi azokról az ellenségeiről ír barátjának Braunsbergből, akik „akármi írásimot is... sok igéknek változtatásával (obruálván sensusit is) vesztegetik... és az mellett ellen való rágalmazásokkal, nyelveknek hegyeit is fenik”,²⁶ ami szinte „rímel” a fentebb idézett vers pár sorára. Ami pedig a negyedik versszakot illeti, azt nem kisebb esztéta-irodalomtörténész vélte Balassi Bálint sorainak, mint Szerb Antal, idézve azt (kicsit más helyesírással) nagysikerű, ma is jól használható *Magyar irodalomtörténetében*.²⁷

5.

Jó pár évvel ezelőtt egy nápolyi (Petrarca–Balassi) konferencián előadást tartottam Jan Kochanowski és Balassi Bálint Buchanan-zsoltárfordításairól. Ez nem keltett különösebb figyelmet, és időközben rájöttem, hogy a távolság az első nagy lengyel és az első nagy magyar költő között még szélesebb, mint gondoltam. Érdekes viszont Balassinak az LI. zsoltárfordítását összehasonlítani Rimay Jánosnak hasonló fordításával.²⁸ A két fordítás vagy parafrázis között jelentős formai és részben tartalmi különbségek vannak: Balassi a szokásos „Balassistrófában” fordít, 12 versszakban és 72 sorban, míg Rimay szövege 22 négysoros versszakból áll és 88 sorra rüg. Béza hexameteres és főleg Buchanan latin verse formailag eltér mindkettőtől, mert az utóbbinak a versszakasza három hosszabb és egy rövidebb sorból áll, például az „izsópos” (aszklepiádeszi) versszak így hangzik: „Ergo me hyssopi, fator alme, lustra / frondis adpersu: maculaeque cedent, / Membra candorem tibi lota vincent / Pura nivalem.”²⁹ Érdemes viszont felhívni a figyelmet a Béza–Buchanan-parafrázisokból Balassi Bálint és Rimay János által készített magyar változat szóhasználatának különbségére.

Mindkét vers bűnbánó tónusú, érzékletes szavakkal adja vissza „vétkeink terhének” súlyát. Rimay a „bűn szennyéről” ír a második versszakban, majd a negyedikben „vétkem enyvről”, ami bőrére ragadt, illetve a „rút méregről”, ami „belől bélemre... fakadt”. Magyarán

²⁵ Balassi Bálint összes művei, 414.

²⁶ Uo.

²⁷ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*, Magvető, Budapest, 1959, 145.

²⁸ Az újabb Balassi-kiadásokban ez *Psalmus L.* alatt áll, a Vulgata besorolása szerint: *Balassi Bálint összes művei*, 159–161; Rimaynál pedig mint *Psalmi LI. Periphrastica explanatio... Rimay János írásai*, szerk. Ács Pál, Balassi, Budapest, 1992, 75–79. Ugyanitt jegyzet a Balassi-parafrázis eltérő számozásáról: 295.

²⁹ *Geor: Buchanani Scoti Poemata quae extant, Editio Postremo*, Amstelodami, Apud Danielem Elsevirium 1676, 74–75.

mondva a bűnt a kellemetlen viselkedést okozó rühhel azonosítja, ez tér vissza a parafrázis hetedik-nyolcadik versszakában, ahol Istent arra kéri, vonja le róla „a rút koszt”, illetve irgalmával szívja ki „lelkemnek... gennyedt rühét”.³⁰ Mindez naturalisztikusabbá, de mesterkéltébbé is teszi a Buchanan által latinositott zsolnárt. (A fent idézett „izsópos” versszak csak ezek után következik). Balassi Bálint azonban a *Psalmus L.* már nyitó szakaszában lelkének „nagy sebéről” beszél, és a második versszakban drámai módon fokozza a hatást:

„Mosd el rólam immár, kit lelkem alig vár,
 mosd el bűnöm rútságát,
 S együtt a rút hírrel, mint rút bűzt enyészd el
 förtelmem büdös szagát,
 Esmérem vétkemet, kiért Nap engemet
 rettent, mutatván magát.”³¹

Theodore Béza „Ad deus immensem clementem...” kezdetű parafrázisában a negyedik és az ötödik sor szól arról, hogy a bűn „szennyet” jelent, s hogy a költő tisztulásért könyörög Úristennek.³² Azt hiszem viszont, a gennyedő seb *szagának* felidézése egyrészt különösen szagérzékeny költőre mutat, másrészt pedig újdonság a kor magyar költészetében. És mivel ugyanennek a versfordításnak a tizenegyedik, utolsó előtti versszakában Balassi megint visszautal a sebre: „Imé kioldoztam s te elődben hoztam / *fene ötte* sebemet... Bűneim kínjával, *testem* fájdalommal, / ne gyötörd életemet” (kiemelés tőlem)³³ – azt kell gondolnunk, itt valószínűségi élményről értesít a költő. (Rimaynál szó sincs testi fájdalomról.) Mivel ezt a verset, meglehet, nem sebesülése után 1594 májusában Esztergomban,³⁴ de talán 1591 első felében fordította Balassi, lehetséges, hogy a korábbi krakkói mulatozások és citeráslányokkal való szeretkezések bosszúlták meg magukat, s hagytak hátra olyan betegséget, ami nehezen, évekig gyógyult? Egy biztos: hazatérése után mintha megszéldülne Bálint úr; bár a szerelem „égeti” Fulvia iránt, alkalmi kalandok nem érdeklik, s jóllehet részt vesz a török elleni háborúban, tudja, hogy „a jó királynak nem kellek”,³⁵ már sohasem fog szülőföldjén katonai karriert csinálni. Dávidos zászlóval megy hát Esztergom alá meghalni.

³⁰ Rimay, i. m. 76.

³¹ Balassi Bálint összes versei, i. m. 159.

³² „Elue, me sceleris pollutum crimine tanti, / Elue, peccatique iube evanescere sordes”. A Béza-zsolnárt parafrázist idézi Tóth Tünde, *Balassi énekeinek idegennyelvű forrásai*, magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bboom/krit/forras.htm (online forrás)

³³ Balassi Bálint összes versei, i. m. 160.

³⁴ Ha mégis 1594-ben írta volna, nála kellett, hogy legyen az 1581-es kiadású közös Béza–Buchanan-kötet. Ilyenről Dobokay nem tud, ami azért érthető, mert mindkét, Dávid zsolnárait latinra fordító költő protestáns, ugyanakkor a könyvnek a protestáns Balassi-recepcióban sincs nyoma.

³⁵ Balassi Bálint összes versei, i. m. 434.

MISKOLCZY AMBRUS

A nemzetekfölötti és a nemzeti Hunyadi János képzete*

A francia forradalom nálunk elég hamar a felvilágosodás háttérbe szorítását hozta magával. A forradalmi Franciaország ugyanis hadat üzent a Habsburg Monarchiának, és ezzel két évtizedes európai háborúskodás vette kezdetét.

A Monarchia végveszélybe került. A felvilágosodás, különösen annak radikális iránya hivatalos ellenség lett. Eszméi a családban, egyes tanárok tanításában, kéziratokban, többnyire íróasztalfiókban maradt reformtervekben éltek tovább, a nyilvánosság elé pedig olyan írások juthattak, amelyek már kellő cenzúrán és öncenzúrán estek át. Az uralkodó és népei a maguk módján mégis egybeforrtak. A magyar nemesség számára Magyarország részleges önállósága vonzóbb volt, mint esetleg francia vazallus államként való vegetálás lehetősége. A föld népét pedig a hagyományos lojalitás kötötte a császárhoz, ha vonakodtak a katonaságtól, katonai erővel törték meg az ellenállást. Ilyen helyzetben kellettek a hősök. Hunyadi újra színre lépett.

Hunyadi az összmonarchia hőse?

Majdhogynem az lett, bár Habsburg Albert királynak és fiának, V. Lászlónak hú alattvalója volt, ennek gyámjával, Frigyessel, a német-római császárral viszont szinte állandó hadban állt. Ugyanakkor van valami szimbolikus abban, hogy Karoline Pichler 1811-ben olyan Hunyadi-ódát írt, amelyet Széchényi Ferencnek ajánlott, és ebben a költeményben úgy írta le a holló mesét, hogy Hunyadi János alakja örökké ragyogó csillagként jelenjen meg.¹ Pichler szalonja a korabeli irodalmi élet egyik központja lett, és ennek a jelesei azon fáradoztak, hogy a Monarchia népeit egyesítő patriotizmusra ösztönözzenek. Széchényi pedig alkotmányterveken törte a fejét. 1809-ben a Monarchia hungarizálásának reformtervét dolgozta ki. Ennek lényege: a magyar alkotmányt terjesszék ki az örökös tartományokra, ami gyakorlatilag azt jelentette volna, hogy Magyarország is új alkotmányt kap, megtartja az országgyűlését, de az ország valamennyi koronataromány számára közös összmonarchiai parlamentnek rendeli magát alá.²

* A tanulmány az ELTE BTK Román Filológiai Tanszékének műhelyében, a 128 151 sz. NKFI-pályázat keretében készült

¹ Karoline Pichler: Johann Hunniady Corvin. *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, 1812. ápr. 22., 48–49. sz., 189–190.

² Miskolczy Ambrus: *Széchényi Ferenc a szabadkőművesség erénykultuszától a katolikus megújulásig*. Universitas Kiadó, Budapest, 2019.

Pichlert nem más ismertette meg Széchényi Ferencsel, mint Joseph von Hormayr báró, az új osztrák állampatriotizmus egyik mérnöke.³ 1809-ben Tirol népét állította fegyverbe Napóleon ellen, aztán amikor 1812–13-ban részt vett az „Alpesi Szövetség” Napóleon-ellenes népfelkelést célzó szervezkedésében, Metternich becsukatta a népfelkelő bárót, hogy aztán kienjedje, és a maga módján megpróbálja hasznosítani. Hormayr a nyilvános diszkusszió embere volt, és egyre messzebb ment a reformok követelésében. 1816-ban célként vallotta meg a magyar Rummy Károly Györgynek: „szent tüzet gerjeszteni, a nyilvánosság fegyvereit éppen a fővárosban a sötétség mesterkedése ellen fordítani”.⁴ 1818-ban a folyóiratában közölt is egy olyan balladát a Hunyadi-féle hollóról, amelyben Hunyadi megváltó (Retter) és királyi nemzetség atyja.⁵ Ez a politikai irányzat aztán természetesen oda vezetett, hogy Hormayr az 1820-as években is meghasonlott Metternichkel, és Bajorországba ment, onnan bírálva az osztrák birodalmi politikát. Hormayr korábban erős magyarellenes érzelmeket táplált, de aztán egyre több rokonszenvvel viseltetett a magyarok iránt. A különböző lokálpatriotizmusokat, identitás-érzésformákat próbálta egyeztetni a Birodalom iránti lojalitással, de oly messze ment el a nem osztrák nemzeti kultúra és érzelmek bátorításában, hogy már akadt, aki egyenesen neki tudta be az 1830-as években a nemzeti mozgalmak felerősödését.⁶

Hormayr értett a történelemhez és a propagandához. „Osztrák Plutarkhosz” címmel olyan sorozatot adott ki, amelyben a Monarchia múltbeli hőseinek panteonjában Hunyadi János előkelő helyet kapott. Hunyadi-tanulmánya fölötte áll a korabeli magyar írásoknak. Íme a kezdő fordulat: „Sokak tettei kisebbek, mint hírnevük: Hunyadi hírneve kisebb, mint tettei.” A helyzet jellemzése: új népvándorlás fenyegette Európát, Hunyadi megmentette. „Sokakhoz hasonlított, de egészen senkire.” Hormayr Cromwellhez hasonlította, mert alulról törtek fel a csúcsra, átadta fiának azt a hatalmat, amelyet ő nem vállalt, a vallásért küzdöttek mindketten, Hunyadi a törököt és a görögöt gyűlölte, Cromwell a pápistákat és a presbiterianusokat, mindkettőjüknek egyszerre belső és külső ellenségekkel kellett megküzdeniük, mindketten csak a hadakozáshoz értettek, de Hunyadi nem ontott királyi vért. „Győzni és menteni akart, de nem uralkodni.” Tehát ő lett a lojalis alattvaló, és ennek megkonstruálásához jól jött Hunyadi román származása is. Ezt Hormayr biztosnak tartotta, de Zsigmond atyaságának az elfogadásával. A király a teherbe esett román Morzsina Erzsébetet Vojk Buti „magyar érzelmű és ezért elüldözött havaselti bojárhoz” adta feleségül, és amikor a királyi sereg 1393-ban Havaseltvére tartott, a határmenti Hollóson megszületett János. A hollós mese előadása után aztán a kis Jankó megkapta a hatalmas, 60 falut felölelő hunyadi uradalmat.⁷ Ugyanakkor Hormayr lojalitásának megvoltak a határai. Cillei Ulrikot mélyen elítélte, és Hunyadi szájába ad olyasmit, amire nincs forrás, éspedig így üzent az előkelő származásával büszkélkedő grófnak: „Mondjátok meg uratoknak, hogy öszvérből nem lesz nemes paripa,” ő maga gyilkos,

³ Caroline Pichler: *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. II.* München, 1914. 13.

⁴ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, MIL 4-23. (Brünn, 1816. jún. 20.)

⁵ Schröckinger: *Der hunyadische Rabe. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, 1818. jan. 19–21., 8–9. sz., 29–30.

⁶ André Robert: *L'idée nationale autrichienne et les guerres de Napoléon.* Félix Alcan, Paris, 1933.

⁷ Joseph Hormayr: *Johann Hunyady Corvin. Oesterreichischer Plutarch, oder Leben und Bildnisse aller Regenten und der berühmtesten Feldherren, Staatsmänner, Gelehrten und Künstler des österreichischen Kaiserstaates. II.* 1807. 79–85.

akár az apja, és „ha engem megvet, apját kell megvetnie”. A Cilleire támaszkodó V. László jelleméről pedig Hormayr úgy nyilatkozott: nincs.⁸

Hormayr műve Magyarországon sem maradt visszhang nélkül. Teleki József becsülte szakmai értéke miatt Hormayr műveit, lépten-nyomon hivatkozik rájuk, és azért némi malíciával megjegyezte, hogy egyik tanulmányában már korábbi „állításáról mintegy megfejtkezve,” az atyaság kérdésében úgy nyilatkozott, hogy vagy Zsigmond volt az atya, vagy egy havaselvi kisbojár.⁹ Egyébként Hormayr „Plutarkhosza” fellendítette a Hunyadi-kultuszt. Nyolc év múlva, 1815-ben megjelent a magyar *Nemzeti Plutarkus* is. Ebben „Corvinus János – kit másképpen Hunyadinak hívnak [...] Erdélyben Hollós nevű faluban született 1402-ben; atyja Buto egy nemes oláh s katona; anyja Paleologa Erzsébet, az utolsó konstantinápolyi görög császárnak rokona vala.” Ilyen jó származás után már szinte érthetetlen, hogy „Hunyadi, kiben minden virtus megvolt, ki vétket nem ismért, kiben maga a fondorló irigység sem talált egyebet homályos eredeténél, amit ócsárolhatott”.¹⁰ Azt sem lett volna már tanácsos. Hiszen jelen volt a napóleoni háborúkban. Nincs költő, aki ne énekelte volna meg, és ne idézte volna fel az ő alakját, gyakran Árpád mellett. Igazában a múzsák akkor ihlették meg költőinket, amikor vége szakadt a gyilkos háborúskodásnak.

Hunyadi a nemzeti propaganda élén?

Költészetünkben az 1850–60-as években is él még Hunyadi, de valójában csak egyetlen hosszú lélegzetű hősköltemény látott napvilágot. Kisfaludy Sándor adta közre 1816-ban, és mihelyt megjelent, megküldte József nádornak. Hódoló levelében büszkén vallotta, hogy a nándorfehérvári „katasztrófát történeti drámában” örökítette meg, és ez „az első ilyen jellegű magyar eredeti mű, amely a történelemhez hűen mutat be mindent. A szükség idejében, amelyben most minden nemzet él, bár ne vétse el hazafias hatását.” Személyes háláját is kifejezte a nádornak, amikor azt hangoztatta, hogy azért tudta oly méltó módon megörökíteni Hunyadit, mert ő maga az 1809-es nemesi felkelés során nádori szárnysegédként tevékenykedhetett. Hízelgés ez a javából, de harapással, mert a nádort és Hunyadit egymáshoz hasonlította, és azért érezte a különbséget. „Az irigy kor vétke az, hogy nem fejlődött ki a szerencse és a ragyogó hírnév katasztrófája, amely Királyi Felsőged örökzöld tölgykoszorújába Hunyadi János babérját is beleszötte volna.”¹¹

A hősköltemény arról szól, hogy Czillei és néhány főúr összeesküvést sző Hunyadi ellen, de miután ezt leleplezik, kibékülnek, ugyanakkor a török ellen semmiféle segítséget sem nyújtanak, de végül is a nagy hadvezér Nándorfehérvárnál egyedül is képes győzni. A mű némileg allegória is. Kisfaludy Hunyadi alakjában József nádort, Czilleiében János főherceget, Mohamedben Napóleont, a gonosz főurakban az osztrák katonai vezetőket jelenítette meg.¹² Kisfaludy említett levelében a nándorfehérvári katasztrófáról jelezte, hogy az a hódító törökök számára jelentett katasztrófát, azt is elmondta, hogy a nemzetek hazafisége fékezte meg

⁸ Joseph Hormayr: Ladislaus Posthumus. *Oesterreichischer Plutarch*, IV. 1807. 46–63.

⁹ Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon* I. 30.

¹⁰ Kölesy Vincze Károly: Hunyadi, Magyarországi Kormányzó. *Nemzeti Plutarkus vagy A Magyarország s vele egyesült Tartományok Nevezetes Férfiainak Életirásai* I. 1815. 35., 46.

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár, N 22 József nádor levéltára, 46. cs. 4–5.

¹² Fenyő István: *Kisfaludy Sándor*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 309.

a napóleoni orkánt, amit viszont a nádor szerencséséről írt, az a magyar nemesi felkelés balszerencséje volt, az, hogy Győrnél szétverték a franciák. És nemcsak a balszerencse játszott közre, hanem a rossz hadvezetés, amely sokak szerint szándékosan le akarta jártni a nemesi felkelés intézményét, kompromittálni akarta a magyar nemességet.

Erre mondhatni, hogy nemesi mese. Hiszen Petőfi szépen megírta: „Majd elfeledtem győri vitézségtek. / Mikor emeltek már emlékszobort / A sok hős lábna, mely ott úgy futott? // Jogot a népnek, az emberiség / Nagy szent nevében, adjatok jogot”. De lett volna Petőfi is ott, csak egyetértett volna a felkelőkkel. Például azzal, aki Alvinczy György tábornoknak, aki maga is a helyzet áldozata volt, így tette szóvá, hogy nem jó a pisztolya: „No! Fogja Kend, bassza meg kend ezt a kispuskát, ennek se kakasa, se kovája!” Aztán annak is igaza volt, aki így reklamált: „ilyen golyóbist adtak nekünk, midőn az ellenség olyanokkal, mint a fejem, lövöldözött, tehát ne csudálja kelmed Alvinczy uram, hogy a legbizonyosabb halálnak így kitétetve lévén, kéntelenek voltunk hazánknak további javára magunkat megtartani”.¹³

Kisfaludy Hunyadija programként szolgáló végrendeletet adott:

Vezette lelke a keresztény vallás,
Hazafiság, becsület és emberség,
A szent igazság s hív barátság.

...

Istent, hazát, a nemzetet szolgálni volt,
Miólta emberré levék, valómnak
Valamennyi érzeménye, gondolatja,
S örökül barátim, gyermekim, tinéktek
Megtörhetetlen, tántoríthatatlan,
Életben és halálban állandó, hív,
Igaz hazafiságom hagyom most.

Kérdés: Frázisok.

Válasz: Irányadó értékek. És tanácsok. Például:

Hazám javáért, hogy ha más különben
Nem boldogulna, még talán
A Bezebubbal is kezet fognék én.¹⁴

Maga Kossuth fogadta meg ezt a jó tanácsot, és nem is tagadta. 1848 nyarának végén, látva, hogy az osztrák centralizációra törő körök Jelašić horvát bánnal szövetkeznek a magyar kormány ellen, felvetette újra, mint 1842-ben, Horvátország és Magyarország különválását.

¹³ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Lat. 374. „Fragmenta historiae secretae sui temporis, cum particularibus quibusdam eventibus, et Appendice nonnullorum memorabilium pro Bibliotheca Nationali per Antonium Szirmay de Szirma [...] conscripta. Anno 1811. 90.

¹⁴ Kisfaludy Sándor: *Hunyady János*. Buda, 1816. 128.

Mint egyik barátjának írta: „Én alkuszom az ördöggel is – de a schwarzgelb reakcióval egy hajszálnyit sem – ha darabokra vagdálnak is.”¹⁵

A következő jó tanács:

Egy lélek, egy test, egyazon szív, egy ész
 Legyen, maradjon a magyar nemesség,
 Kegyes atyja, általában és egyenként,
 A pórnak és jobbágnak.¹⁶

Ez nem egyszerűen nemesi patriarkalizmus, hanem annak a sokat emlegetett „nemesi nagylelkűség”-nek az erősítése is, amely ahhoz kellett, hogy 1848-ban a pozsonyi diétán elfogadják és elfogadtassák a nemességgel a jobbágyfelszabadítást. Kisfaludy nem volt Kossuth, de 1839-ben részt vett Zala megye liberális szellemű követutatisításának elkészítésében. Az egyik diétai követ pedig maga Deák Ferenc volt. Igaz, ő nem akart az ördöggel szövetségre, sőt, amikor úgy látta, hogy csak kemény kortes-verekedések árán választják őt meg követnek, azzal fenyegetőzött, hogy inkább elmegy az országból, mintsem ilyen áron menjen a diétára. Aztán miután 1867-ben megkötötték a kiegyezést, nem ment el a koronázásra, és nem titkolta, Kossuth forradalma kényszerítette végül is a Habsburg-házat kompromisszumra. Egyébként olvasta Kisfaludy *Hunyadiját*. Amikor 1846-ban Szabó Pál megszökött a Kossuth-féle kereskedelmi társaság pénzével, keserűen vallott Kossuthnak: „Szabó Pál megszökését súlyos csapásnak tartom. De még szomorúbb kórjelnek, hiszen nemzetünk morális életében azt, hogy némely lapok szívből örvendeznek ezen eseményen, noha magok elismerik, hogy az a magyar hitelen súlyos sebet ejtett; örvendeznek csak azért, mert Szabó Pálnak s a kereskedelmi társaságnak legbuzgóbb pártolói más politikai elvekkel bírnak, mint ők. Ezen urak, úgy látszik, nem törődnek véle, ha kárt szenved is a haza, csak a másik pártot is érje a csapás. Ujlaky, az erdélyi vajda, a Hunyadi háznak halálos ellensége, midőn Cilley részletesen fejtegeti neki a módokat, melyekkel Hunyadiat meg lehet buktatni, komoly gondolatokba merülve, nem a Hunyadi-ház megbuktatására, hanem a javasolt módokra nézve azt mondja (Kisfaludy Sándornál) »csak a haza ne lássa kárát«. Ujlaky gyűlölni tudott úgy, mint ezen urak, de szerette mégis a hazát, – jobban, mint ezen urak, kik annak is örülnek, miről ők megvallják, hogy a haza látja kárát, – csak elleneik bukjanak.”¹⁷

Az írók úgy viszonyultak Kisfaludy *Hunyadijához*, ahogy az írók szoktak. Volt, aki sírva fakadt a gyönyörűségtől, és így lelkendezett az írónak: „A szeplőtelen *emberség* és a forró *hazafiság* annak egy pár tündöklő szárny, melyeken e munka az én vélekedésem szerint a felségek közé repül.”¹⁸ Volt, aki barátja szemébe hízelgett, háta mögött szapult. Például Virág Benedek, aki a kézirat első része láttán – a szerzőhöz intézett levélben – lelkesedett, és szidta kortársai tudatlanságát: „Hunyadidből első darab tegnap előtt ért hozzám. Égeek látni egész drámádat, mely igen szembetűnő a király és Ulrik, azaz a gyermek, ártatlan mind eddig, a király és a vén ravasz róka s gazember. Én gyakran óhajtom, hogy magyarjaink, kivált a neme-

¹⁵ Kossuth Lajos levele Csányi László országos biztoshoz. 1848. aug. 31. *Kossuth Lajos összes munkái*. CD Arcanum

¹⁶ Kisfaludy: *Hunyady János*, 302.

¹⁷ Deák Ferenc levele Kossuth Lajosnak. 1846. nov. 7. *Deák Ferenc munkái*. CD Arcanum

¹⁸ MTAKK, K 379/37 (A levél szerzőjét nem tudtam azonosítani.)

sek, jobban tudnák a történeteket. Egyre találtam, (hányan vannak!) kiről gondoltam, ez tud valamit, s azt sem tudta, mikor élt a nagy Hunyadi. A történekről beszélvén mindent öszve-zagyvált.”¹⁹ Aztán maga is nekiállt egy Hunyadi Lászlóról szóló műnek, amely Kisfaludyéval egyidőben látott napvilágot,²⁰ közben morgott, sőt, le volt „verve”, „szégyelli, hogy Kisfaludi olyat ír”²¹ – számol be erről egyik levelében Kazinczy, aki aztán megmosolyogta Virág művét,²² Kisfaludyét pedig egyszerűen „nyavalyás”-nak nevezte.²³

Kazinczyt részben esztétikai szempontok vezették. De alighanem ingerelte Virág kíméletlen és keserű realizmusa is. Gara nádor, miközben Hunyadi László elveszejtésén törte a fejét, a fényről és a népről nem éppen Kazinczy ízlésének megfelelően nyilatkozott. A fény ugyanis Kazinczy egyik kulcsszava volt, kultusz tárgya, a felvilágosodás, az új világ szimbóluma és valósága. A nép pedig természettől fogva jó, Rousseau tanításának megfelelően. Csakhogy Gara – Virágnál – magában így morfondírozott:

Minden halandó e csalárd fényért eped,
Lót, fut. Világban ez legédesb állapot.
Valaki dücsőséggel kimúlhatott, akár-
Hogy éle, igazíttathatott. Bátran! Gara!
Szabd magad e törvényhez, amelyet követ
Egy nagy világ. Reményed a népben lehet.
Hol érdemek nincsenek, ott vakítani kell.²⁴

Kazinczy Ferenc, bár levelei olykor valóságos értekezések, olykor a szűkszavúság költője volt, aki arra tört, hogy körülírja vagy inkább sejtesse a kimondhatatlant. Kisfaludy viszont olykor valóságos paródiája önmagának, íme, egyik Hunyadi-verse:

Rajta! rajta! hazafiak,
Rajta, Árpád fiai!
Ne hagyjuk, hogy fészkeinket
Lakják Ómár fattyai.
Hazánk sorsa Hunyadyvá
Tegyen minden együnket, –
Áldja Isten fegyverünket,
Vezéreljen bennünket!

Csak mellesleg megjegyzendő, hogy Kisfaludy verse beépült a nemesi folklórbá, így egyik későbbi életképben a sírva-vigadó atyafiak hiába kértek a dalnoktól valami vidám dalt, a válasz:

¹⁹ MTAKK, K 378/20. Virág Benedek levele Kisfaludy Sándornak. Buda, 1814. máj. 14.

²⁰ Virág Benedek: *Hunyadi László*. Pest, 1817.

²¹ *Kazinczy Ferenc levelezése* XIV. Szerk. Váczy János. MTA, Budapest, 1904, 204.

²² *Kazinczy Ferenc levelezése* XV. Szerk. Váczy János. MTA, Budapest, 1905, 301.

²³ *Kazinczy Ferenc levelezése* XV. 218.

²⁴ Virág Benedek: *Hunyadi László*. Pest, 1817. 22.

Urak! Felel Kálmán mester, magyar vagyok és nemes
Nem tud a szív víg nótákat, midőn súlya tetemes.

És következett Kisfaludy átírt változata:

Rajta, rajta hazafiak, rajta Árpád fiai
Ne hagyjuk, hogy fészkeinket lakják Omár fattyai,
Hazánk sorsa Hunyadiá tegyen minden együnket,
Áldja Isten fegyverünket, vezéreljen bennünket.²⁵

Az érem másik oldala, hogy Kisfaludy derék katona volt, Kazinczy pedig ritkán övezte fel magát kardjával, például 1790-ben a pesti Egyetemi Könyvtárban olyan karddal feszített, amelyet egyébként hüvelyéből nem lehetett kihúzni.²⁶ A vajdahunyadi várat és hőstét idéző, ugyancsak 1816-os költeménye viszont másként mozgósít:

Szirt! rendíthetetlen, mint karja és keble rakódnak,
Nagy mint ő, nagy mint társai, mint maga nagy!
Hol van urad? hol van Mátyása? hová leve László?
Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?
»Nincsenek!« így dörög falaidnak kriptai csende.
Nincsenek? ah... De mi ez? látom-e nyílni kapud?
Látom; zászlóját már szélnek ereszti Capistrán;
Íme indul s vezet győzdelemre hadát.
Szól a tárogató, s a síp, a trombita, s a hős
Néma haragjában most maga léptet elő.
Jobbja és balja felől László szökdelletti ménét,
S atyjának veszi és osztja parancsolatit..
Szirt, mi vagy, és mi valál egykor! Megborzadok. A hív
Érzi a szent jelenést, s felriad álmaiból.²⁷

Ez a költemény első olvasásra nemzeti ébredésre buzdító nacionalista propaganda, de nem tűnt el belőle a szabadkőműves eszmény. A hűség éppen arra utal. A felvilágosodás eszményeinek éltetésére. Alighogy ezt a fent idézett versét megírta, kirobbant a vita Kantról, és ez a vita erkölcs és politika viszonyáról és természetesen: az emberi szabadságról szólt. Kazinczy ebbe is bekapcsolódott. Kant és Rousseau szellemében oktatta lányát is: „egyedül az szerencsés, aki azt cselekszi, amit az ész és kötelesség parancsolnak”.²⁸ Zrínyi Miklós szigetvári beszéde is a kanti kategorikus imperatívusz: „Vitézek! Veszünk kell, s örömmel fogunk. [...] Becsületes ember semmi tekintetek által nem engedi magát kötelességétől elvonni.” Mert

²⁵ Egyetemi Könyvtár Kézirattára, H 129 Verskéziratok.

²⁶ Váczy János: *Kazinczy Ferenc és kora* I. MTA, Budapest, 1915, 414.

²⁷ Kazinczy Ferencz: *Erdélyi Levelek. Felső Magyar Országai Minerva*, 1831. III. k. 698.

²⁸ MTAKK, Ms 4750/64.

az önérdekre hajló „galád ész nem ész, de a kötelesség kötelesség”.²⁹ Ennek pedig Hunyadi lehetett csak a példamutató hőse.

Ugyanakkor szabadkőműves barátja, Aranka György 1811-es tanulmánya mélyen hatott rá, bár nem igazán tetszett neki, mert „csínatlan és zavaros”.³⁰ Ezt Kazinczy abban a cikkében jelezte, amelyben úgy vélte, mindent tisztázott. „Hunyadi Jánosnak származásáról írt Értekezésemben tetszem magamnak. Bizonyító okaim tántoríthatatlanok, s magaméi” – írta Kis Jánosnak.³¹ Egyébként leveleiben keményen szapulta Arankát rossz stílusa miatt. Igaz, amikor olvasta Aranka kéziratát, stílusát nem próbálta javítani, viszont gratulált annak bemutatásához, „hogym Hunyadi János nem fia Sigmond gonosz Királyunknak”.³²

Kazinczy ez esetben még némileg álnok is volt. 1823-ban *Erdélyi levelek* című művében újra közölni akarta erdélyi barátja – Aranka György – írását, nyilván a kontraszthatás kedvéért. A kenéz-kérdésben Benkő szövegtét vette át, magyarázó jegyzetet fűzött Aranka szövegéhez: „Kenéz (ex ki-néz) inspector, előljáró.”³³ Aranka nem akart Benkővel vitába szállni, Kazinczy viszont igen. Készülő könyvének egyik közzétett részletében diadalmasan tudatta, sikerült megcáfolni a Zsigmond-féle atyaságról szóló „bitang hírt”. Okfejtése ma is helytálló: „Gyengéje az embereknek, hogy midőn szertelen érdem vakítja el szemeiket, készek azt hinni, hogy valamint azok igen nagyok, akiben olyat látnak, úgy eredeteknek is igen nagynak, igen fényesnek, csudásnak kell lenni. A táborból hazajött katona sokat tud, s a szeretett vezér felől szeret is sokat beszélni, s azon távoli időkben még nem olvastatának újságlevelek és biográfiák. Hunyadinak barátai mind hűségéből, mind hiúságból beszélék a regét, irigyei pedig kaptak rajta; ezek, mert elhomályosította annak születését, aki őfelettek vakító fénnel ragyogott, amazok, mert nekik törvénytelen ágyból születni, de királyiból, kevesebb gyalázatnak tetszett, mint nagy fénynek királytól, bár renden kívül. Heltai szerint a történet szülte a címert a hollóval és gyűrűvel, én pedig csudálom, hogy még eddig senki sem juttat arra gondolatra, hogy a címer szülte a Heltai által beszélt regét, a címer a Bonfini meséjét is, hogy a mi vajdánk a római Corvínuszok maradéka, és ama másikat, hogy a mi vajdánk Hollóson született, mely felől azt sem tudjuk, hol kell keresnünk abroszainkon. A még nem férfi, hanem csak ifjú Hunyadi lovaggá és szentelt vitézzé Zsigmond alatt leve, Zsigmond alatt játszott páncéljátékokat, s e játékokban oly pajzzsal jelene meg, melyen a gyűrűt tartó holló vala kifestve, s a magyar trubadúr neki áll, s egy rendes novellácskává változtata, amit a pajzson látott, ahogy ezelőtt ötven esztendővel a mi verselgetőink magyarázgaták heraldico-poetice a magok megholtjaiknak címereiket, még ha a magyarázatot magok ők, s olykor a hallgató sokasággal együtt nevétték is.”

A lényeg: a hőst „Hunyadi (Székely és Oláh és Buthi) Vojk fiának kell tartanunk” Hunyadit, és ezzel – fejtegette Kazinczy – „a nagy Magyarnek fénye én általam tisztult meg egy szennyétől”. Hiszen Benkő érve Zsigmond atyasága mellett, az, „hogym a regét egész Erdéllyel magok a Csolnakosi urak is beszélék, az ugyan a dolgot hihetőbbé nem teszi”. Periklész hazá-

²⁹ Kazinczy Ferenc: Zrínyi Miklós Szigetvárat. *Hébe*, 1825. 14.; Hausner Gábor: „Zrínyi Miklós Szigetvárat”. *Somogy*, 1992. 1. sz., 62.

³⁰ Kazinczy Ferenc: Megcáfolása azon bitang hírnek, hogy Hunyadi János Magyar-Országai Kormányzó és Erdélyi Vajda vad ölelésből eredett. *Tudományos Gyűjtemény*, 1818. 1. sz. 41.

³¹ *Kazinczy Ferenc levelezése* XV. 494.

³² *Kazinczy Ferenc levelezése* II. Szerk. Váczy János. MTA, Budapest, 1892, 2.

³³ OSZKK, Quart. Hung. 4053. Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek 1816. 29.

jában Jupiter fiának tartanak Hunyadit. Az, hogy Czillei „ötlet oláhnak és ebfajtának szidalmazta”, csak szitok. Hunyadi Erdély szülötte volt, „nem gazdag, de régi nemesi ház gyermeke volt, s Hunyadon másokkal bírt, s a katonai pályán előmenvén ott másoknak birtokaikat pénzen megszerezte”.³⁴

Kazinczy most és később sem feszegette, hogy Hunyadi román lehetett-e vagy sem.³⁵ Társadalmi állása és születése érdekelte. Megnyugtatta, hogy nagy embernek nem volt gonosz apja, de aztán kipihente felfedezése körüli izgalmaikat, és megnyugodott. Dessewffy Józsefnek arról írt: „Megmondám, hogyha az volna, aminek Heltai fecsegi, nem volna mit szégyenlenie, mert Jephthén kívül is vannak olyak elegek. De ha nem az, és mégis annak mondják, nem vala-e méltó kérdeni, az volt e?”³⁶

Úgy tűnik, mintha a vita résztvevői Hunyadit olyan társadalmi státusban szerették volna látni, amely saját társadalmi státusukhoz hasonló. Gróf Dessewffy József is csípős megjegyzéseket fűzött a lapszálon Kazinczy cikkéhez, bár ezeket Kazinczy nevetségeseknek tartotta, de azért őt jobban kímélte leveleiben, mint Arankát, nem is akarta azokat közzétenni, mert „nem szerettem, hogy Pipszen mosolyogjon a világ”.³⁷

A paraszti származású Kis János evangélikus püspök mintha abból a világból szerette volna eredeztetni Hunyadit, amelyből ő maga is jött. Meg is írta Kazinczynak, „hogy Hunyadi rendkívülvaló nagyember volt, a tagadhatatlan, de szégyellésre méltó, hogy ennyi bizonytalanság fedi születését.” És úgy vélte, hogy a Csolnakosi család története tisztázhatja a kérdést.³⁸

Ez furcsa történet. Nem véletlen izgatta Csolnokos Kazinczy fantáziáját is, Benkónél olvasott a falu sajátos helyzetéről, és amikor ott járt, alig hitt a szemének, amit látott: „Ebből a nemzetségből származott (a Jariszló nevet Csolnakosira változtatva) a nemes csolnakosi Csolnakosi család, amely Corvin Jánostól nagyfokú mentességet szerzett ennek a Csolnakos falunak, s ezt Magyarország királyai és később Erdély fejedelmei is megerősítették, és a mai napig érvényben van. Ennek a falunak a jobbágysai ugyanis adót nem fizetnek, nincsenek alávetve a vármegye hatáskörének, bűnügyeik az úriszéken, vagyis földesuraik előtt folynak, és megvan a felfolyamodási joguk a nemes Királyi Táblához. A királyi pecsétek és parancsok náluk hatályukat veszítik, ha nem járul hozzájuk a csolnakosi urak nagyobb pecsétje mint ellenjegyzés. Ily módon a Csolnakosi urak ebben a helységben kiskirályok módjára uralkodnak, de a többi erdélyi birtokukon, hasonlóan más nemesekhez, nincsenek kivételezve a kerületük hatásköre alól.” Kazinczy következtetése: „Ez a Csolnakos falu egész San-Marinosa Erdélynek teste között.”³⁹

A falu jobbágysága valóban még 1816-ban is, amikor Kazinczy Hunyadban járt, adómentes volt. Az 1850-es évek dereka felé Kővári László a korabeli Erdély egyik legjobb ismerője úgy vélte, hogy a Csolnokosi „legregényesebb kiváltságú család Erdélynek: fejedelme vala falújának.” Hunyadi „a faluval együtt a falu kenézségét is a családra ruházta, vagy is egy kiváltságot, mely szerint e falu országos adót nem fizetett; a falu népe perét a földesúr látja el, s az

³⁴ Kazinczy: Megczáfolása azon bitang hírnek, 43–52.

³⁵ Kazinczy Ferencz: Erdélyi Levelek. *Felső Magyar Országai Minerva*, 702–703.

³⁶ Kazinczy Ferenc levelezése XV. 401.

³⁷ Kazinczy Ferenc levelezése XV. 535.

³⁸ Kazinczy Ferenc levelezése XVI. Szerk. Váczy János. MTA, Budapest, 1906, 17.

³⁹ Kazinczy Ferenc: Megczáfolása azon bitang hírnek, 52.

nem a megyére, hanem a királyi táblára fölebbeztették; végül a felsőbb rendeletek csak akkor találtak hatályt, ha arra a legidősb Csolnokosi is ráüté pecsétjét. Ezen anomal kiváltságosság Hunyadi kora után nemcsak megerősítették; de a család annak még a múlt században is birtokában látszik lenni, legalább Benkő mint létezőről emlékeznek. Mikor ment össze, megmondani nem tudjuk: annyit látunk, hogy Hunyadmegye követői az 1838-ki országgyűlésen a család nevében azt visszaállítani kérik.⁴⁰ Az 1820–21-es úrbéri összeírás folyamán ugyanis már hiába tiltakoztak a helyi urak – mondván, hogy „ezen birtokunk néhány száz esztendőktől fogva egészen mind allodiális és nobilitaris hely”, számba vették a jobbágyok szolgáltatásait és földjeit.⁴¹ Viszont azért csak sikerült elintézni, hogy később gyanúsán kevés adófizetőt tartsanak nyilván, akik gyanúsán kevés adót fizettek.⁴² Az adómentességénél még jobban izgatta Kazinczy fantáziáját az állítólagos Hunyadi rokonok sorsa. Az *Erdélyi levelek* kéziratában még feltette a kérdést: miként lehet, „hogy hatalmasabb nagyjaink közül azok, akik nem ismerik az atyai örököket, egy ifjú Csolnakosit, ki lélek szikráját mutatná, által nem veszik nevelésre s azt nagygyá nem csinálják?” Az alábbiakat viszont kihúzta: „Ha a sors engem tett volna egyikévé ezeknek, én tenném, amit itt mondok, s leányom akkor örömmel fogná jobbát s gazdag birtokát a hősök maradékának nyújtani. Ezt nem értem.”⁴³ Geneológiai kézikönyvünk ezután csak annyit ír: „A Csolnokosi család – mint Erdély jobb családainak egyike – él jelenleg is.”⁴⁴ 1907-ben hantolták el – a gyászjelentés szerint – a „régí főnemesi család utolsó sarjja”-t – Csolnakosi Csolnakosy Dánielt– Vajdahunyad római katolikus temetőjében. A család címerében nyíllal átlótt hollót láthatunk – a csőrében gyűrűvel.⁴⁵

Ez a kitérő azonban ne terelje el a figyelmet arról, hogy Kazinczy megmagyarosította Hunyadi. Kétségtelen, de jóhiszeműen járt el, és nem akart nagyon belenyúlni a darázsfszékbe, éspedig nem akarta feszegetni azt, hogy a hátszegi nemesek közt sok a román eredetű, mert azok nem vették volna jónéven. Kazinczy az úgynevezett nyelvi nacionalizmust képviselte a Berzeviczy-féle „államnacionalizmussal” szemben, de mérsékeltlen tette ezt. Ezért Rummy Károly György, aki okosan intett arra, hogy a megyei életben tegyék lehetővé a nem magyar nyelvek hivatalos használatát, és éppen Kazinczyra hivatkozott, akinek „hozzám és másokhoz írt barátságos és bizodalmas levelei patriotizmust és kozmopolitizmust lehellenek, s a patriotizmusnak kozmopolitizmusval való összekapcsolásában példám vala és marad”.⁴⁶

Hunyadi mindkét nemzeteszemény hordozóinak hőse lehetett. A nyelvi nacionalizmusnak éppen úgy, mint a hungarusnak. Fessler Ignác Aurél, aki kapucinus barátként kezdte pályáját, szabadkőművesként folytatta és az oroszországi evangélikusok püspöke lett, miközben megírta kora legkomolyabb Magyarország-történetét, programszerűen mondta ki: Hunyadi élete „tükre annak a nemzetiségnek, amivé Magyarország különböző népei egy magyar nemzetté

⁴⁰ Kővári László: *Erdély nevezetesebb családai*, Barráné és Stein bizománya, Kolozsvár, 1854, 65–66.

⁴¹ MNL, F 52 Cziráky-összeírás 81. k.

⁴² MNL, F 392 Adózó családfők 1831; F 399 Bilanx quanti contributionalis

⁴³ OSZKK, Quart. Hung. 4053. Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek. 1816. 122.

⁴⁴ Nagy Iván: *Magyarország családai* III. Pest, 1858.

http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_03.pdf (2018-02-21)

⁴⁵ MNL, P 1929 Czakó Károly geneológiai jegyzetei, 12. cs.

⁴⁶ Rummy Károly: Válasz Tóth Lőrincz urnak. *Hírnök*, 1840. szept. 7. 72. sz.

(Eine Ungrische Nation) válhatnak és válniuk kell”.⁴⁷ Egyébként Fessler úgy vélte, hogy Hunyadi régi, de elszegényedett havaselvi család sarja.⁴⁸ Fessler második, átdolgozott kiadásában hiába keressük az említett idézetet, és míg az első kiadásban Hunyadi eredete sötét, a másodikban plebejus.⁴⁹ Mégis Fessler hungarus nemzetkultusza a polgári magyar nemzethez vezető híd volt. Közben Hunyadi alakja és példája mintha háttérbe szorult volna.

1830-ban a párizsi forradalom nyomán úgy felpozsduált a politikai élet, hogy már nem volt rá oly nagy szükség a mozgósításban. A reformerek maguk is hősök voltak, a szellem hősei is, akik a polgári átalakítás stratégiáját és taktikáját szóban és írásban a romantika és realizmus legmagasabb szintjén érvényesítették, emellett Wesselényi Miklós fizikai erővel tűnt ki, Széchenyi építőmunkával, Kossuth a fáradhatatlan agitációval, Deák bölcsességgel. És színre léptek nagy költőink. De hőskölteménynek már nem volt keletje. Czuczor Gergely 1830-ban nekilátott egy eposznak, de ami elkészült belőle, az már nem tetszett neki, sőt 1850-ban még azt is el akarta égettetni,⁵⁰ ezért csak egy kis népszerűsítő munkára vállalkozott, amelyet alapvetően Fessler és Engel időközben megjelent magyar történeti munkái alapján állított össze. Lektora, Kis János akadémikus annak rendje és módja szerint elkaszált, amikor azt fejtegette, hogy az Akadémia ilyen művet nem adhat ki, mert „a tárgyak általajába nincsenek eléggé filozófiai lélekkel s kritikai szemekkel tekintve, a történeti adatok nincsenek úgy rakva, rendelve és szerkesztetve, hogy tőlök kívánt foganatú behatást várni lehetne”.⁵¹ Ettől függetlenül Czuczor munkája megjelent, kétszer egymás után, és az irodalomtörténet a Hunyadi- reneszánsz jelentős megnyilvánulásának tartja. Viszont a lektori jelentéstől elment Czuczor kedve az eposztól, de a könyvsiker hatására is írt egy olyan Hunyadi-költeményt, amelynek hőse olyan, mint Cincinnatus, a római államférfi, aki éppen földjét szántotta, amikor a haza megmentésére harcba szólították, és meg is mentette Rómát, az agg Hunyadi János pedig, miután háromszor kérték fel, a török veszély hírére Magyarországot mentette meg. És az irodalmár 1940-ben elmondhatta: „A gyermekévek egyik legerősebb benyomása, amit Czuczor *Hunyadija* tesz az iskolásfiúra.”⁵² Az sem véletlen, hogy Hunyadi ma újra divatba jött, és méltán...

⁴⁷ I. A. Fessler: *Mathias Corvinus* II. Breslau, 1793. 16.; Ua.: *Die Geschichten von Ungern und ihrer Land-sassen* IV/2. Leipzig, 1816. 620.

⁴⁸ Dr. Feßler: *Gemälde aus den alten Zeiten der Hungarn* III./1. Carlsruhe 1809. 14.

⁴⁹ Fessler: *Die Geschichten*, IV/2. 666.; Ignaz Aurelius Fessler: *Geschichte von Ungarn* II. Szerk. Ernst Klein. Leipzig, 1869. 513.

⁵⁰ Zoltvány Irén: Czuczor Gergely élete. *Czuczor Gergely összes költői művei* I. Szerk. Zoltvány Irén. Franklin Társulat, Budapest, 1899. 18–22.

⁵¹ MTAKK, RAL 204/1832.

⁵² MTAKK, Ms 5999/30–32. Hankiss János: „Mond és marad nyugodtan...” Cincinnatus–Hunyadi–Washington–Deák. 1940.

FÖRKÖLI GÁBOR

A bőség zavara

SZILÁGYI ISTVÁN: MESSZE TÚL A LÁTHATÁRON

MMA Kiadó
Budapest, 2020
512 oldal, 4800 Ft

”

Gondolta volna a kedves olvasó, hogy a puskacsó nem jó szívoszálnak? Szilágyi István új könyvéből, amelynek címe *Messze túl a láthatáron*, most megtudhatja. A regény szereplői oldalakon keresztül fejtegetik, hogyan lehet a bort a leghatékonyabb kiszívni a kancsóból, akár fekvő helyzetben is. Bár Szilágyi humora decensebb és visszafogottabb, a részlet sok szempontból hasonlít a *Gargantua* hírhedt *torche-cul* fejezetére, amelyben a nyiladozó elméjű ifjú óriás aprólékosan elmagyarázza, hogy hosszas kísérletezés után mit talált a legalkalmasabbnak seggtörlésre. (Egyébként a pelyhes kislibát.) Hasonlóan Rabelais művéhez, Szilágyi könyve bizonyos értelemben inkább enciklopédikus mű, mint regény, és bár majdnem pontosan ötszáz oldal terjedelmű, cselekménye szinte alig van.

A könyv a Rákóczi-szabadságharc idején, illetve az azt követő évtizedekben játszódik. A szerzőt a fejedelem alakja már régóta foglalkoztatta. Szimbólumként már a *Kő hull apadó kútba* című nagy erejű regény elején is megjelenik: a hazájától búcsúzva látjuk őt egy színes nyomaton, a régi tisztaszobák elmaradhatatlan ékességén. Ezúttal a szerző egész regényt szentelt a témának. A könyv főszereplője Tompay Wajtha Mátyás, kitalált figura, Rákóczi titkára. A regény első felében az Oszmán Birodalomból, diplomáciai küldetésről látogat haza családjához télvíz idején, amikor kiderül, hogy feleségét nem sokkal korábban elcsalta otthonról egy rejtélyes kuruc ruhás illető. Az asszonyt holtan találják meg, szánjával beszakadt egy jeges tóba. Wajtha Mátyást a regény második felében néhány évtizeddel később vármegyéje bírájaként látjuk viszont. Innentől kezdve a jegyzővel és a törvényszolgálattal beszélget személyes múltjáról, régi ítéleteiről, és miközben megtudunk egyet s mást felesége eltűnéséről is, felsejlik előttünk, hogy az új hatalom spionjai minden lépését követik az egykori kurucnak.

Szilágyi István előző nagyregényében, a hódoltság korában játszódó *Hollóidőben* mesterien használta fel a Ráckevé-

ről török rabságba hurcolt protestáns lelkész, Szegedi Kis Istvánnak tanítványa, Skarica Máté által írt életrajzát. Igazán azonban a szereplők teológiai, történelembölcseleti vitáiból lehetett érezni, mennyire magabiztosan kezeli a szerző a magyar reformáció korának történeti anyagát. Szilágyi ezúttal is a régiség irodalmi hagyományának elmélyült ismeretéről tesz tanúbizonyságot. Könyve írása közben ráérezett arra, hogy a koraujkori írásbeliség nem mindig a hierarchikus információelrendezés vagy a célirányosan haladó narráció híve, hanem a mellérendelésé, a halmozásé. A korszak több szónoklattana a bőséges beszéd művészeteként határozza meg a retorikát. Ha ugyanis nem dolgozunk ki megfelelő hosszúságú körmondatokat, ha nem halmozunk fel elég példát, érvet vagy jelzőt, nemcsak a mondandónk nem lehet elég meggyőző, hanem a szónoki képességeink bizonyítására sem lesz elég esztétikai terünk. Szükszavú szövegben egyszerűen nem mutatkozik meg a szónoki mesterség szépsége. Erasmus nyomán a kora újkor kétféle retorikus bőségről beszélt: a szavak bőségéről és a dolgozóról.

Ami a nyelvi bőséget illeti, Szilágyi zamatos nyelvében ezúttal sem kell csalódnunk. Mondhatnánk kissé közhelyesen azt is, hogy nyelve ízig-vérig erdélyi, de mégis teljesen egyéni módon használja a tájszavakat vagy a tőlük szinte megkülönböztethetetlen szóalkotásokat és idiomatikus fordulatokat. Az eredmény egy igen meggyőző, ám felesleges archaizálásoktól mentes régi-új magyar nyelv. A tárgyi bőség pedig, amelyről hosszasan kell szólnunk, leginkább Wajtha Mátyás beszélgetéseiben bontakozik ki. Jóllehet a párbeszédnek közben a regény valamennyire halad a főszereplő múltjának utólagos feltárása felé, ezeket olyan sűrű kitérők, elmélgedések tarkítják, hogy már értelmetlen volna azt mondani, hogy ezek másodrendűek az elbeszéléshez képest. Mintha a szerző Faludi Ferenc *Téli éjszakák* című keletes novelláit követné, amelyekben az elbeszélők párbeszédként előadott történetekbe antik példázatok és bölcseleti kitérők ágyazódnak. Szilágyinál pedig jogesetek, mindenekelőtt pedig boszorkányperek sorjáznak egymás után, és Wajtha Mátyás beszélgetéseiből a babonák, a népi orvoslás praktikáinak, a gyógyító és mérgező növények néprajzi igényességű gyűjteménye kerekedik ki, amelynek lehetséges előszövegei között az *Ördögi kísértetek* és Werbőczy *Hármaskönyvét* éppúgy ott találjuk, mint Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című emlékiratát, amelyben a szerző az erdélyi szokások megváltozása miatt dohog. A művelődéstörténet és a folklorisztika szerelmesei egyszer majd forráskutatói szemmel is átnézhetnék Szilágyi könyvét, aki minden bizonnyal módszeresen vadászta a szövegben előforduló kuriózumokat. Volna felfedeznivaló bőven, véletlenül én is tetten értem, hogyan merít a szerző a folklorizálódott közös anekdotakincsből. Egy alkalommal ugyanis Wajtháék egy olyan bűnügyet tárgyalnak ki, amelyhez hasonló Bálint Tibor kultikus lumpenregényében, a Kolozsvártott játszódó *Zokogó majomban* is emlegetnek: a gyilkosok patkónyomot ütnek az áldozat homlokára, hogy azt mondhassák, a ló rúgta agyon.

A felidézett nyomozásról, bizonyítási eljárásokról és ítélet-végrehajtásokról olvasva szintén megdöbbenőnek hatnak a már-már a körülményességig részletes leírások, amelyeket Szilágyi ízes fordulatai, gazdag metaforikus nyelve ment meg az unalomtól. Amikor Wajtha feleségét keresik, az elbeszélő aprólékosan bemutatja, hogyan török fel a jeget, hogyan haladnak fokozatosan a kutatással, és hogyan kell megkülönböztetni a frissen befagyott, göröngyös jégfelületet az eredeti sima jégtől. Egy másik helyen a beszélgetők azt fejtegetik zavarba ejtő részletességgel, hogyan hajtották végre Wajtha bíró ítéletét egy istenkáromlón. Innen azt is megtudjuk, milyen komoly technikai felkészültséget igényel a fizikai kegyetlenség: „A ko-

vácsról azt beszéltek, fél napon át próbálta kiokumlálni, hogy milyen szeget kalapáljon, az inasával kiöltette a nyelvét, s úgy forgatta a legényke fejét a patkolófészker gerendája iránt, ahogy majd Bőjtökös [a vármegye hóhérja] fogja az istenkáromlót, mikor az akasztófához a nyelvit odaszegezi. Merthogy a tekintetes úr keményen meghagyta, az istenkáromló nyelvet a vesztőnek anélkül, hogy levágná, kell a törvényfához szegeznie” – és még sokáig folytathatnánk az idézetet. Ez a sok konkrétum megdolgoztatja az olvasó figyelmét, de keveset hagy a képzeletnek. Nem a jelzés értékű fogalmazást és az elhallgatás írói fogását választja a szerző, hanem az abszurdításig fokozza a regényben teremtett világ leírását.

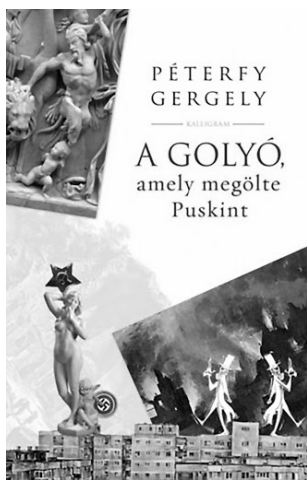
Ha tehát a történelmi krimiként is értékelhető szál szinte mellékes Wajtha bírók szerteágazó beszélgetéseihez képest, akkor nem kerülhetjük meg a kérdést, hogy mi a tétje ezeknek a múltidéző csevejeknek. Röviden: Wajtha, akit a vármegye emberei viselt dolgairól fagatnak, Seherezádé helyzetében van. Amíg beszél, fölényben marad. Meséivel tartja szóval és zavarja össze a botlásaira leselkedő spionokat, ügynököket, az új kormányzat embereit. Még az is lehet, hogy a bíró paranoiás, vagy hogy ha van is ügynök a közelében, nem az, akit ő annak gondol. Ő is sejti, hogy talán nem is az élete múlik a dolgon, vagy ha igen, legfeljebb halogathatja bukását, mindenestre addig is élvezi, hogy nyeregben érezheti magát, amikor állítólagos besúgója zavarán mulat.

Ez a zavar első pillantásra onnan eredhet, hogy Wajtha szerepet játszik, mókázik, színlel, és egyszer beszélgetőtársának őszinte megdöbbenésére eljártssza, hogy hisz a boszorkányok leleplezéséhez használt vízpróba erejében. Az igazán felkavaró viszont az, hogy Wajtha szinte minden beszédtemával a morális pozíciók bizonytalanságára mutat rá. Arra, hogy az ember nem is annyira etikai értelemben, mint inkább ismeretelméleti szempontból kevés ahhoz, hogy a másik ember élete felől dönthesse. Ez a meglehetősen egyszerű üzenet van a regény középpontjában (és ez az egyszerűség, evidencia talán nem is tesz jót a könyvnek: ha meg kellene neveznünk egy hibát Szilágyi művében, akkor az az volna, hogy a fent említett tárgyi gazdagság és bőség ellenére az írói fantázia nem mindig éri utol az illusztrálni kívánt bölcséleti tételt). Ebből a szempontból nagyon radikálisan kérdezi rá a szöveg a végét járó Rákóczi-szabadságharc mint sehová sem mutató, de annál több szenvedést okozó háború értelmére, és ebből a szempontból teszi fel a kérdést Wajtha, hogy vajon ítélkezhetünk-e embertársaink felett, és van-e értelme az aprólékosan kidolgozott jognak. Az egész gondolatmenet pikantériáját nyilván csak fokozza, hogy az ebbéli kételyeket éppen egy bíró szájából hallják potenciális feljelentői. A könyv a maga szépirodalmi eszközeivel, de filozófiai igényességgel vizsgálja a hatalom és a büntetés archeológiáját. Ennek az analízisnek kiemelkedő pillanata, amikor a szerző pontosan rámutat arra, hogy a hatalom nem igazságot tesz a bűnösökön, hanem – kisé Foucault módjára szólva – maga hozza létre a bűnös szubjektumokat a saját igényei szerint. Ha máglyára kell küldeni tíz boszorkányt a vármegyében, akkor a fogdmegek onnét is előkerítenek tíz boszorkányt, ahol egy sincs, miközben akár az igazi rablógyilkosokra rá sem hederítenek. *A Messze túl a láthatáron* Szilágyi István leginkább kísérleti jellegű regénye, ami nagyon nagy szó a szerző életkorában, akinek úgy látszik, hogy eszében sincs hattyúdala kérszülni. Ismerete nélkül nem lehet teljes értékű az eddigi életmű problémavilágának értelmezése, és bár valószínűleg nem fogja leváltani Szilágyi olvasótáborában a *Kő hull apadó kútba* és a *Hollóidő* helyét, legfeljebb a nagy életműhöz mérve tűnik valamelyest halványabbnak. De így is ragyog.

BOLDOG ZOLTÁN

Ami nem öl meg, az olvasóvá tesz

PÉTERFY GERGELY:
A GOLYÓ, AMELY MEGÖLTE PUSKINT

Kalligram Könyvkiadó
Budapest, 2019
408 oldal, 3990 Ft

”

Kevés olyan regényt olvastam az elmúlt öt évben, amelynek minden lapja érdekfeszítő, ahol minden bekezdésben történik valami lényeges, azaz nem lehet üresjáratról, öncélú nyelvzsonglőrködésről vagy erőltetett cselekményvezetésről beszélni. Péterfy Gergely számomra már a *Kitömött barbár*-ban bebizonyította, milyen kiválóan bánik a narrátorral, az előttem születő elbeszélés illúziójával, a történetközpontú prózával, amelynek nyelve gyakran költőivé válik. Mondatai gördülékények, könnyedek, etz XIX. századivá teszi a leírtaikat. Fokozottan igaz ez legújabb, *A golyó, amely megölte Puskit* című regényére, amely úgy mutatja be a XX. század második felének magyar történelmi eseményeit egészen a jelenkorig szöve a cselekményt, hogy a sorok között nyoma sincs az aktuálpolitikának, holott a szerző szinte influencerként szólal meg a közösségi oldalakon a legkülönfélébb közéleti kérdésekben.

Az író a XIX. században játszódó *Kitömött barbár*hoz képest tovább emelte a tétet, hiszen egész közel merészkedett mindennapjainkhoz, és ezzel teljesen megnyert, olyannyira, hogy bátran emeltem én is legkedveltebb regényeim közé a könyvet. Főleg azért tettem ezt, mert Péterfy műve olyan érzékletes tablót nyújt Magyarországról a második világháború utáni helyzettől napjainkig, hogy magyartanárként rögtön ajánlott olvasmánnyá tenném irodalom- és történelemóráimon is a regényt. A történet a kisemberré nyomorított értelmiségiek sorsán keresztül gyakran utal politikai, történelmi folyamatokra, de ez csak a regény egyik, a múltjával szembenézni kívánó magyar ember számára fontos szála, és a borító is ezt a megközelítést erősíti. Aki nem ilyen szándékkal vesz könyvet a kezébe, az is megtalálhatja benne számos emberi kapcsolat mélylélektani aprólékosággal ábrázolt izgalmas szövetét. Megkockáztatható, hogy aki sze-

relmes regényt vár Péterfytól, azt is megkapja. Éppen ez az összetettség, rétegzettség az, amely egy sokat olvasó országban a biztos siker záloga lehetne.

Péterfy Gergely úgy mutatja be egy család három generációjának életét, hogy mindvégig bizonytalan voltam abban, ez valójában róluk szól, vagy inkább a vidéki Magyarországról. Aztán lassan rá kellett ébrednem, hogy még ennél is többről van szó. Arról, hogy mindez olyan elválaszthatatlanul összefonódik, hogy már nem lehet tudni, hol végződik a személyes tér, és hol kezdődik a történelem. A három generáció sorsa bemutatja, mi történt a polgársággal, a kultúrával, a normalitással az elmúlt hetven évben. Azt is mondhatnám, hogy Péterfy új könyve az elmúlt évtizedek izgalmas problémagyűjteménye, egy végtelenített, Cseh Tamás-számokat tartalmazó lejátszási lista regénnyé alakítva.

Péter, az ötvenes években vidékre száműzött vallástörténész, Olga, a német-könyvtár szakon végző lánya és Olga fia, Kristóf, a félig történelemtanár, félig kétes ügyletekbe keveredő fiú sorsa önmagában is izgalmas olvasmány lenne. A magánéleti és közéleti problémákra egyaránt kitérő elbeszélés kiválóan mutatja be, hogyan próbálta megnyomorítani a Rákosi-, majd a Kádár-rendszer a polgári származású értelmiséget, és milyen szellemi menedéket tudott találni ezzel az elnyomással szemben a meg nem alkuvó, de emigrálni sem képes gondolkodó. Részévé válnak annak a folyamatnak, ahogy a hatalommal szemben Péter megtartja szellemi méltóságát, és lányát is képes azzal a polgári öntudattal nevelni, azon európai és egyetemes értékek mentén, amelyek teljesen idegenek a szocializmustól. Egy túléléstörténetnek vagyunk olvasói, ahol nincs sok erőszak, nem folyik vér, mert a hatalom nem jut be a rejtett padlószobákba, és ha még el is ér odáig a keze (amint utóbb kiderül), a szabad gondolat nem tud mit kezdeni. Belül mindenki szabad lehet, és ez a belső mozgástér biztosítja, hogy Péter unokája, Kristóf is értelmiségi lesz, de ő a jelenkorban már feladja a küzdelmet, főként magánéleti okok miatt, és először a virtualitásba menekülve végül az országot is maga mögött hagyja.

Innen nézve Péterfy Gergely egy értelmiségi család bukásának lépéseit mutatja be, amelyet a magánélet és a közélet egyaránt felőröl. A polgárság feloldódásáról, eltűnéséről is szól ez a családi szál, benne van a rendszerváltás utáni illúzióvesztés, amely hiába ad teret újra a szabad gondolatnak, az már nem képes a gyökerekhez visszanyúlni. Kristóft már nem érdekli annak a golyónak a rejtélye, amely megölte Puskint. Nem folytatja nagyapjának ez irányú kutatását, holott a téma ott hever előtte. De a világ változásai, az emberi kapcsolatok átalakulása már lehetetlenné teszik az elmélyülést. Hiába lépi meg azt Kristóf, amit anyja és nagyapja is elmulasztott, az ország elhagyását, ez már valószínűleg nem menti meg azt a szellemisséget, amelyet a szocializmus elől ügyesen elbújított Péter. Korábban kellett volna emigrálni, időben el kellett volna menni, vonhatja le a következtetést az olvasó, ahogy megteszi ezt Olga is. Talán itt kissé ideologikussá is válhatna a történet és a végkövetkeztetés, ha nem vennénk figyelembe, hogy ki mondja el a történetet, és ő miket tár fel a családdal kapcsolatban.

Péterfy Gergely regényében legalább olyan izgalmas az elbeszélés mód, mint maga a sztori. Hiszen a család egyik barátja, az Olga iránt évtizedeken át vonzalmat érző orvos, Karl a narrátor, aki főként Péter és saját apja elmondásából, részint dokumentumokból, egyéb forrásokból építi fel saját verzióját a családról. Karl egy erős önértékelési problémával küzdő doktor, aki tekintélyes testalkata miatt nehezen teremt kapcsolatot az emberekkel, valamint a korkülönbség is gátat szab annak, hogy szerelmet valljon az egész életében betegesen imádkolt Olgának. Ez a rögeszmés vonzalom biztosítja a regény dinamizmusát, ez a feszültség

készíteti arra az elbeszélőt, hogy jobban megismerje a családot, az imádott nő apját (Pétert) és fiát (Kristófot), aki jó barátjává válik. Innen nézve a regény egy függőség, egy szenvedély története, amely egy torz érzelmi ragaszkodás alapos kórképét tárja elénk, azt az utat mutatja be, ahogy Karl, a fiatal fiú felnőtte, orvosá válva próbálja magát kigyógyítani az anyja korabeli nőből és Magyarországból. A nő és a haza fogalma kissé összemósodik a könyvben, mindkettőhöz olyan erős szálak fűzik az elbeszélőt, hogy az elszakadási kísérletben csaknem megnyomorodik. Érzi mindkettő nyomasztó súlyát, a távolság, a nyugat-európai miliő némileg meggyógyítja, elfeledteti vele a tágabb és a szűkebb hazát, de folyamatos menekülése csak pillanatnyi győzelmekkel jár. Személyei előtt nincs búvóhely, és ez a regény összes szereplőjére jellemző. Pétert a klasszikus, keresztény európai értékekhez való ragaszkodása, Olga férjét, Áront kezdetben a kommunizmus iránti hite, majd a spiritualizmusba hajló ősmagyar hitvilág felelevenítése élteti. Olga barátnője, Ilona a rendszerváltás utáni politika megszállottja lesz. Olga az alkoholizmussal vészeli át a mindennapokat, végül menekülési kísérlete után a természetgyógyászatban találja meg a viszonylagos megnyugvást.

A regény központjába helyezhetjük a családot, az elbeszélőt, de állhat a centrumban az a szűkebb és tágabb tér is, ahol az események zajlanak. A Herkulesvárként említett hely valahol a Dunakanyarban és az ott található Waldstein-ház olyan terek, amelyek változása mind a család, mind a történelem alakulásával összefügg. Az elbeszélő, Karl a Waldstein-háznak is rajongója, hiszen ez az a szellemi központ, amely segít Péternek, Olgának és Kristófnak abban, hogy a Kádár-rendszerben valamennyit megőrizzenek abból az európai kultúrából, amelyet a szocializmus megpróbál teljesen eltüntetni. Herkulesvár kezdetben elhanyagolt környéke egyre jobban kiépül, urbanizálódik, és az odakerülő egyetemmel nyeri el mai, végleges képét. Ez az egyetem azonban egy kiüresedett szellemi központ, ahol a hallgatókat és az oktatókat nem érdekli a tudás, csak a diploma. A személyes hanyatlás- és szenvedéstörténetek párhuzamba állíthatók a helyek leépülésével, az emberi kapcsolatok folyamatos eltorzulásával.

Péterfy regényében komoly szerepet kap a családon belüli erőszak, az alkoholizmus, a beteges féltékenység, az elhanyagoló nevelés, a vidéki emberek kiszolgáltatottsága, a múlt eseményeinek képlékenysége, az egykori besúgás és azon ritka pillanatok, amikor a szereplők boldogok lehetnek. Ezek a helyzetek azonban mind szánivalók, hiszen Péter leginkább a barátjával folytatott szellemi párbeszéd miatt nevezhető boldognak, akiről végül kiderül: alapos jelentéseket ír róla. Olga az alkohol és fia miatt mondható boldognak, de utóbbit elveszti az előbbi miatt. Kristófot a nők tehetnék boldoggá, de ők is egyfajta önkínzó szenvedéllyé válnak számára, akár a véres, mégis biztonságot nyújtó számítógépes játéka. Karlnak már elég Olga közelsége, akit soha nem kaphat meg, és ezért nem tudja élvezni szakmai sikereit. Miért képtelen mindenki a boldogságra? Az ország az oka, vagy a szereplők lelki alkatából következik mindez? Mindenki oda helyezi a súlypontot, ahová szeretné. Én középre tettem.

Bár a történetben több a szenvedés és a szenvedély, mint a tartós boldogság, ezeket olyan költői erővel, olyan lélektani alaposággal mutatja be a regény, hogy az ábrázolás szépsége visszaadja a hitünket: nem vészett el minden az európai szellemi örökségből. Karl talán nincs tisztában azzal, hogy elbeszélésével ő az, aki nem hagyja érintetlenül elkallódni a múltat. Ő az, akit még érdekel, hogyan, milyen körülmények között ért célba az a golyó, amely megölte Puskint. Azzal, hogy ilyen alaposan elbeszéli Olgát, a lehető legközelebb kerül hozzá, mint ahogy az olvasó is Herkulesvárhoz, a Waldstein-házhoz és ezeken keresztül Magyarországot elmúlt hetven évéhez.

Péterfy Gergely realista regénye kiválóan sikerült példája annak, hogy a posztmodernből kiábránduló magyar próza miként mondhatja el a közelmúlt eseményeit, miként válhat a mikrotörténet kapuvá a nagybetűs történelemre, miközben a mű különleges alaphelyzete a soha be nem teljesülő rögeszmés vonzalommal önmagában is kiváló alkotássá teszi *A golyó, amely megölte Puskint*. Valószínűleg évtizedek múlva sokan említik majd együtt Krusovszky Dénes *Akik már nem leszünk sosem* vagy Szilasi László *A harmadik híd* című regényével a művek erős közéleti vonatkozásai miatt, de addig még sok bírálat is elhangozhat róla, hogy nem ábrázolja olyan polgárinak és szépnek Magyarországot, mint amilyennek szeretnénk látni. Mindez azonban csak jót tesz neki. Ahogy a mondás is tartja: ami nem öl meg, az erősebbé tesz. Így van ez az irodalom vonatkozásában is. Ami nem öl meg, az olvasóvá tesz. Akkor is, ha ez a golyó már megölte Puskint.

MÁRJÁNOVICS DIÁNA

Apánk szétrobbant mája

HARAG ANITA: ÉVSZAKHOZ KÉPEST HŰVÖSEBB

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
132 oldal, 2999 Ft

”

Az utóbbi években fokozódó figyelem kísérte Harag Anita rövidprózai munkáit. A pályakezdő szerző folyóirat-publikációi egyéni látásmódról, egyre biztosabb mesterségbeli tudásról, kísérletezőkedvről tanúskodtak; a tematikai és formai rokonvonásokat mutató novellák erős első kötet létrejöttének lehetőségére engedtek következtetni. A kérdést, hogy helytálló volt-e a prognózis, a Magvető Kiadó gondozásában megjelent debütáló kiadvány mai magyar irodalomban újdonságként feltűnő, marginális témákra koncentrált darabjai alapján érdemes eldönteni.

Az *Évszakhoz képest hűvösebb* legfőbb erénye nem a prózanyelv sajátlagosságában vagy a műfaji hagyomány radikális megújításában, sokkal inkább a kisszerűnek tűnő témák újragondolásában, érzékeny kidolgozásában keresendő. A jó arányérzékkel rostált, mindössze tizenhárom novellát magába foglaló kötet ismert élethelyzeteket villant fel. Az élesen körvonalazódó tematikai csomópontokkal rendelkező (a munkahelyi közösségben tapasztalt idegenségérzetről, párkapcsolati nehézségekről, a szülő-gyermek, unoka-nagyszülő viszonyának konfliktusairól szóló) kiadvány jellegadó darabjai pedig azok a novellák, amelyek eredeti módon teljesítik be a *banalitás átkeretezésének* programját.

A kötet kiemelkedő írása a *Székesfehérvárról nyugatra*. A novella egy alkoholista apa és lánya terhelt kapcsolatát írja le, miközben a leszakadó magyar vidék láttelejét adja. Az ötletes narrációs megoldással operáló elbeszélés történései egyszerűen összefoglalhatók: a Barbaraként nevezett nő az apa halálát követően próbálja rendbe rakni a hagyatékként rámaradt, omladozó vidéki házat. A homodiegetikus narrátor gyermekkori emlékeiről tudósító szövegrészletekből az élet-történetek sorsfordító eseményeire következtethetünk: „Anyuval Székesfehérváron maradtunk a válás után. Úgy emlékszem, sírtam, amikor István elköltözött ide. Székesfehérvártól harminc kilométerre van, nyugatra. Már akkor is sokat ivott, többször jött haza részegen, mint józanul, ilyenkor fur-

csán ködös volt a tekintete, egyenesen a szobába ment, és ledől az ágyra. Felmásztam a derekára, fületem a hátához nyomtam, és hallgattam, ahogy horkol. Ujjaimat a bordái közé fúr-
tam, vártam, felébred-e rá. Nem ébredt.” (31) A pár soros idézet is jól mutatja a Harag-szöveg
poétikai jellemzőit, a puritán, letisztult próza jelentéssűrítő eljárásait.

Az *Évszakhoz képest hűvösebb* nemcsak kiforrott stílusról, érzékeny témakezelésről, ha-
nem – a kritikákban eddig kevésbé hangsúlyozott – finom humorról is tanúskodik. A nagyszü-
lők és az unoka viszonyát különösen eredeti módon dolgozza fel *A krumplici kicsírázik* című
írás, melyben az operálandó anyajegyét előszeretettel mutogató, szemérmetlen nagymama a
róla gondoskodni igyekvő unokáját válogatott módszerekkel hozza zavarba. Az elbeszélő
nagyapjának – a feleség által újra és újra felidézett – megcsalástörténetéről szóló *Negyvenből
negyven* pedig egyszerre szellemes és megrázó: „[a]mikor nagyanyám ideér, nagyapám már
teljesen beleolvadt a zöld fotelba, bőre, haja, körme, mindene zöld. Máskor, ha például a tónál
meséli el a történetet, nagyapám piszkosbarnává változik, mint a tó vize, igyekszik minél lát-
hatatlanabb lenni, eltűnni a nádasban. Sosem tudtam meg, [alkalmazottjai közül] a negyven-
ből melyik, fejezi be nagyanyám, és így olyan, mintha negyvenből mind a negyvennel vagy
negyvenkettővel lefeküdt volna, harisnyástul, dauerolt frizurástul, rúzsostul” (117–118).

A novelláskötet számos írása tartalmaz tematikus kapcsolóelemeket. A *Magyarul* és a
Cerasela a multinacionális cégek közegét idézve szól az alkalmazottak beilleszkedésének
buktatóiról, a személyes kapcsolatok kiépítésének rendszerből fakadó nehézségeiről. A *Min-
den csütörtökön, októbertől novemberig* (a *Huszonöt méter* című íráshoz hasonlóan) a gye-
rekperspektíva narrációs lehetőségeit kiaknázva ír az apa nélkül felnövekvő serdülők identi-
tásalakulásáról; a címadó novella mellett *A Lánchíd északi oldala* és *A kutya a szőnyegre pisil*
pedig a személyes integritás és a párkapcsolati egyenlőtlenségek kérdését helyezi fókuszba.

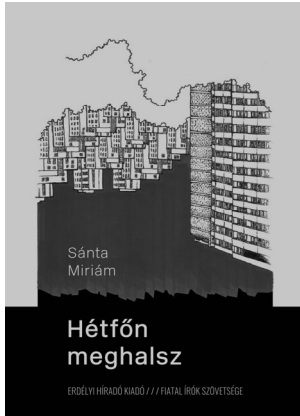
Az *Évszakhoz képes hűvösebb* hatásos darabjai azok az írások, melyek – a munkahelyi és
szerelmi témákat feldolgozó, kevésbé fajsúlyos szövegektől eltérően – autentikus módon
szólnak személyközi viszonyokról. A kompozíciós szempontból remekül szerkesztett kötet
nyitó darabja, az *Ásványvíz* kimért tempóban haladó, csattanós zárlatba forduló szöveg, mely
szenvtelenül, mégis nagyfokú érzékenységgel narrálja a nagymama–unoka viszonyt: „Azóta
nem hívta nagymamának, mióta gyerekkorában rálépett a háromhetes macskájára. Mindig is
taszították egymást. Ha a nagyanyja meg akarta fogni a kezét a zebránál, ő visszarántotta.
Szúrta a bőrt a bőre” (8); „A nagyapját szívesen ápolta, amikor rákos lett, ő adta be neki az
injekciót, ő etette, segített neki fürdeni. Ő tartotta nagyapja testét, anyja pedig becsúsztatta
alá a pelenkát. [...] Jó volt, hogy nem szenvedett sokat ebben az állapotban, de ilyeneket nem
lehet hangosan kimondani, ahogy azt sem, hogy a nagyanyját sosem pelenkáná.” (10)

A privát életesemények e novellában tágabb kontextusba ágyazódnak. Harag Anita fikatív,
mégis nagyon ismerős szövegvilága egyszerre tudósít az idősödő test kiszolgáltatottságáról, a
szociális ellátórendszer defektjeiről, a nyomasztó társadalmi elvárásokról és a családjuk gond-
jait magányosan megoldani igyekvő nők megküzdési nehézségeiről. Hasonló erényekkel bír a
kötet záró *Családi anamnézis*, amelyben az elbeszélő nyersen közli a múlt kitörölhetetlen, örök-
lődő traumáit: „Tizenöt éves voltam, amikor reggel hét óra negyven perckor beléptem az iskola
kapuján, hat óra múlva kiléptem, és anyámnak már nem volt bal melle”; „Csak anyám bal mell-
bimbójára emlékszem, ahogy akkor, ott, a kávéautomatánál elképzelttem, üvegben, ami egy pol-
con hever valamelyik szobában.” (128) Az *Évszakhoz képest hűvösebb* e gondosan megmunkált
darabjai alapján biztosan állítható: Harag Anita debütáló novelláinak fogadtatása nem volt túl-
zós, és joggal bízhatunk abban, hogy a szerző második kötete sem fog csalódást okozni.

HERCEG LILLA

„Nem ismerek más színeket”

SÁNTA MIRIÁM: HÉTFŐN MEGHALSZ

Erdélyi Híradó Kiadó
Kolozsvár, 2019
76 oldal, 2600 Ft

”

2019-ben jelent meg Sánta Miriám első verseskötete *Hétfőn meghalsz* címmel. A kolozsvári születésű fiatal költő FISZ könyvek sorozatában közreadott vékonyka (76 oldalas) kötete rövidege ellenére komoly témákat feszeget, és mindezt mélységek és magasságok bejárásával együtt teszi meg.

A tartalom könnyed mivoltának lehetőségét már a borítóóra vetett első pillantás kizárja, mind a színhasználattal (fekete, halványzürke, vérvörös), mind a tízeletes panellakások megjelenítésével. A végtelen számban ismétlődő mintára felhúzott lakóépületek egyhangúsága nyomasztóan hat, ezzel együtt félreérthetetlen utalás a szovjet blokkra, Kelet-Európára, amit a belső borítón olvasható, mottóként funkcionáló kétsoros versrészlet is alátámaszt („Európa itt épül, mondja egy fehér tábla. / Túlmagyarázod, mondja mellette a fa.”). A betontömbök között mégis lombosak a fák, a sablon-épületekkel körülzárt térben is van élet, legalábbis erre és egy egyéni látásmódra is következtetni enged a száznyolcvan fokkal elforgatott grafika. A száznyolcvan fokos fordulat alatt egy kifelé fordulást, kitekintést is kell értenünk, ugyanis a versek bővelkednek a közéleti kérdésekre történő reflektálásokban, úgy, mint a szelektív hulladékgyűjtés vagy a budapesti metróban megjelenő kék plakátok (*Hétfőn meghalsz*).

A kötet hátoldalán Horváth Benji rövid összegzése mutat rá arra, hogy Sánta Miriám versei nem adnak megnyugvást, ehelyett kilép(tet)nek a komfortzónából. Több versben is találkozhatunk disztópikus témával (pl. *Kétezer után*, *Autópályá*), a legkiemelkedőbbben a *Psalmus cyberneticus* fejezi ki egy negatív jövőkép milyenségét, a toporzékoló gyermekkel és robotikus végtagokkal szembeállítva a természeti környezetet, növény- és állatvilágot, illetve ezek pusztulását a kollektív tudattalannal együtt, mindezt a bibliai zsoltárookra tett utalás foglalja keretbe. A versekben megjelenik a saját halál motívuma. A saját halál a legvégső határ, a lehetetlen előhívása. Heidegger egzisztenciális analitikája a „halálhoz viszonyuló lét” összefüggésében mint a jelenvalólét „legsajátabb

létlehetőségét” értékelte. Ez a „legsajátabb létlehetőség” Sánta Miriám verseiben többféle módon is megvalósul, a lírai én bagolyként zuhan a szakadékba (*Bagoly*), illetve elég az ölelésben (*Dal egy kisebb testről*). A kötet térpoétikája egészen különös, számos versben a test válik bejárható terré, szabad mozgásnak vagy csak egyszerű pásztázásnak adva lehetőséget, pl. a *Célba ér* egy bogár mozgását követi, ahogy a nyitott szemem végighalad, afféle fordított helyzetét adva egy bogár eltaposásának. Az *Amilyen lehet* tárgyilagosan szemléli végig a testet, kívülről és belülről is, pusztá alakítható felületként kezelve azt:

„...És vágatsz bele réseket, és hadd folyjon a vér,
ha az téged felszabadít.
És szúrj bele fémeket,
ha az téged felszabadít...”

Szerkezetét tekintve a kötet három ciklusra oszlik (*Fallal szemben, Se kelet, se nyugat, Kódot a kódnak*). Az első és második ciklus azonos számú versből épül fel, a harmadik ciklus viszont rövidebb. Ennek ellenére a kompozíció nagyon is egységes, minden ciklus egy-egy cím nélküli verssel indít, ezáltal egyszerre kibővíti az adott szakasz elnevezését, és be is tagozódnak a ciklus címe alá. A szerző elmondása szerint ezek a cím nélküli versek utólag találták meg a helyüket, a versek megírásakor nem kötetkompozícióban gondolkozott. Az első ciklusban a személyes hangvétel érvényesül, a második aktuális, közéleti kérdéseket vet fel, a harmadik az elmúlást, a megsemmisülést tematizálja.

A második, vagyis a középen elhelyezkedő versciklus a *Se kelet, se nyugat* az Európán belüli elhelyezkedést igyekszik pozicionálni. Ez az pozicionálás érthető akár földrajzi, akár politikai-ideológiai értelemben is. Sánta Miriám verseiben a behatárolás tulajdonképpen egy elhatárolódás, a szövegekből kibontakozó Európa valójában se Kelethez, se Nyugathoz nem tartozik. Már a versciklus indításában megjelenik a gyökértelenség, a sehová nem tartozás motívuma, amit a kétezres évek jellemző tárgyainak felsorolása követ (tégla-telefonok, arab kendők, kínai farmerek, mp3-lejátszók). Érdekességük, hogy „keleti” és „nyugati holmi” egyaránt része volt a korszak nélkülözhetetlen kiegészítőinek, az egyébként néhány ezer forintért beszerezhető áruk szembeállítódnak a torinói lepellel és a leomló ikertornyokkal, utóbbiak egy összehasonlíthatatlanul magasabb történelmi regisztert nyitnak meg (*Kétezer után*). A *Szobor, 1902* Fadrusz Jánost szólítja meg, a műtermében készült szoborból lép elő a történelmi múlt, korszakokon átívelve:

„...Fadrusz János, tudod-e, hogy fémed magába szívta
a bevonulók patkódobogását, az orosz bakancsok
csoszsanásait, románok, magyarok és cigányok érintéseit...”

A körkörös, magába záródó autópálya egyértelműen határozza meg a helyet („...Építs körkörös autópályát ott, ahol / nincs se kelet, se nyugat. Vezess körbe...” – *Autópálya*). A *Schengen három hangra* Belgrádjá pedig egy olyan (kül)városi képet mutat, aminek paneltömbjeivel könnyen tud azonosulni a kelet-európai tekintet, annak ellenére is, hogy a meghúzott schengeni határon kívül helyezkedik el.

„...Akik itt járunk a tízemeletesek között
Nyaranta felforrósodik a kulcs a nyakunkban

És a vashintákról lepattogzott olajfesték
Becsúszik a körmünk alá...”

Figyelemre méltó a szövegek kapcsolata a zenével. A kötetben találkozhatunk dalformával (*Dal egy kisebb testről*), illetve az *Entrópia empátia* lüktetésével számomra rapszöveggént is megállná a helyét, ahogy a *Formák* is, pattogós és nyelvtörőt idéző szóhasználata miatt. Ugyanakkor több vers is idéz dalszövegekből (pl. a *Próbafülke* Soundgarden-idézete mottóként nyitja meg a szöveget), a *Hall of fame* afféle tisztelgés a rockzenészek előtt, akikből mára már csak a YouTube-on visszanezhető koncertfelvételek maradtak („...vastag egyenes farmerikben / mind meghalnak a gyönyörű férfiak...”), illetve utalás történik egy-egy lemezre, pl. az *Év végén* visszatekintésével, ahol a kötet zárásaként megérkezünk a jelenbe: „...Itt van és felébreszt a huszonegyedik század.”

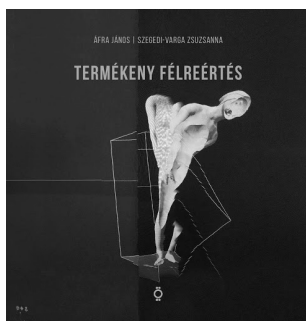
A *Hétfőn meghalsz* egy erőteljes és egyedi hangú első megszólalás. Szabadjára engedi az indulatokat, nem fojtja el a szorongást, de a szubjektivitás mellett teret enged társadalmi kérdéseknek is. Ha más színekre nem is kezdünk el vágyakozni Sánta Miriámtól, új szövegekre annál inkább.

P. SIMON ATTILA

Tárgyilagos kimúlás

ÁFRA JÁNOS – SZEGEDI-VARGA ZSUZSANNA:
TERMÉKENY FÉLREÉRTÉS/PRODUCTIVE
MISREADINGS

Alföld Alapítvány
Debrecen, 2020
120 oldal, 3000 Ft

A *Termékeny félreértés/Productive Misreadings* különböző területeken alkotó szerzőpáros, Áfra János debreceni költő, kritikus, tanár és Szegedi-Varga Zsuzsanna budapesti-bostoni képzőművész közös kötete. A könyvet kézbe véve nemzetek és művészeti ágak határait átlépő kísérlettel van tehát dolgunk, emiatt könyvtárgynak is tekinthetjük, amely a verseskötet, a fordításkötet és a művészeti album metszetében helyezkedik el. Az olvasónak, belépve ebbe a transzmediális térbe, alapvetően három összetevő kölcsönviszonyára kell egyszerre tekintettel lennie az értelmezés során: a magyar és az angol nyelvű szövegekre, mellettük pedig a szövegekkel egyenrangú vizuális tartalomra – ideértve a kötet tipográfiáját és az oldalszámozást is. Utóbbi előbb A 8-tól A 56-ig tart, középtűt összefonódik a kötet másik felének számozásával (A 56, Ω 57, Ω 58, A 59, A 60, Ω 60), majd Ω 58-tól Ω 8-ig csökken.

Ha azt vesszük szemügyre, hogy a *Termékeny félreértés* miként kapcsolódik a két szerző eddigi életművéhez, akkor jelentős különbségeket találhatunk. Szegedi-Varga számos korábbi projektjéből fedezhetünk fel átvett technikát, problematikát. Ilyen a borítón szereplő mű; az A 11–A 22 oldalak között szereplő képek, amelyek az *Awkward Beauty* és a *Debated Utopia* stílusát idézik, vagy épp a törlés, képrontás mint eljárás központi szerepe, ahogy ezt már a *No Place for...*, az *Aproper Erasure* és a *Crisis of the Invisible* című munkáiban is láthattuk. A megszokott könyvformával is kísérletezett korábban *Double Erasure* című projektjében: a tipográfia jelentésképző erejének kiaknázásán túl a könyv linearitását is megtörve kihajtható, leporellószerű oldalakat illesztett be. Így az ő esetében a kötet eddigi munkái organikus folytatásának, helyenként a már meglévők továbbgondolásának tekinthető. Áfra költői életútjában jóval nagyobb elmozdulás regisztrálható. Igaz, hogy korábbi köteteiben is folyamatosan

nyitott a képzőművészetek felé (a *Glaukóma* versciklusait fotóportrék választják el, második kötetében, a *Két akarat*ban külön jegyzékben sorolja fel, hogy egyes versek esetében mely műalkotások jelentettek inspirációt; legutóbbi kötete, a *Rítus* borítóján pedig Incze Mózes festménye szerepel), ám a verseskötet megszokottnak tekinthető formájától, a szöveg primátusától nem távolodott el; a szöveg szóobjektumokra szabdalásával nem kísérletezett, és a tipográfia eszköztárát sem emelte a főbb jelentéssalkotó tényezők közé.

Mivel maga a kötet egyenrangú elemként kezeli a szöveget és a vizuális tartalmat, előre kell bocsátani, hogy a kritikai észrevételek alátámasztására szolgáló idézetek eleve torzítják a képet, hiszen a) a szöveget nem a kötetben szereplő elrendezésben jelenítik meg, b) a vizuális tartalom jellemzésére kénytelen szavakkal élni, vagyis a mediális határátlépéssel akaratlanul is megváltoztatja a jelentést. A kommentátornak azonban nincs más választása, hiszen a kötet leginkább szöveg- és képfolyamként írható le. Mediális kényszerűségből ugyan oldalakra tagolódik, ám a különböző oldalra került részeket nem választják el címek, nincs tartalomjegyzék vagy más, belső paratextus, ami a szövegfolyam szegmentálásáért felelne.

Már a cím is a három elem, a magyar és angol nyelvű szöveg, valamint a vizuális tartalom dinamikus és konfliktusos viszonyát vetíti előre, ugyanis aligha állítható, hogy a magyar és az angol cím között teljes szemantikai ekvivalencia állna fenn. A *misreading* jelenthet félreértést vagy félreolvasást is, míg a magyar *félreért* ez utóbbi jelentésárnyalatot nem vagy csak távolról hozza játékba. A kötet első oldalán (A 8) azonban a *félreértés*nek már a *misunderstanding* felel meg. A jelentések folytonos elmozdulására, kisiklására kerül a hangsúly, s ez jól jellemzi az egész kötet értelemképző stratégiáját is. Ezt erősíti a borítóhoz felhasznált kép, amely Szegedi-Varga egyik projektjéből, a *Fracture Analysis*ból való, melynek technikája a szerző honlapján szereplő leírás szerint egy telefon kamerájának *felszabadító félrehasználása* („the deliberate misusing of my iPhone camera”). A félrehasználás állhat például abban – magyarázza a debreceni MODEM videóján a *Lehet kortárs a freskó?* című pályázat fődíjasaként –, hogy panorámamódban ahelyett, hogy szép lassan körbefordulna a saját tengelye körül, olyan mozdulatokat tesz, mintha ecset lenne a kezében.

A cím programadásként értelmezhető. Ha félreértés, akkor még mindig az értelem, az értes terepén járunk, s az egymással dialógusba lépő felek kölcsönösen értelmesnek tartják egymás megnyilvánulásait; csak épp a szándékolt és a tulajdonított értelem nem fedi egymást. E kettő közti különbség pedig nem jelentésvesztéshez, épp ellenkezőleg, jelentéstöbbihez vezet, tehát termékeny. Vagyis a sugallt cél a jelentések folytonos elcsúszásában és elcsúsztatásában új értelemkonstrukciók kikutatása.

Az első oldalon (A 8) szereplő szöveg és a mellé helyezett kép is ezt erősíti: „Hát igaz”, kezdődik in medias res, s egy igazság belátásának pillanatában épp az derül ki, „hogy a megvilágosodás / csak a tükröződések keltette félreértés”. Ezzel egyfelől a kétértékű logika hazugság-paradoxonait idézi meg, másfelől azonban ki is lép ebből a keretből, hiszen nem azt állítja a megvilágosodásról, hogy hamis, hanem hogy félreértés. A mellette lévő, valamint a két oldallal későbbi kép a hosszú zárdővel készült fényképeken látható, szabálytalan vonalakat kirajzoló fényekkel dolgozik, ezzel a materialitás szintjén is megjelennek a félreértésekhez vezető tükröződések.

Tovább gyorsítja a jelentések örvénylését, hogy nem tudjuk, melyik, a magyar vagy az angol nyelvű szöveg tekintendő-e a kötet „eredeti” nyelvének: felépítése (kétnyelvű borító és fülszöveg, az angol és a magyar szöveg nem mindenütt feleltethető meg teljesen egymásnak)

azt sugallja, hogy egyenrangúak, emiatt a forrás- és célnyelv hierarchikus viszonyrendszere nem megfelelő értelmezési keret. A szövegek kapcsolata rendkívül széles spektrumon változik. A jelentésgazdagítás eszközei közé azokat a szöveghelyeket sorolom, melyeknél a különbség nem a magyar és az angol nyelv különbségeiből adódik, hanem amelyeknél a szemantikai ekvivalencia megsértése árán valamelyik változat elkülönül a másiktól, és amin keresztül a két szöveg jelentésmezeje egyszerre tágul. Ilyen a kiegészítés (az „or not” beszúrása a magyar sor végére, A 10); a párhuzamosan érvényes változatok létrehozása („Vele, mondják, / egyek vagyunk, / mégis tökéletlenül mások” – „With him, they say, / we are together, / yet imperfectly alone.”, A 16; vagy az A 20. oldalon a ’szabálytalanság’ szónak az ’irregularity’, egy oldallal később már a ’darkness’ felel meg); az ellentétek játékba hozása („Few believers in suspense.” – „Milliók hitetlen várakozásban.”, Ω 55–54.; „ahol elkezdted, ott véget ér, de nem zárul le sehol”, Ω 10 – „Where you start, it ends, and closes everywhere”, Ω 8).

Más helyeken a két szöveg konfliktusának lehetünk tanúi. Olykor szinte az olvashatatlan-ságig kitakarják egymást (A 13), másutt a jólformált mondat mellé szavakra hullott mondat-törmelék kerül: az Ω 55–54. oldalon a különkerült szavak és szintagmák melletti magyar mondat kerek és egész („A megsüllyedt város / tűzforró aszfaltján / égre emelt arcok hulláma csattan.”). Az Ω 22. oldalon a négyzet alakúra formált angol szóhalmazt egyre sűrűsödő magyar szóhalom veszi körbe, néhol át is fedi.

A szöveg mellett a vizuális sík a második jelentésalkotó réteg. A kötet elejét uraló erdő-tematikánál még az illusztráció alárendelt szerepét tölti be, de a befogadás során a képi sík egyenrangúvá válását regisztrálhatjuk. A kettő viszonyának a befogadás során érzékelhető megváltozását mi sem mutatja jobban, mint az A 24. oldalon szereplő kéziratos szövegről készült másolat. Bizonyos szavakat fekete négyyszögek takarnak ki, s rajtuk néhol angol szavak szerepelnek. Az A 41. oldalon már az előbbi kézirat átfirt, letisztázott változata olvasható, majd az Ω 17. oldalon ismét a kézirat bukkan föl, immár azonban beszúrt képként, áthúzva. Nem ez az egyetlen mise en abyme a kötetben, és a műben létrejövő majd megszűnő (áthúzott) mű a kötetben végighúzódo keletkezés és pusztulás témáinak formai megfelelője.

A keletkezés és pusztulás témái főként a mai társadalmi képzeletet uraló ökológiai problémák körül mozognak, ám egyetemes-személytelen pozícióból láthatjuk őket. A szöveg, a tipográfia és a képek szintjén is megjelenő széthullás, törmelékesség egy posztthumán állapot vízióját rajzolják ki. A néhol a Pilinszky-lírából idéző, gyakran ige nélküli mondatok állandó jelenné merevedett idejében mutatja fel az emberi (ön)pusztítást követő létet („Egy kék golyó változatlan fetrengése / a kozmikus sötétben. [...] Felperzselt szőrszálak régi testeken, / a múlttal elszámoló természet szaga”, A 56). Az emberi aktivitás pusztította világ képei egészítik ki a szövegeket: ilyen az A 30–31. és az A 46–51. oldal posztindusztriális tájból kimetszett fémépítményei, Ω 57–56. gyárképménye. A gép-ember viszony a szakralitáson belülré kerül egy robot algoritmikus működésében: „De ki érez bármit is nullákból és egyesekből? / És milyen büntetés vár a [olvashatatlan szöveg] zsidó múzeum / vakbuzgó robotjára, amelyik ateista léte szüntelenül / másolja a Tóra szent szövegét? Vagy milyen áldás?” A rítus archaikus értelme foglalkoztatta Áfrát az előző kötetében, itt pedig a digitalizáció kijelölte jövő kontextusában veszi szemügyre.

A kötet, bár a költészet és a képzőművészet eszköztárával nagyrészt érvényes módon reflektál korunk meghatározó problémájára, néhol azonban szinte propagandisztikusnak, ha-

tásvadásznak és patetikusknak tűnik. Ilyen például az A 47–48. oldalon szereplő vers, ami beszédhelyzete szerint egy kerti fa belső monológja a kivágása után. A fa végignézte a csecsemőként anyjával hazatérő embert: „Miért haragudnék, a te lélegzeted, / de ahogy karjai közt veled hazatért, / még nem láttam a gyilkost benned”.

A kötetkoncepció terén az oldalszámozás (alfától ómegáig) sugallta egészelvűség a gyűjtemény mércéjével tarthatatlannak tűnik, emiatt az elgondolás legsikerületlenebb elemének tekinthető. Jóllehet József Attila szerint a mű határolt végtelenség, műegész, ez azonban aligha jelenti a közvetlen szemlélet számára való hozzáférhetőséget. Márpedig a kötet ezzel az eljárással ezen a szinten kívánja megragadni a problémát, megkerülve így és reflexió nélkül hagyva az emberi létezés és nézőpont szükségképpen végeességéből következő lételméleti belátásokat. Emiatt a közepére komponált, tetőpontnak szánt oldal, melyen A és Ω összetalálkozik, s ahol a kötet szövegei egymásra montírozódnak, képtelen betölteni a neki szánt szerepet.

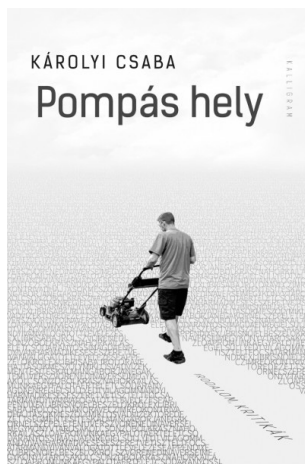
Maga a kötet mint műtárgy a koncepció gyenge pontjai és néhány sikerületlen részlet ellenére is erős alkotás. A kétnyelvű szövegek és a képi elemek a befogadót is a különböző hordozók közvetítette értelem feltárására és szintetizálására készítetik. Az oldalról oldalra kibomló poszthumán világ víziója pedig olyan észlelési és olvasási tapasztalathoz vezet, melyben a befogadó a végtelenül nagy univerzum és a végtelenül parányi humán világ ütközőzónájába kerülve a személytelen jövőre nyíló jelenünk létezését érintő problémáival szembeüthet.

KOLOZSI ORSOLYA

Egy pompás olvasó

KÁROLYI CSABA: POMPÁS HELY

Kalligram Könyvkiadó
Budapest, 2019
368 oldal, 3500 Ft

”

„Ha idegen ruhában vagyunk, talán jobban is látszunk.” Az el-
lentmondásnak tűnő állítás Károlyi Csaba legújabb kritikakö-
tetének előszavában hangzik el, sőt, a hátsó borítóra kitett
idézetként is megjelenik, és tulajdonképpen a szerző kritiku-
si működésének alapját, illetve olvasói praxisát határozza
meg. Ennek értelmében más bőrre bújni öröm, és bár para-
doxonak hangzik, mégis: az önfeltárás, az önmegmutatás
egyik lehetséges módja. Károlyi Jász Attila szavait idézi ezzel
kapcsolatban: „Az én-azonosulások során lehetőségem adó-
dik a majdnem teljes kitérülésre, hiszen az eredeti
arc/kép egyfajta védelmet is jelent. Nekem legalábbis köny-
nyebb így beszélnem.” Az irodalomkritikus, az Élet és Irodal-
om kritika rovatának szerkesztője, az ÉS-kvartett kritikái
beszélgetéssorozatának szervezője a *Pompás hely* című
2019-es könyvében is megmutatja magát, igaz csak rangrejt-
ve, álruhásan. Önmaga megmutatása persze csak másodlagos
a kortárs magyar irodalom (tendenciák, kötetek) bemutatá-
sához képest. Betekintést enged korunk magyar irodalmába,
ezzel együtt jelenünk valóságába, és mindezek mögött, kissé
homályosan ugyan, de megpillanthatjuk őt magát is. Érdekes,
hogy bár nem magánemberként lép elénk, az életrajzi té-
nyektől mindvégig távol marad, mégis, ízlését, temperamen-
tumát, alapvető olvasói attitűdjét megmutatva szinte közeli
ismerőssé válik az utolsó oldalakra érve.

A Kalligram Kiadó gondozásában megjelent kötet első-
sorban 2014 és 2018 között keletkezett írásokat tartalmaz,
de akad néhány korábbi szöveg is, a legkorábbi 2001-ből.
A kritikák és esszék eredeti megjelenési helye az ÉS, vala-
mint a Jelenkor. A több mint ötven írás négy egységbe szer-
veződik, legelső „ciklusa” az *Idegen ruhában* a Péterek nem-
zedékének íróit mutatja be: Esterházyról, Nádasról, Lengyel
Péterről, Kertész Imréről és Pályi Andrásról is tartalmaz
írást, van, hogy könyvet, van, hogy teljes életművet értel-
mezve. A második egység, a *Ki volnék* öt írása nem életműve-
ket, hanem egy-egy, már megjelenésekor is nagyon fontos-

nak tűnő kötetet (Péterfy Gergely: *Kitömött barbár*, Dragomán György: *Máglya*, Györe Balázs: *Halálom után eltüzeln!*, Tompa Andrea: *Omerta*, Krusovszky Dénes: *Aki már nem leszünk sosem*) tárgyal hosszabban, az egyes korpuszok kontextusába helyezve. A következő, egyben leghosszabb egység a *Követési távolság* rövidebb, hagyományosabbnak tekinthető kritikákat tartalmaz az elmúlt öt év megjelenéseiből válogatva. Többek között Kemény István, Orcsik Roland, Markó Béla, Végel László, Kálmán Gábor, Tóth Krisztina, Oravecz Imre kerülnek sora egy-egy frissen megjelent szövegükkel. Károlyi Csaba „válogatása” elismerésre méltóan sokszínű, nemre, korra, földrajzi elhelyezkedésre való tekintet nélkül beszél mindenkiről, aki érdekli; nem foglalkozik azzal, hogy a tárgyalt szerző az irodalmi élet centrumában vagy perifériáján foglal-e épp helyet. Úgy tűnik, hogy válogatása során nem vezet más, mint egyéni kíváncsisága, érdeklődése. Az utolsó egység, az *Appendix* az Ex libris sorozat két írását tartalmazza, ezek egyenként 4-4 kötetet ismertetnek és értelmeznek röviden. Ez a kritikai „műfaj” (több szöveg közös nevezőre hozása, összekötése egy szempont mentén) is azt bizonyítja, hogy Károlyi Csaba soha nem önmagában látja az egyes szövegeket, hanem beleolvassa őket egy hatalmas, szerteágazó összefüggésrendszerbe. Nem csak az Ex libris esetében, de rövid kritikáiban is megfigyelhető ez az eljárás: a művet az életmű kontextusába helyezi, majd a szöveget körülvevő aktuális irodalmi folyamatban látatja, s végül megvizsgálja a lehetséges korábbi kapcsolódási pontokat, ha kell, még a világirodalmi szintérré is kitekint.

A *Pompás hely* szerzője általában ismeri a választott kötetet övező kritikát, a szerző korábbi műveit, jól látja és jól látatja az egyes pályák ívét, az irodalmi és kulturális kapcsolódásokat. Könyve így nem egyes művek önálló tárgyalása, hanem egy hatalmas háló(zat) felépítése; annak megmutatása, hogy az irodalom nem elszigetelt művek sora, hanem egymással párbeszédben álló, tudatosan vagy tudattalanul létrehozott kapcsolódások szerteágazó rendszere. Az írások nagy része olyan bevezetővel indul, mely már eleve kontextusba ágyazza a tárgyalni kívánt alkotást. Mihancsik Zsófia Nádas Péterrel készített interjújának kötetét értelmezve („*Másról beszélünk*” – *Mihancsik Zsófia: Nincs mennyezet, nincs földem*) például eleve azzal indít, hogy számba veszi, milyen beszélgetéskötetek születtek már: „Az utóbbi években számos beszélgetéskötettel találkozhattunk: többek között Bodor Ádám, Esterházy Péter, Kertész Imre, Mészöly Miklós, Spiró György, Tolnai Ottó (és például még Borges, García Marquez, Hrabal) köteteivel.” De nem csak tényszerűen, más kötetek között helyez el könyveket, hanem képes azokat a bölcséleti tradícióban vagy egyszerűen csak az élettről való gondolkodás hagyományában elhelyezni. Éppen ezért nem ritka, hogy írásai filozofikus bevezetővel indulnak: „A baj, a szörnyűség, a rettenet, a rossz – ezek olyan dolgok, amelyeket szívesen elkerül az ember. De ezek a dolgok ugyanakkor segítik az írókat abban, hogy valami érvényeset írjon magáról az emberről, segítik a kimondásban, segítik abban, hogy – legalább a papíron – győzzön. Kell a baj, kell a rossz ahhoz, hogy legyőzzük. Ha nem lenne a rossz, ugyan mit akarhatnánk legyőzni? És akkor marad meg valami az emlékezetünkben, akkor feledhetetlen, ha erős a baj. Mert akkor van értelme, akkor van tétje annak, hogy szembenézzünk vele.” (*Ex libris a bajról*) Úgy értelmezi a szövegeket, ragadja meg lényegüket, hogy nem csak esztétikai, irodalomtudományos irányból (bár természetesen ebből a szempontból is alapos és értő olvasatokat hoz létre) tanulmányozza őket, hanem azt is számba veszi, mit adhat az embernek, mennyiben segítheti, mit taníthat vagy közvetíthet számára. Károlyi nem fél kinézni a szövegből, hiszen tisztában van azzal, hogy az olvasás olyan tevékenység, melyben valamiképpen önmagát, a saját világát keresi az olvasó, s melyet sokszor terápiaként, vagy

legalábbis a világ megismerésének eszközeként használ. „Amit írok, nem a legszűkebb szakmának szól, hanem a művelt nagyközönségnek. Mindazoknak az olvasóknak, bárhonnan jönnek is, akik magukat keresik a művekben, itt és most” – teszi nyilvánvalóvá az előszóban, s valóban, választott célközönségének feltételezett igényeit szem előtt tartva ír, de úgy, hogy értelmezéseiben nem áldoz fel semmit a közérthetőség oltárán, írásai a „szakma” számára is adekvátak, és nem csak a nagy tanulságokat keresi, hanem rendkívül aprólékos, részletekbe menő elemzésekre képes, a close reading adta lehetőségeket is felhasználva.

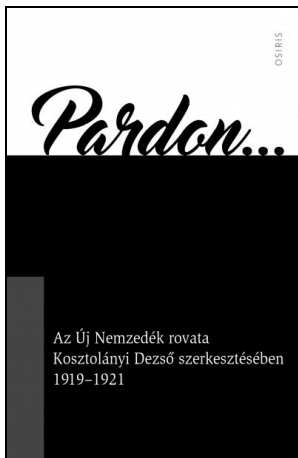
Az eddig említettek mellett Károlyi Csaba olvasói/kritikusi magatartásának legmeghatározóbb jellemzője, hogy a vizsgált szövegeket nem kijelentésekké, hanem kérdésekké változtatja. Gyakori megoldása, hogy nyitva hagyott kérdésekkel zárja kritikáit, mintegy az azt olvasóra bízva gondolatmenetének folytatását. Károlyi tulajdonképpen folyamatosan beszélget, olyankor is, amikor éppen nem interjút készít. Beszélget a könyvvel, az olvasóval és saját magával is. Ezek a kritikának álcázott beszélgetések pedig olyan gördülékeny, frappáns módon vannak megírva, hogy sokszor akár szépirodalmi szövegekként is olvashatóak: „Nincs mód kipuhatolni, hogy voltaképpen miért szeretünk egy bizonyos költőt (vagy több bizonyosat), irodalmi vonzódásaink talapzata, akár annyi más alapkérdésünké, párás átmenetekkel vész el a sötétben, mint némely festőiskola képein a figurák lába.” Nem lehet véletlen az sem, hogy míg a kezdőmondat Wittgensteint idézi („Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.”), addig a kötet záró írása, Székely Jánost citálva így kezdődik: „Amit el lehet felejteni, nyugodtan felejsük el.” Minden a helyén van itt, alaposan végiggondolva és elrendezve. A minimalista borítón a szerző fűnyírót tolva halad előre egy betűtengerben, és valóban, rendet is vág az irodalomban, segít eligazodni, átláthatóvá tenni azt, de (és ez nagyon fontos) nem nyírbálja meg. Nem fél a bírálattól, de szerencsére a dicsérettől sem. Talán azért, mert nem akar részvétlen, objektív, távolságtartó hangként megszólalni, mindig nyilvánvalóvá teszi, hogy az olvasatban az ő személye is benne van.

Gyakorló kritikusként olvasva a kötetet az sem utolsó szempont, mit lehet tanulni ezekből a szövegekből, mit érdemes átültetni a mindennapi gyakorlatba. Fontos tanulság, hogy nem kell félni a személyességtől, nem muszáj belemerevedni a kívülről, tárgyilagos elemző pozíciójába, hiszen a személyes, akár érzelmi viszonyulás megmutatása nem von le a szakmai színvonalból, sőt, árnyalhatja, gazdagíthatja az értelmezést. A szerzőben megvan az ehhez szükséges bátorság, olvasataiban a kellő kíváncsiság és türelem, írásaiban a stílus és a közérthetőség, valamint egy nagyon erős irodalmi beszédmód. Tényleg, miért is nem vált pozíciót, és kirándul egyet az írói oldalon; miért nem ír szépirodalmat Károlyi Csaba?

SZÉCHENYI ÁGNES

Pardon...

AZ ÚJ NEMZEDÉK ROVATA KOSZTOLÁNYI DEZSŐ SZERKESZTÉSÉBEN 1919–1921

Szerkesztette:
Arany Zsuzsanna
Osiris Kiadó
Budapest, 2019
373 oldal, 3980 Ft

”

Alapos kutatómunkával, lelkiismeretesen jegyzetelt filológiai munka jelent meg az eddig csak hírből ismert hírheft *Pardon*-rovatról, Arany Zsuzsanna gyűjtésében és szerkesztésében. Jó, hogy megszületett. Az (irodalom)történész szakma tudja, miről van szó, ezért előjáróban inkább a *Pardon*-rovat körüli sajtótörténeti dinamikát, az előzményeket emelem ki, valamint az egykorú kortárs jelenségek közül néhányat, mert ezekre a dokumentumkötet bevezetője talán kevesebb figyelmet fordított.

1906. augusztus 5-én Kosztolányi Dezső tudatta a Budapesti Napló olvasóközönségével, hogy a „strasbourgi egyetemen az újságírás tanszéket kapott. Kevéssel reá azután leleplezték az első vérbeli újságírónak, Camille Desmoulinsnak szobrát.” A nevezett francia forradalmár izgatta talán leghangosabban a tömeget, hogy ostromolja meg a Bastille-t, s része volt a Tuileriák – XVI. Lajos lakhelye – véres megszállásba torkolló megrohamozásában is. Dantonnal együtt a vérpadon végezte. Kosztolányi, az újságíró egy *hírt* közölt. A hír az úgynevezett „objektív” sajtóműfajok közé tartozik. De pusztán Camille Desmoulins neve nem hordoz-e valamennyi irányultságot, különösen hozzáillesztve a „vérbeli” jelzőt? Dehogynem. A hír kiválasztása is értékszempont alapján történik. Kosztolányinak nincs szava a francia revolúció vérengzéseiről, nem időz el annál a ténynél, hogy az első hivatásos újságíró egyben kíméletlen lincselésre buzdító forradalmár. Desmoulins-ben csak az *újságírót* látatja, mert maga is ezen a pályán van indulóban, s nagyon tetszik neki, hogy a sajtó nagyobb elismerést, katedrát kap. Különbösen is, csak huszonegy éves, épp, hogy hazajött a bécsi egyetemről, és bekerül oly sokak nem hivatalos mesterképzőjébe, a Budapesti Napló szerkesztőségébe, Vészi József, a kor egyik legnagyobb hírlapi szakembere kezei alá.

Ekkoriban már szárnyal a magyar sajtó. 1906-os statisztikai adatok szerint Magyarországon összesen 1787 lap jele-

nik meg, évi 160 millió példányban. Csak Budapesten 39 magyar napilap mellett 9 német nyelvű, összesen tehát 48 újságot szerkesztenek a magyar fővárosban, ekkor többet, mint Európa bármely fővárosában. A napilapok száma Berlinben ekkor „csak” 36, Londonban „csak” 25. A csúcst a magyar sajtó az utolsó béke-háború évben, 1914-ben érte el, ekkor az időszakai sajtótermékek (napilapok, hetilapok, folyóiratok, szaklapok) száma meghaladta a kétezret. 1910-ben indult a leghíresebb magyar bulvárlap, Az Est. Korábban nem látott reklámhadjárattal harangozták be, hirdetési oszlopok, építési telkek kerítései, villamoskocsik, tízezzrel osztogatott röplapok, kávéházi lapok szélére nyomott bélyegzők hirdették már előre a megjelenését. Induló példányszáma százezer fölött volt, az első világháború alatt megközelítette a félmilliót is. A sajtó szerepe sokszorosára nőtt, a magyar irodalom egyik fontos foglalkoztatójává vált.

1912-ben is sok minden történt a magyar sajtóban. Egy sajtóperben benyújtott fellebbezés során mondta ki a királyi ítélőtábla, hogy „a napilap szerkesztése és az ahhoz szükséges újságcikkek megalkotása [...] az írói működés fogalma alá esik, az erre szerződötetett és alkalmazott szerkesztők és munkatársak tehát nem kereskedelmi, sem ipari alkalmazottak.” Ez nem kevesebbet jelentett, mint hogy az újságírói szakma elismert értelmiségi foglalkozás lett Magyarországon. Addig ugyanis az újságíró hivatalos jogállása a kereskedőségével volt azonos, jogviszonyára az 1884. évi XVII. törvénycikk, az ipartörvény előírásai voltak érvényesek. Az újságíró tehát értelmiségi a törvény előtt. De a hivatás és az újságíró társadalmi presztízséért még mindig küzdeni kell, s nem is csak itthon. Max Weber a világháború és a rákövetkező forradalmak tanulságait figyelembe véve jellemzi az újságírók működését: „Az újságíró osztozik minden demagóg és egyébként – legalábbis a kontinensen, a brit és a korábbi porosz viszonyokkal ellentétben – az ügyvéd (és a művész) sorsában: nem rendelkezik határozott társadalmi besorolhatósággal. Egyfajta pária kasztba tartozik, amelyet a »társadalom« mindig a legalacsonyabb etikai szinten álló képviselői alapján ítél meg. [...] Nincs mindenki tudatában annak, hogy a valóban jó újságírói teljesítmény legalább annyi »szellemet« igényel, mint valamilyen tudományos teljesítmény, kiváltképp azon szükségyszerűség folytán, hogy azt – nyilván egészen más alkotói feltételek mellett – azonnal, utasításra kell nyújtani és azonnali hatást kell elérni. A sokkal nagyobb felelősséget szinte sohasem méltányolják. S azt sem, hogy a tisztességes újságírók felelősségérzete az átlagot tekintve cseppet sem kisebb, mint a tudósé, sőt – mint a háború idején megtanulhattuk, sokkal nagyobb.” Max Weber volt a kimondója annak is, hogy a hivatásos újságíró első képviselői a francia forradalmárok. Mindezen sajtótörténeti hivatkozásoknak egy a vége: a közvéleményt befolyásoló propaganda-technika radikális megerősödését mutatják, amivel a politikának is, az újságíróknak is, a közönségnek is számolnia kellett.

1912-ben a Huszadik Század körkérdést intézett vezető újságírókhoz az újságíró-etika kérdéséről. Nem számított etikai kérdésnek, ha Krúdy, Cholnoky vagy más novellát közölt egy olyan lapban, amely amúgy nem lett volna szimpatikus a számára sem. A kérdés fókuszában a véleményműfaj írásaihoz való viszonyulás állt. A válaszadók között van Ady Endre, Biró Lajos, Ignóty, Kóbor Tamás sok más megszólaló mellett (Körkérdés. Huszadik Század, 1912. 600–616, illetve 1912. 719–736). Ady Endre az újságírói szerepről és erkölcsről eképpen nyilatkozott: „Az új sajtó és az új tömeg-literatúra szükségessé tett és kifejlesztett egyfajta hírlapírói, illetve írói képességet: készen, könnyen, ügyesen, megejtően írni a kiadóhivatal, s a legnagyobb számú, s legkisebb értelmességű publikum számára. Ezek az írók, hír-

lapírók, ha mellékesen politikus-csukácskák is, egészen bátran árulhatják tollukat. Ezeknél az írás egyszerű áru, meggyőződésük pedig az, amit velük haszonért megíratnak... Még mindig megmaradnak azonban a régi, kissé komikus, de majdnem félisteni konceptusban a vezetők vagy vezetni akarók, akiknek egész nevükkel, testükkel harcba kell menniök hirdetett igazukért. Ezek nem alkudhatnak, nem kupeckedhetnek...” Hasonlóan markáns és emlékezetes a vitában Biró Lajos álláspontja: „Ateista kőműves becsülettel építhet templomot és antimilitarista építész becsülettel építhet kaszárnyát, de a pap, aki a templomban misét és szentbeszédet mond, nem becsületes ember, ha ateista, és nem maradhat becsülettel az antimilitarista vezérkari tiszt. Az újságírónak a legtöbb esetben nagyon mindegy, milyen politikájú lapot csinál, a publicistának nem... Általában: alighanem a világnézet az, amely az újságíró becsület fratlan törvényeit diktálja, és fejletlen sajtójú, pontosabban kis munkapiacú országokban éppen azért a világnézet a legnagyobb luxus, amelyet újságíró megengedhet magának.”

Mi világlik ki az idézett két nyilatkozatból? Az, hogy a *véleménycikkek* nem szülehetnek meggyőződés nélkül. S akkor már témánknál vagyunk, vajon Kosztolányi *Pardon*-rovatban megjelent írásairól és szerkesztői munkájáról milyen véleményt alkossunk? Miként vélekedjünk arról a Kosztolányiné által leírt „véletlenről” (?), arról, hogyan került a katolikus sajtóvállalat kötelékébe. „Egy délelőtt üzennek az uramért. Az Új Nemzedék reggeli lappá alakul és munkatársul hívja őt. Épp az imént hazatelefonált megmondani, hogy az Új Nemzedékhez szerződött, amikor egy fiatalember jelentkezik s házunk rácsos kis vaskapujánál. »Az Est szerkesztője kérdezteti, volna-e kedve Kosztolányi Dezsőnek hozzájuk jönni.« Be sem engedem a fiatalembert, a rácson keresztül közlöm vele, hogy elkésett, az uram nem is egy órával ezelőtt lekötötte magát máshová. Politika? Világnézet? Nemigen érdekelte őt a napilapok politikája, világnézete. Ő, író, szépíró, a magyar nyelv szerelmese.” Tegyük fel, nincs komoly okunk kételkedni benne, hogy a leírás hiteles. Bár ha Kosztolányi hazatelefonált, akkor vajon Az Est, annak felelős vezetői közül bárki, miért nem ezt a komolyabban vehető, személyes utat, meghívást találta meg Kosztolányihoz. Aki csakugyan kacskaringós pályát írt le a sajtóban. Volt munkatársa a polgári demokratikus és radikális gondolat orgánumának, a Világnak, volt a Pesti Napló belső munkatársa, amikor a tulajdonlást és a szerkesztést Hatvány átvette, Kosztolányi és Karinthy voltak az új lap, az Esztendő szerkesztői a báró mellett. (Azon lapok sora, pusztán a felsorolásuk, melyben Kosztolányi életében publikált, terjedelmes bekezdést töltené meg. A felsorolás – amely a (hír)lapok világnézete és színvonala szempontjából egyaránt meggondolkoztatóan széles skálát mutat – csak tovább bővül, minthogy a Kosztolányi-szövegkiadások kritikai kutatócsoportja újabb és újabb jegyzéket állít össze, immáron laponként az írásokból. Ez a Ráció Kiadó gondozásában megjelenő sorozat, eddig négy, a publikálás helye szerinti listakötettel. Feltárják az újraközléseket, a szövegváltozatokat is.)

Az új sajtóvállalat ajánlata tehát. A Központi Sajtóvállalat a katolikus világnézet terjesztésére alapítottat a klérus tagjai által, a jezsuita Bangha Béla, a cisztercita rend egyetemi tanára Baranyay Jusztin és fivére, Baranyay Lajos, a ferences rendfőnök Buttkay Antal és a keresztényszocialista ügyvéd Krüger Aladár. Tizenhatezren jegyezték részvényt összesen 12 millió koronáért, maga a hercegprímás is részt vett az adakozásban – no nem saját forrásból – 100 ezer korona értékben. A Központi Sajtóvállalat 1919-ben három napilapot birtokolt, a reggelente megjelenő Nemzeti Újságot, új évfolyamszámozással délutáni napilapot csinált az addig hetilapként működő Új Nemzedékből, és a német ajkú hívek számára megalkotta a Neue Postot. A KSV napilapjainak példányszáma csak töredéke volt a napi sajtónak, 1920-

ban mintegy 1/6-t tette ki a 140 ezres összpéldányszámmal. Mint vállalkozás, a 70 ezer feletti példányszámot elérő Új Nemzedéken kívül nem bizonyult versenyképesnek a mozgékony liberális lapokhoz képest. (A 40 ezres példányszámú vidéki Nemzeti Újság történetének feldolgozására már a 90-es években figyelmeztetett Németh G. Béla, amennyiben meg akarjuk érteni a keresztény olvasóközönség világgképét, mentalitását, beidegzettségét. Erre azóta sem történt kísérlet.)

Kosztolányi életművének és benne újságcikkeinek Réz Pál szerkesztette kiadása az időrendet tartja szem előtt, az orgánumok szerinti csoportosítást az olvasónak kell megtennie, ami nem könnyű. Miközben Réz Pál az addigi legteljesebb életműkiadást hozta létre a 60-as évek végétől – s ez bizony tett volt, miután Kosztolányi sokáig volt szocialista indexen –, a logikus időrendi közléssel kizárólag egyfajta olvasási módot kínált. A *Pardon*-korszak jól járt ezzel a közreadási stratégiával, mert Réz Pál – Kosztolányit legkedvesebb írói közé sorolta – örült, hogy a *Pardon*-rovat a cikkeket névtelenül közölte, s „ma már nem áll módunkban megállapítani, hogy melyik fürmedvénynek ki a szerzője. Szerencsére, mondtuk, s a szó bizonyára léhának és képtelennek tűnik fel irodalomtörténész és filológus tollán. (...) [S]zívesen veszem], hogy a kisszerűen, de fenyegetően vádaskodó cikkek alatt nincs ott a neve.” Ám jöttek új filológusok, elszánt kutatók, pályázati lehetőség, s minden eddiginél teljesebb módon közelítenek Kosztolányi életművéhez. A *Pardon*-rovat kiemelésével, a cikkek szerzőinek lehetséges azonosításával éles fény vetül Kosztolányinak egy nehezen emészthető korszakára.

A kötet a *Pardon*-rovat összes írását tartalmazza. Kosztolányi az Új Nemzedékben tehát nem regényt közölt folytatásokban, nem finom alakrajzokat, nem esszéket, hanem politikai publicisztikát, glosszákat. És – erre a kötet címe is ráirányítja a figyelmet – felelt *mindazért*, ami a rovatban megjelent. A gyűjtemény *láttelel*, bemutatja, hogy az első világháború és közvetlenül a „forradalmak” után milyen indulatok, turbulens, azaz kaotikus reakciók támadtak (bizonyos) konzervatív, jobboldali körökben. Hogy ez sem egyszerű kérdés, hogy nem volt indokolatlan a forradalmi eseményekkel szembeni averzió, bizonyítja egy most megjelent munka. *A proletárdiktatúra alulnézetben* című kötet (a L’Harmattan – Magyar Nemzeti Levéltár közös kiadásában), egy elrettentő tartalmú tudományos szöveggyűjtemény: 1919-es vicceket, hivatalos iratokat, forrásdokumentumokat ad közre a tanácsköztársaság viselt dolgairól. A tanácsköztársaság működése nem volt egyszínű: Babits például „tőle”, a révén kaphatott egyetemi katedrát (igaz, addig nem akarta elfogadni, amíg az autonómiájától megfosztott egyetem nem hagyja jóvá a kinevezést). Ugyanekkor ágált és fenyegetett a „vörös sajtó”, hogy milyen kivételezettek az ingatlantulajdonosok, és ezért idegenek költöznek az egyemeletes szekszárdi Babits-ház „felesleges” részeibe is. Babits népbiztosi-baráti segítséget vett igénybe az ügy elrendezéséhez, a jogos polgári tulajdon visszaszerzéséhez. Elővigyázatosságból Pesten is átadta egyik szobáját Babits a nála lakó, mindenes szolgáltatokat teljesítő Fekete-házaspárnak, s maradék két szobáján osztozott tanítványával, az időnként nála lakó Komjáthy Aladárral. Említhetjük Esterházy Péter családtörténetének az 1919-re vonatkozó fejezetét, amikor nagyapja nevetve zavarta el saját, a kastélyt „kommunizálni” érkező embereit. Nemrég, az évforduló okán jelent meg ismét Révai Mór Jánosné – a híres lexikonkiadó feleségének – 1918. november 1. és 1919. augusztus 1. között vezetett naplója. Obskúrus kiadónál, a végtelenen elfogult, hamisan gondolkodó Raffay Ernő ajánlásával (Raffay összes ismert fürmedvényét is hirdetve), újonnan adott, félrevezető címmel. A kultúr-harc-művésznek mondott Szakács Árpád a felelős kiadó. (Az első kiadás a dátumokat rögzítette, a mai – *A bol-*

sevizmus napjai – összemosza a két elemre bontható, valóban tragikus történéseket, amiktől már sok résztvevő kortárs is elhatárolódott. Révainé amúgy valóban közel áll Tormay Cécile hangjához, de Tormayra sem áll, hogy minden hazugság lett volna abban, amit leír.) A könyv rögzíti a feleség félelmét a férj működtette kiadói birodalom iránt, de a sajtátlagos női félelmet, tapasztalatot is. A kommün intézkedései és vezetőinek viselt dolgai okkal keltettek félelmet, miközben a régi világ az országra omlott. Az újonnan berendezkedő fehér hatalom hivatalossá tett ideológiája az antiszemitizmuson, a brutális viszonttámadáson, kliséken, a legrosszabb ösztönéleten alapult. Gyurgyák János ideológiatörténeti monográfiákat szentelt a zsidókérdés és a magyar fajvédelem kérdésének. A fajvédelem kérdését leválasztja a nyilas gondolkodásról, de elismeri, *ugyanannak a fának két ágáról van szó*.

Ha nem is torkollik – személyesen Kosztolányi részéről – nyilas módra antihumánus áramlatba mindaz, ami a rovatban 1919 és 1921 között megjelent, mégsem veszélytelen tehát mindaz, amit a *Pardon*-rovatban közzétett. Ne felejtjük el, a kötet címlapján is ez szerepel: „Az Új Nemzedék rovata Kosztolányi Dezső szerkesztésében”, a kötet szerkesztője és kiadója ezzel a felelősséget Kosztolányira terhelte. A *Pardon*-rovat 1921 augusztusában jelent meg utoljára. Már hónapokkal előbb kézbesítették a M. kir. csendőrség felügyelőjén keresztül „az ország valamennyi csendőrkerületi parancsnokságának” azt a „bizalmas rendeletet”, hogy „[a] nemzeti és keresztény érzés megrontásának fő tényezője a destruktív irányú sajtónak mérgező hatása az egyes emberekre és így végeredményben a társadalomra.” A rendelet jellemzi a Budapesten megjelenő lapokat irányzatuk szerint. Az Est, a Magyarország és a Pesti Napló a „legdestruktívabb”, „zsidó, nemzetellenes, mindenképpen üldözendő” kategóriába kerül, a 8 Órai Újság csak „féldestruktív, szabadkőműves érdekeltségű” címkét kapja. A Népszava jellemzése ennyi: „Ismerjük. Veszedelmes”. A Pesti Hírlap „eléggé objektív, de végeredményben zsidó”. Az Új Nemzedék „keresztény, nemzeti szellemű” lap, természetesen. Az utasításnak komoly következményei voltak, a csendőrök figyelték az előfizetőket és vásárlókat, listázták őket. Miután a parlamentben egy ellenzéki képviselő a sajtószabadság érdekében szerkesztett interpellációjába beillesztette és felolvasta a listát, Klebelsberg Kuno gróf, belügyminiszter magyarázkodni kényszerült. Bethlen Istvánnak írott mentegetőző levelében azt írta, akta lopás a minisztériumban nem történt, csak a lista visszaszolgáltatását elszabotáló csendőrőrs révén keresztül kerülhetett a jellemzés „avatatlan kezekbe”. Az Új Nemzedék glosszáinak jó része napilapok cikkei ellen szólt, s körülbelül abban a szellemben, amit a belügyminisztérium is bizonyára szívesen olvasott. Az írások többsége ma már kevésbé releváns, csak a sajtótörténések mikrokatatai számára fontosak. De nekik nagyon is. Aki a kortörténetet, a kor-közhangulatot keresi, lényeges adalékokat talál.

Az 1919-ben tehát „újrainduló” Új Nemzedék munkatársairól a programcikk – ebben a tekintetben remek kísérőtanulmány is eligazít – a következő sorrenddel hirdeti a lapot: Kádár Lehel és Komáromi János után *harmadikként* Kosztolányi nevét olvassuk. A szerzők igen tarka képet mutatnak, köztük van Bajcsy-Zsilinszky Endre, Bodor Aladár (polgári foglalkozásra nézve gimnáziumi tanár), Császár Elemér (akadémikus, egyetemi professzor), Harsányi Kálmán (frontszolgálat után, a gödöllői művésztelpről szóló esszéisztikus kulcsregény szerzője ekkor még), Jeszenszky Géza (ha a keresztnév nem elírás, ügyvéd és lapszerkesztő, a rendszerváltáskori külügyminiszter nagyapja), Kemenes [Géfin – Sz. Á.] Lajos (színész, Korda filmjeinek szereplője, utóbb a Városi Színház művészeti titkára), Lendvai István („terrorista” fajvédőből utóbb a Magyar Nemzet élesen németellenes munkatársa, a nyilasok áldozata),

Oláh Gábor (a nyugatossággal vívódó költő), P. Ábrahám Ernő (utóbb a fasizmustól meghátráló költő), Pethő Sándor (korai fajvédőből 1938-ban a Magyar Nemzet megalapítója), Ritoók Emma (a Vasárnapi Kör „renegátja”), Szabó Dezső, Szirmay Ödön (Nagyváradról induló újságíró) és Tormay Cécile. A sorban vannak „született” konzervatívok, vannak a fajvédelemtől eltávolodók, és van „balról” a konzervativizmus új hullámába becsatlakozó személy is. Megérne egy részletes tanulmányt a nevüket adó szerzők összeverődésének története, amihez mikrofilológiai tudás kell. Az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptára nagyszerű bibliográfiájának, periodika-kutatójának, Lakatos Évának hagyatékában van számos cipődoboznyi cédula, amelyből újságíró-életutak lennének rekonstruálhatók. Ennek az anyagnak megőrzése, közreadása, akár csak digitális keretek között is, felbecsülhetetlen szolgálatot tenne a történeti tudásnak, nem lehet ezt elégszer említeni. Ezért iktatom ide, egy sajtótörténeti munkáról szóló kritikába is.

A *Pardon*-rovat szerzői többen voltak és névtelenül írtak. Kommunikáció szakon azt tanítjuk, hogy a névtelen cikk erősebb, mert szerkesztőségi álláspontot tükröz. (Bár ez hagyomány- és rendszerfüggő is.) Tudjuk, kik voltak az Új Nemzedék rovatának szerzői: Kosztolányi mellett Bangha Béla, Kádár Lehel, Kállay Miklós és Lendvai István. Kapunk róluk információt a bevezető tanulmányból, de talán még többet is kellett volna írni működésükről. Jobban beépíteni a bevezető tanulmány szövegébe Lengyel András alapvető vonatkozó írásait, akár vitatkozva is vele. A *Pardon* cikkeinek referenciái, vonatkozásai mára aligha kibogozhatók, s nem is érvényesek. Az a szorzótényező érdekes és fontos, hogy összességében mennyi kárt tettek ezek a glosszák a közgondolkodásban, s mennyire pusztítanak ma is. A legbonyolultabb gyökvonással sem lehet ezt kiszámolni, felmérni. A rovat megerősítette azt a máig ható tételt, hogy [a] békét írhatták Párizsban, de a tollat Budapesten mártották tintába, innen adták át Clemenceau kezébe,” azaz a kozmopolita „budapesti népfőnség” hívta az idegeneket be (1920. január 21.). Kedvenc, visszatérő téma volt a szabadkőművesség, az antantországok páholyainak felelősségét firtató tematika. A békeszerződéseket is felhasználták a zsidóellenesség szítására, a zsidóság háborús meggazdagodásának valós és vélt sulykolására. A „keresztény nemzeti irodalom” meghatározására tett törekvések is felbukkannak – számos mentalitástörténeti örökséget eredeztethetünk ettől fogva. Külön izgalmas, szinte filmre kívánckozó az epizód, amikor a Bécsbe utazó, a férje írásait németre fordíttatni és németül elhelyezni akaró Kosztolányinét az ugyancsak agresszív Göndör Ferenc törbe csalja, nem a saját nevén mutatkozik be találkozásukkor, s az asszony Kosztolányi nyomatókos felkészítése ellenére kifecsegi férje gondolatait. Ez ugyan nem a napilap hasábjain zajló vita, de a jegyzetanyag, mint ahogyan a Kosztolányi-szakirodalom is, hivatkozik rá.

Arany Zsuzsanna vérszomj nélkül azonosítja, ahol ez lehetséges, a Kosztolányi által írott cikkeket. A Kosztolányi-irodalom közelmúltbeli vitakérdése nyilvánvalóan az volt, mennyi felelősség terheli Kosztolányit az írásokért. Relativizálható-e – vagy ahogy Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi purista nyelvhasználata szellemében írta –, „viszonylagosítható-e” Kosztolányi felelőssége? A kötet Kosztolányi írói tekintélyét, kanonikus pozícióját nem ingatja meg. Nem válaszolt viszont arra a kérdésre, hogyan került Kosztolányi ebbe az egészbe – miközben, hogy csak egy példát mondjunk – Karinthy elválaszthatatlan barátja volt? Ez az olvasó számára a kötet elolvasása után is rejtély. Talán Milotay István akkor nagy neve volt a hívszó? Az nem, miért vállalta Kosztolányi a *Vérző Magyarország* című antológia szerkesztését. Mert a trianoni veszteség igenis döbbenetes volt. Siratni kellett. Kicsit fals szellemben, a

kultúrfőlény hangján, de érthető a közreműködők sora, hiszen Vészi József és Tóth Árpád (Arad) is, Schöpflin (Maniga) is, Zilahy Lajos (Nagyszalonta) is, Herczeg Ferenc (Versec) is elvesztették az identitás egyik alapját jelentő szülőhelyhez való kötődés közigazgatási értelemben vett jogát. Egy kötet, egy pillanat erejéig ezek a szerzők egy lapra kerültek Kádár Lellel, (az akkori) Lendvai Istvánval, Zadravec Istvánval. Aztán soha többet.

A *Pardon*-korszak után, 1929-ben egy önálló művészetében Kosztolányi – mely töredékben maradt csak fent, és nem is a nyilvánosságnak szánta – így fogalmazott: „Antiszemita is voltam. Hogy nem leszek ismét, arra nem tehetek ünnepélyes fogadalmat.” Kiábrándító mondat, de még a „hitleráj” előtt vagyunk ekkor is.

SZÍV ERNŐ

Árvaság, úgysem érted

Ötvenéves múltam már. Nem mintha hozzájuk mérném magam, de ennyi téblábolás után kiiratkozik a klubból Csáth, József Attila. Keringve hull a dér. Kosztolányihoz és Karinthyhoz közelít, Krúdy remegő, másnapos nikotinszagú kezét szorongatja a halál, kedves Gyulám, jöjj, jöjj már.

Szóval apám még élt. Apám és anyám ugyanabban a városban élnek, külön váltak réges-régen, úgy hét-nyolc év házasság után, de végig fenntartott furcsa feszültség munkál a két ember között, harag és sebek gondozása, az el nem engedés csökönyös és a rációval nemigen értelmezhető munkája, vád, engedés, vád. Apám nem beszél anyámról, anyám sokat apámról.

Csak éljem túl. Én éljek tovább, mint ő!

Ezt anyám mondja ki sokszor, önkéntelenül. Mintha valami bosszú lenne a másik túlélése, amiért elhagyták. Ötvenéves múltam bőven, addigra kétszer elváltam, sok lakásban éltem. Egyre inkább boldoggá tettek a részletek. Lehajoltam, hol a kicsi, merre a jelentéktelen, jobb kívül maradni. De ha fölemelkedtem, láttam panorámát is. Állok egy fűzfa előtt, illata, milyen nő lenne, milyen férfi. Beszéltem kóróval. Orchideával. Ki élhet ennek a háznak az ablaka mögött. A stewardess, az Újvilág felé repülve, megismer, olvastott. Az aktuális emberre szabott penitencia, napról napra figyelni, aztán elkopácsolni a fikciót, mint egy harkály. Kicsiny féreg csilingel a kemény csőrök között. Artikulálni, artikulálni.

Apám azóta meghalt, de akkor még nagyon is, erősen, sok, egyre többször föltámadó haraggal és félelemmel telten él, és én jöttem tőle a szokásos látogatás után a szörnyű nagy kutyák őrizte házból, vonyításuk fölfalta az éjszakát. Fenyegtet az éji nyárfa, hogy rád szakad. Hazalátogatni, a szorongató penitenciák.

Mielőtt eljöttem volna apámtól, hogy belépjek a vidéki város dermedt esti csöndjébe, azt mondta, te ezt úgysem érted. Nem értesz te engem, az életemet. Nem érted az én szenvedésemet. Szervusz.

Olyan az én városom esti csöndje, mint az alvadt vér.

Hazaértem, mint valami idegen, eltévedt árnyék. Hogy haza, talán túlzás. Azt a kertet, ahol fölnőttem, szétette az idő, a gaz, a macskák szennye, a gondozás hiánya. Ott, ahol csak a múltat gondozzák, a jelen elrohad. Beszéltem még valamit anyámmal a nyirkos konyhában. Egyszer csak megszólalt.

Te ezt úgysem érted. Amin én mentem keresztül. Nem értesz te semmit.

Elég érdekes helyzet volt. Nem is értettem. Mert persze azt hittem, hogy értem őket. De hát, erre jöttem rá néhány év múlva, mégsem. Mert ha el akarom mondani ezt, őket, a fájdalmat, ha beszélni akarok a sorsukról, akkor mégsem értem. Ha érteném őket, hallgatnék, mint a sír.

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

Csontos Márta
Hartay Csaba
Marno János
Mizsur Dániel
versei

„ALTERNATÍV FÖLDRAJZ”
kortárs egyiptomi költőnők versei
Tüske László válogatásában és
műfordításában

Csippán Péter
Domokos Márton
Repkő Ágnes
Sántha József
prózája

Bálint Péter
Gömöri György
Miskolczy Ambrus
tanulmánya

